M 2

HRVATSKA

KNJIŽEVNA

REVIJA

MARULIĆ

1970

17809

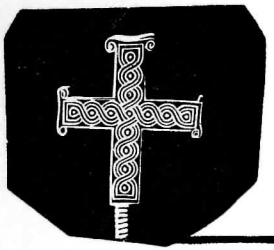

M A R U L I Ć
hrvatska književna revija
Izdaje: Hrvatsko književno društvo sv. Ćirila i Metoda, Zagreb, Trg kralja Tomislava 21
Uređuju:
Radovan Grgec, Ante Jakšić i Stjepan Krčmar (glavni i odgovorni urednik)
Uredničko vijeće:
Ivan Zvonimir Čičak, Enver Čolaković, Pere Dulčić, August Đarmati, Ivan Golub, Radovan Grgec, Dubravko Ivančan, Ante Jakšić, Stjepan Krčmar, Ljiljana Matković, Kuzma Moskatelo, Luka Perinić, Svevlad Slamnig, Ton Smerdel, Dinko Tusun, Mirko Validžić.
Omot: Ante Starčević
Revija izlazi 4 puta godišnje
Uredništvo i uprava:
Zagreb, Trg kralja Tomislava 21
telefon 440-697
Stranke se primaju svaki dan, osim subote, od 11 do 13 i četvrtkom od 17 do 19 sati.
Rukopise ne vraćamo.
Cijena pojedinom broju 8 nd.
Godišnja pretplata 30 nd. uplaćuje se u korist tekućeg računa 301-8-1059
Godišnja pretplata za inozemstvo 4 dolara uplaćuje se na devizni račun kod Kreditne banke, Zagreb
301-620/1001
32002-10-268
Tisak: »Globus« — Zagreb

MARULIĆ
ČASOPIS ZA KNJIŽEVNOST I KULTURU

BROJ 2 ZAGREB, LIPANJ 1970. GOD. III

Ivo ŠREPEL

Religiozna umjetnost Ivana Meštrovića

15. kolovoza ove godine (1943) navršilo se 60 godina otkako se rodio najveći hrvatski, a možda i najveći živi umjetnik svijeta: Ivan Meštrović. Majstorov umjetnički i moralni autoritet omogućili su kroz dugi niz godina da se isprave mnoga pogrešna mišljenja o Hrvatima, da se uklone mnoge poteškoće, da se, bilo s voljom bilo preko volje, priznaju mnoge činjenice i probude mnoge uspavane snage. Kao što je Goethe postao sinonimom njemačkog duha, Descartes francuskog, Cervantes španjolskog, Shakespeare engleskog, tako je Meštrović u svijetu sinonim hrvatskog duha. Po njemu nas pomažu, cijene i priznaju. Elementarna snaga njegove ličnosti razlila se preko granica njegove uže domovine i zacrtala je znak hrvatskog stvaralaštva na sveljudskom obzorju. Neizbrisiv znak nad kojim će se zamisliti buduća pokoljenja i otkriti da je vrlo složen, jer u njemu imade elemenata epsko-junačkih i lirsko-refleksivnih, imade monumentalnosti i intimnosti, dinamike i kvijetizma, volje, misaonosti i osjećaja, a u prvom redu izvjesne unutarnje neslomljive snage i žarke vjere, koja, poput one Isusa Krista i njegova nasljedovatelja svetog Franje Asiškog, iz skromnosti betlehemske štalice, preko mudrosti priča i parabola, preko radosti čudesa i cvijećem posutih jeruzalemskih ulica, uzlazi dramatski do Getsemanija i tragike Golgote, a vjerom u Uskrsnuće i u mogućnost sveopćeg spasenja žrtvom Otkupljenja. Osjećajući da je Meštroviću dostajala snaga za zahvate u visinu, širinu i dubinu, te da njegova djela govore jezikom privlačnim i opoj-

nim poput tamjana u starim srednjovjekovnim katedralama, hrvatskog je majstora prigrlio i uzdigao sav kulturni svijet, a po njemu i ono što je specifično naše, osebujno i samobitno hrvatsko.

U Meštrovićevim je djelima čudesnim znakovima ispisana sva naša tisućgodišnja borba za opstanak, sva stradanja na komadiću zemlje koji nam je sudbina dodijelila i koji neumorno branimo od zavojevača, dolazili oni s mačem ili s knjigom u ruci, namrštena ili prijazna lica, preko mora, ili pak preko brda i rijeka. U njima se osjeća hrvatska odlučnost i nesavladiva volja za samosvojnošću, koja osniva svoje pravo više na unutarnoj nego na izvanjskoj snazi. Sposobnost odricanja, skromnost i seljačka jednostavnost, kult materinstva, kršćanska ideja potrebe patnje za ideale, izdržljivost, tvrdokornost i ustrajnost uz nepokolebljivu vjeru u budućnost — glavni su sastavni dijelovi te unutarnje snage.

Ivan Meštrović rodio se godine 1883. u Vrpolju u Slavoniji, jer su mu roditelji, seljaci iz Otavica u Dalmaciji, bili prisiljeni da te godine krenu na rad u pitomu Slavoniju. U njihovu kraju, između Krke i Cetine, tamo gdje se nekad steralo kraljevstvo hrvatskog kralja narodne krvi Dimitrija Zvonimira, vladala je oskudica. Ali već nakon godinu dana vratili su se Meštrovićevi roditelji u svoj zavičaj u Petrovu polju pod planinom Svilajom, gdje je Meštrović proživio djetinjstvo i ranu mladost. Rod Meštrovića, koji su se prije zvali Gabrilovići, od davnine je u Otavicama. Prema predaji doselio se onamo iz Bosne, ali se čini da su se Meštrovići — Gabrilovići već za kandijskog rata borili s Turcima kao stanovnici Dalmatinske zagore. Taj je rat opjevao hrvatski narodni pjesnik Andrija Kačić–Miošić. Kuća je Meštrovićeva bila seljačka. Ukućani su u znoju svoga lica obrađivali suhu i oskudnu zemlju. Meštrovićev otac, koji je umro god. 1922, bijaše već neobičan čovjek. I on je bio seljak, ali se usput bavio zidarstvom, klesarstvom i kućnim obrtom. Bilo je u njega umjetničkog dara: stao je graditi kuće na način nov u onom kraju, resiti ih primitivnim kiparskim radovima. Mali je Ivan kao dijete često promatrao oca kod posla i od njega stekao prvo znanje kako se obrađuje kamen. Nedavno umrla Meštrovićeva majka bijaše svakako još neobičnija i nadarenija. Ona je najjače djelovala na duševni razvitak svoga sina. Od nje je čuo prve pjesme, upoznala ga je s čarobnim i čudesnim svijetom narodne poezije, s narodnim pričama i vjerovanjima, s načelima narodnog života, i predala mu je svoju duhovnu baštinu pređa, koja se čista sačuvala u selu pod Svilajom. U svojoj mladosti čuvao je Ivan ovce u toj planini. Premda siromašan, taj je kraj divan i romantičan. Kamene stijene dalmatinske Dinare najneobičnijih su oblika, koji se neprestano i kao naočigled mijenjaju i kao da žive u igri svjetla i sjene. Živa mašta mladog pastira, koji je sav živio u bajoslovnom svijetu narodnih pjesama i pripovijedaka, otkrivala je u tim kaotičkim formama kamenih litica gorostasne junake, oživljavala je iz vrleti i gudura čitav jedan zaboravljeni mit. Prvi korak k umjetničkim ostvarenjima mladog pastirčeta bijaše rezuckanje u drvetu, a kasnije oblikovanje ljudskih i životinjskih likova iz mekanog kamena. Uskoro se u obližnjim mjestima pročula mladićeva nadarenost, pa je, odanle došao poticaj i mladi je Ivan počeo po slikama iz starih požutjelih kalendara prikazivali likove Jelačića, Strossmayera, Starčevića i Kačića.

Jednoga dana otac ga je odveo u Šibenik i tu je mališan prvi put izbliza ugledao more i oduševio se za čudo divne šibenske katedrale, za koju mu je otac rekao da su je sazidali i isklesali u davna vremena hrvatski umjetnici i majstori. U to se vrijeme u Otavicama pojavio umirovljeni kapetan Grubišić i poduzeo je prve korake da se mladića kao osobitu nadarenost pošalje u svijet na nauke.

Tako je Ivan pošao u nauk splitskom klesaru Biliniću kad mu je bilo petnaest godina. Kao klesarski naučnik ubrzo je zapanjio svoga majstora i prestigao ga u načinu obrađivanja kamena i samostalnosti zamisli. Zaslugom kapetana Grubišića sakupljena su skromna sredstva i Meštrović je pošao u Beč, gdje je nakon godinu dana položio prijemni ispit na Umjetničkoj akademiji. Profesor Helmer primio ga je u svoju školu i time su mu vrata u veliki svijet bila otvorena. U svojoj je dvadesetoj godini već bio prvi među drugovima, a u dvadeset i petoj već ga je dobro upoznao međunarodni umjetnički svijet. Rimska izložba god. 1911. bila je pravo otkrivenje za čitavu Evropu. Iz Meštrovićevih djela zagrmjela je krepka i muževna riječ malog, ali sposobnog i odvažnog hrvatskog naroda. Divovi koje je mali pastir gledao kao vjekovna priviđenja u klisurama Svilaje sašli su snagom njegove umjetnosti među ljude. Epopeja koju su poznavali u stranom svijetu samo neki pjesnici i eruditi jednim je mahom postala pristupačna i razumljiva čitavom čovječanstvu, jer ju je Meštrović preveo na međunarodni skluptorski jezik oblika, izražajnosti i igre svjetla i sjene. To bijaše ideja žrtve koja se prinosi Duhu i pravdi, ideja »privoljivanja nebeskom, a ne zemaljskom carstvu«. Meštrović je predočio svijetu svoje kršne zemljake, ljude čvrsta izbočena čela, jakih vilica, snažnih brčina; stasite pojave, uska pojasa i širokih ramena, seljačkih krepkih ruku i koštunjavih stopala, što stoljećima gaze tvrdi kamen. Prikazao ih je onakve kakve je u mladosti gledao kako se iz čitave Dalmatinske zagore skupljaju na sajmovima u obližnjem Drnišu. Glas rodne grude, povik za slobodom i mirnim životom na komadiću zemlje koji su nam namrli djedovi, uvijek se kao crvena nit provlači njegovim stvaranjem. A onda nježnost i bol, samozataja i veličina u jednostavnosti: udovice, majke, karijatide koje na svojim leđima nose teret narodne budućnosti, krilate sfinge. Žensko-materinski motiv, načet u ono vrijeme, i dalje će se uvijek javljati u njegovim djelima: materinstvo kao najveća žrtva, materinstvo kao izvor života, materinstvo kao temelj obitelji, odgoja i razvitka pojedinaca i čitavih naroda, kao simbol njihove etičke vrijednosti i kao zalog njihova samoodržanja. Kasnije, u vrijeme prvog svjetskog rata, počeli su kod majstora prevladavati religiozni motivi. Uvijek u vrijeme kad je čovječanstvo propeto na križ najvećih muka i kad proživljava najteža iskušenja, Meštrović razmišlja o božanskom u čovjeku i slijedi Krista kroz Njegov zemaljski život koji je značio otkupljene od grijeha. Grozote rata su mu, kao Tolstoju i Romainu Rollandu, poticaj za filozofska razmatranja.

Pišući o Michelangelu (»Nova Evropa« 1926), Meštrović zaključuje svoju studiju o velikanu renesanse riječima: »On je jedan od tipičnih

otaca modernog čovjeka koji se cijelim svojim organizmom, kostima, mesom i živcima, sumnjom i vjerovanjem borio kako bi se *uzdigao k božanstvu,* da bi tako uvjerio samoga sebe da je čovjek ipak dio vječnosti.« U istom razmatranju hrvatski majstor nagovještа da je i njegova stvaralačka borba nastojanje uzdizanja k božanstvu« i tumači to ovako: »Naša djela na zemlji nisu drugo do otisci krila naše duše. I onda kad nisu trajna i vječna, ipak su otisci besmrtnog bića.« Ili malo dalje: »Treba biti zaljubljen u vječnost da djelo bude bar sjena njezina.« Nakon ove ispovijedi Meštrović ustanovljuje da je »ljubav k vječnosti žrtva, a žrtva je traženje vječnosti« i da je »boriti se protiv zla najbolja molitva Bogu, *a boriti se za lijepo znači pjevati Mu slavu.*« Umjetnost je još iz onog vremena »kad riječ nije bila razdijeljena od djela, ni molitva od mudrosti i pjesme«. »Pravo umjetničko nastojanje treba da je produžena predsmrtna cvrčkova pjesma, treba da je *pjesma i molitva u isti mah,* a ono što sadrži da je izvan dimenzije i vremena.«

Zapravo je čitava Meštrovićeva umjetnost religiozna. Monumentalnost, bitna oznaka njegova stvaranja, već je od vremena starih Egipćana usko povezana s kultom božanstva. Sfinga *»Kosovskog hrama«,* taj tipno arhitektonski elemenat u skulpturi, očituje zajedno s nizom karijatida i čitavom koncepcijom hrama traženje jakih obilježja i težnje u visine nedohvatnog. Ideju otkupljenja patnjom u kosovskim fragmentima prožima duboka religioznost. U svojoj prvoj, ekspresionističkoj fazi, Meštrović je i po načinu izražavanja i po duševnoj dispoziciji vrlo bliz starim istočnjačkim kulturama. Kvijetizam kipa *»Moja majka«* srodan je budhističkom fatalizmu i staroindijskom kultu Svemajke—Maje, koji je kasnije preuzela grčka mitologija. Ali majstor u »Kosovskom hramu« ne provodi do kraja tu evokaciju nirvane koja sve smiruje i pomiruje, to mirno i pasivno gledanje u prekogrobni život. Istočnjačkom ljuskom zaodjenuta je jezgra koja će proklijati, procvasti, i donijeti plod.A ta je jezgra kršćanska: s jedne strane traže se djela (Marko, Srđa, Miloš), a s druge ih strane opravdava milosrđe (Udovice, Kosovka djevojka). I još korak dalje pa ćemo otići do eminentno kršćanskog kulta materinstva, koje nije samo simbol samoodržanja i plodnosti nego i svjesnog odricanja i žrtvovanja kako ne bi ugasila baklja duševnosti i vjera u vječnost. Kao što tehnički u kompoziciji i načinu izražaja Meštrović povezuje umjetnost starog Orijenta s helenskom umjetnošću, pa preko renesanse s današnjom umjetnošću, tako u svojim djelima i idejno povezuje religije starog Orijenta s grčkom kalokagatijom, pa preko renesansnog pomirenja religioznosti s prirodom dolazi do krika današnjice za svjetlom i milosrđem. Njegova se *»Vestalka«* ukočila u meditaciji, spoznavajući svijet tek mističnom intuicijom, *»Žena kraj mora«* promatra ga sa smiješkom udivljenja prema čudu prirode, *»Sveti Franjo«* skrušeno moli da za svu braću i sestre što ih je Bog stvorio smije podnijeti obnovljene muke Otkupiteljeve, *»Mojsije«* nam, kao Dante, dočarava sve muke pakla za grijehe i poroke, *»Grgur Ninski«* prosvjeduje i traži sveta prava, *»Goethe«* iza umnog čela rješava faustovski problem, a *»Indijanci«* se prkosno zadnjim snagama svojih napetih mišića odupiru tjelesnom i duševnom uništenju. U *»Jobu«* su sažete sve neizrecive patnje današnjeg čovječanstva,

sve rane i poniženja što ih strpljivo podnosi ljudski rod u spoznaji svoje iskonske nesavršenosti i grešnosti, a u maglovitoj nadi na oproštenje i spasenje.

Sva su Meštrovićeva djela s područja religiozne umjetnosti »pjesme i molitve u isti mah«, kako bi on sam to rekao, a najizražajnija su ona koja je kroz dugi niz godina rezao u velike drvene ploče i gdje su prikazani fragmenti iz Kristova života od Navještenja do Skidanja s križa i Oplakivanja. Divna je majstorova *»Blagovijest«,* gdje šarenilo boja ne kida koncentraciju, gdje nema nikakve arhitekture i nikakva krajolika, gdje je sve uzneseno i zavijeno u misterij, kao na nekim Rembrandtovim crtežima: Marija koja licem, rukama i klečanjem povinutim tijelom prima sva preobražena milost Božju, Anđeo s uzdignutom rukom koji donosi zapovijed Svevišnjega upirući pogled u ljiljan kao simbol bezgrešnog začeća, te onaj snop sunčanih zraka koje povezuju kompoziciju obasjavši odozgor skromnu ženu i obilježivši je kao odabranicu Božju. Ili brončani reljef *»Rođenje«,* gdje je majka, još umorna i klonula od poroda, ispružila obje ruke posegnuvši za djetetom i smiješeći se kroz suze prvi put privila uza se svoje čedo. Jedna je žena pridržava odostrag, a druga joj sprijeda pruža djetešce. Kompozicija je savršeno povezana, a majčine su ruke namjerno produžene, da izražajnost neodoljive čežnje za blizinom svoje krvi bude potencirana i dinamičnija. I sad se nižu mnogobrojne Gospe s djetetom, od kojih su najkarakterističnije ona u drvetu s anđelima, stilizirana u duhu rane renesanse, ona u crnom mramoru koja se sva preobrazila u drhtaju cjelova što ga utiskuje na nevina dječja usta, i ona rustikalna, moglo bi se reći domaća i hrvatska, koja na oltaru crkve Sv. Marka u Zagrebu podsjeća vjernike na uzvišenost materinskog poziva, koji je najbolje jamstvo narodne budućnosti. S Isusovim djetinjstvom usko su povezani i svi muzikalni motivi u Meštrovićevu stvaranju, brojni anđeli i žene s violinama, gitarama, harfama, lutnjama i frulama u preraznim materijalima. U razmatranju o Michelangelu Meštrović kaže: »Kad muzičar stoji pred slikom ili skupturom ili građevinom, ukoliko one učine na njega dojam, to je poglavito muzički osjet. S umjetnicima drugih umjetnosti potpuno odvojeno zbog njihova različitog načina izražavanja, dok su za one koji su u stanju da prodru u duhovnu stranu one *spojene* i jasno je da im je zajedničko porijeklo. Svaka od umjetničkih grana, ako je na visini, ima elemenata od onih drugih: u muzici ima i konstruktivnosti arhitektonske i plastike skluptorske i boje slikarske, a isto tako u *plastičkoj umjetnosti imade ritma i melodije.*« Ovaj neobično razvijeni osjećaj za ritam i melodiju provlači se kao crvena nit kroz čitavo Meštrovićevo stvaranje.

Veliki majstorovi drveni reljefi *»Bijeg u Egipat«* i *»Isus među mudracima«* jednostavne su i uzvišene priče koje djeluju kao Giottove genijalne freske u Padovi. Bronca *»Majka uči dijete moliti«* jest pobožnost sažeta u jednostavnu i izražajnu formulu, gotovo simbol. Majstor uopće voli izražavanje u isticanju bitnoga, a uklanjanju svega sporednog i nevažnog, voli sintezu, koja usredotočuje pažnju na jezgru i najdublji smisao. Primjer su za to i drveni reljefi *»Isus i Samaritanka«* i *»Napastova-*

nje«. Na prvom Samaritanka stoji kraj zdenca, čvrsto obuhvativši rukama krčag s vodom koju je ponudila čudesnom neznancu. Na licu joj se čita neobjašnjivo udivljenje kojim su prožele čitavo njeno biće najljepše i najdublje riječi, što ih je ikad čula. A Krist je napola sjeo na rub bunara, jednom se rukom naslonio na njegovu ploču, a drugom potencira izražaj i značenje svojih ozbiljnih riječi koje se zrcale na njegovom otužnom i blagom licu gdje je već unaprijed upisana velika zadaća koju će izvršiti. Može li se s manje sredstava više prikazati? I drugi je reljef sinteza.

Nečastivi u jednoj ruci nosi štap kao simbol snage, a u drugoj zlatom i dragim kamenjem optočenu krunu istočnjačkih razvratnih vladara. Za pojasom mu visi ključ koji otvara vrata k zemaljskoj svevlasti. A Krist je visok, mršav, jednostavan, bos i govore mu samo namjerno produžene ruke koje rječito odbijaju nečasnu ponudu, i smrknuto lice, puno odlučnosti i prezira prema napasniku. Majstor jednako sintetizira i onda kad je reljef složeniji, kad su na njem više od dva lica. Takav je *»Izgon iz hrama«*. Hram obilježava samo stup. A uz njega se uspravio Krist u svome pravednom gnjevu. Jednu je ruku zgrčio da su na njoj iskočili mišići, a drugu, u kojoj drži bič, spreman na udarac, podigao je preko ramena da zamah bude jači. Lice mu je suhonjavo, puno energije, pogled munjevit, usta stisnuta. A trgovci, ogledavajući se bojažljivo i duboko uvrijeđeni, udaljuju se sa svojim kesama zlata kojima su oskvrnuli hram. Jedan je nezadovoljno zavrnuo nosom, drugi se uhvatio za glavu kao da već osjeća udarac, treći se pomirio sa sudbinom, ali je zabrinuto navorao čelo, a četvrti gleda da što prije nestane bez traga, mastan i debeo za ušima. Isto bi se tako moglo opisati svako lice na drvenom reljefu *»Uskrsnuće Lazarovo«*, gdje lica izražavaju velikom psihološkom ispravnošću sve faze udivljenja, začuđenja, straha i oduševljenja, ili na drvenim reljefima koji prikazuju *»Suđenje grešnici«* s katarzom kajanja i samilosti i Isusa koji se sagnuo da u pijesku nacrta kasniji simbol kršćanstva.

»Oplakivanje« je motiv koji je naročito zaokupljao Meštrovića. Jedno drveno, na kome se Kristovo oduljeno i ispaćeno tijelo pružilo preko čitavog reljefa, dotičući bespomoćno sve one koji su ga skinuli s križa i okupili se oko njega, povezani zajedničkom boli, izražajno je u ekspresionističkom smislu, a drugo brončano, manje dinamičko s Kristovim tijelom genijalno izražava bol u istom i ponovljenom ritmu nagiba dviju ženskih glava, u istim i ponovljenim stravično ukočenim prstima i u bespomoćnosti mrtvog Kristovog tijela. Treća *»Pieta«* je ona s oltara u crkvi Sv. Marka. Majka je privinula uza se svog jedinca sina, zgrozila se nad ljudskom opačinom i prozrela je kroz suze misterij života i smrti. Tu je preostala granica između najvećeg poniženja i najvećeg uzvišenja, tu je Meštrović kao na plameni i krvavi grb urezao sudbinu čitavog čovječanstva i utisnuo na nj krik protiv nasilja i nepravde. Bez patetike, majka je zaželjela ostati sama sa svojim mrtvim jedincem, privinula ga je uza se i kao da bi ga htjela opet uspraviti na noge, podići mu glavu, otvoriti oči, ponovo mu dati svoju krv, cjelovom mu udahnuti dušu i toplinu, milovanjem ogrijati njegove obamrle udove. Posljednja Meštrovićeva

»Pieta«, koju je nedavno izradio u Rimu, više je monumentalna i michelangelovski komponirana kao za nadgrobni spomenik. Kristovo je tijelo položeno centralno, izvanredno ne samo u modulaciji nego i u klonulosti mišićja nečeg zagonetno velikog, što nestaje, da jednog dana opet uskrsne, kompoziciju nadvisuje zakukuljena pojava Josipa iz Arimateje, plemenitog muža koji izražava bojazan čitavog čovječanstva da zauvijek ne utrne u nama iskra božanskog i neprolaznog, a Bogorodica i Marija iz Magdale privinule su se zdesna i slijeva uz Spasiteljevo tijelo ne bi li patnje majčinske ljubavi i neizmjerna zahvalnost za iskazano milosrđe pomogli da se u mraku opet ukaže svjetlost, da prestanu iskušenja, da se utišaju munje, zatvore grobovi i da ljudski rod nađe smirenje koje mu je toliko potrebno.

Vertikalna dominanta, koja je u gotici došla do tolikog značenja i izražaja, često je Meštroviću poslužila za pojačavanje izražajnosti u prikazivanju religioznih motiva. Njegov veliki drveni *»Razapeti Krist«* stremi prema nebu kao šiljci srednjovjekovnih katedrala, simbol asketskog zanosa i patosa. U dvije varijante Isusove osamljene molitve u vrtu *»Getsemani«*, majstor je vertikali Kristova tijela suprotstavio horizontalu tjelesa usnulih apostola, neslomivoj volji za boljim i ljepšim ljudsku krhkost i slabost. Ali najširim se zamahom vinula njegova misao u nebeske visine u ostvarenju dviju građevina, gdje je arhitektonske elemente pomirio sa skulptorskima, poeziju s glazbom, nadahnuća sa znanjem.

Cavtat kod Dubrovnika. *»Gospa od Anđela«, mauzolej na brežuljku.* Anđeli i sveci, na oltaru mirna Madona s jedva primjetljivim smiješkom oko usana, na zidu Razapeti Krist, mršav, ispaćen, glave nagnute na stranu, s teškim čavlima na nogama i rukama, visi između dvije debele svijeće. A dolje mozaik na koji kao da još uvijek kaplje krv što je za sve nas prolivena. Na stropu opet anđelčići, kao duše one djece što ih je izgubila obitelj koja je dala sagraditi mauzolej, u društvu s drugim dušama: sve su čiste i zato među njima nema razlike, pa se ponavljaju kao ornament. U drugom kutu sv. Rok s vjernim psom, dobroćudan, spreman da okrijepi i zaštiti, koščat, otporan kao narod na ovoj našoj hrvatskoj grudi. I onda opet krilati plastični anđeli s djecom i bez nje, anđeli čuvari, anđeli što vode duše u nebo, anđeli koji sviraju serafinsku glazbu, jedan stilizirani Jaganjac Božji, golubovi i drugi nježni lirski ukrasi! Sve to uzdiže i nosi čitav mauzolej prema onom divnom dalmatinskom modrom nebu, gdje nema ni grijeha ni opačina, gdje je sve čisto i eterično i odakle »velike« ljudske tvorevine izgledaju kao sićušne točkice, vjekovi kao trenuci. Čudesno je da je Meštrović iza kosovske dinamike, iza dramatike gotske askeze, iza bujnosti helenski realističkih mramora, iza monumentalnosti tvrdih i u izražaju kondenziranih i sintetičkih spomenika, našao u sebi toliko naivne lirike, toliko djetinje nježnosti, toliko finoće i mekoće, toliko rosne svježine i kristalne čistoće, toliko franjevačke umiljate i jednostavne pobožnosti da je mogao tako genijalno ostvariti mauzolej u Cavtatu! Misao vodilju koja ga je inspirirala kod gradnje urezao je na zvono kapelice ovim riječima: *»Spoznaj tajnu ljubavi, riješit ćeš tajnu smrti i vjerovati da je život vječan.«* Drugi je ma-

uzolej izgradio za sebe i za svoju obitelj u rodnom mjestu Otavicama. Umjetnički ukrasi te kapele nose pečat one pobožnosti koja se kroz čitavu povijest čovječanstva od indijskih, kineskih, egipatskih, babilonskih, asirskih preko grčkih i srednjovjekovnih misterija provlači kroz stoljeća kao najjača svečovječanska spona, a ipak privilegij samo onih koji su usavršavanjem stekli sposobnost da osjete bilo prirode i da naslute pravilnost puteva Najviše Sile koja pokreće svemir. Mauzolej u Otavicama filozofska je i ontološka ispovijed Ivana Meštrovića, njegova teza o smislu života i smrti, njegovo naslućivanje što je zapravo iza predmeta i ljudi u prirodi i što je u njima samima bitno, te kako se to bitno odnosi prema vječnosti i Najvišem Biću. Kao Leonardo da Vinci, hrvatski je majstor u tim ostvarenjima pokušao razgrnuti površinu da bi nutrina došla do punog izražaja, trudio se da bude misaon i stvaran, a upravo ga je to dovelo do mistike.

Čitavu Meštrovićevu religioznu umjetnost prožima duboko uvjerenje da »ni jedna prava religija ne zaostaje za drugom, i svaka je od njih samo *različita riječ jedne te iste vjere*, s istim ciljem i s istom težnjom k Bogu, k najvišoj mudrosti i k najvišem skladu«. Iz majstorova stvaranja izbija i struji čvrsta vjera u bolju budućnost čovječanstva, koje će, preporođeno žrtvama i ljubavlju, napokon naći put k »najvišoj mudrosti i najvišem skladu«. Kao što se kao dječak verao oštrim liticama Svilaje da ugleda plavetnilo neba i mora, tako svojim radovima opominje hrvatski narod da ne sustane ni onda kad su staze trnovite jer će se na kraju otvoriti široki vidici i ukazat će se jasna slika tko je grešan, a tko pravedan, tko je sijao ljubav i milosrđe, a tko smrt i uništenje. A dotle: sursum corda!

Ovi zapisi i razmatranja Meštrovićeva tajnika Ive Šrepela (1900 — 1943) nisu dosad nigdje objavljeni. Uredništvo ih je dobilo posredstvom publiciste Željka Beršeka. Smatramo da će ovaj prikaz biti prilog potpunijem i objektivnijem sagledavanju ljudskog i umjetničkog lika velikoga hrvatskog kipara.

Branislav ZELJKOVIĆ

Ante portas

Koji se ne rađa, ali se može vratiti.
Hoću li biti dostojan da mi prišapne poljubac,
od kog se zamire?

Vjeverice ganuše moje srce;
zeba u žutom, s kosim očima, sa ćubom što se čudi
valjda tihom padanju lišća i slapu sutona
koji me potapa.

Jer su posvećeni oni koji žive
u ćutjenju grijeha, ja se plašim
poniznosti u prnjama.

Ona mora biti bogata
rajska ptica kaluđerskog skrućenja,
jer i naša čestitost samo je sirovina —
neizbrušena točilom jaukanja.

Podignimo se iz niskosti kao trava
na kojoj smo ležali s nevoljenom ženom;
pokajmo se najviše zbog onoga što ne znamo,
jer je svaki nov korak novi ugao,
nova šifra nepoznate govornice, —
jer je uzvišenija od nas tekućina breskve,
koja je sazrela.

Škripa točkova, koja dopire iz kotline,
naučit će me kako treba umirati.
— Naša hitnja na ravnom, naša nostalgija na okukama! —,
razbijena u meni Jecajem Zvona, što je Tišina,
padanje Noći, lepet Arhanđela, Molitva.
— Budi krotka da budeš velika kad počneš padati u prazninu,
dušo moja, krijesnice nad izubijanim livadama.

(1954)

Miro GLAVURTIĆ

Magla i vatra

U maglu je utonuo cio jedan kraj
Ona je ovdje postojana kao kamenje i kao glina
Ona je posljednje zlo i prva vrlina
Svijeta koji truli dok na tajnoj kuli otkucava kraj

Kopljanici prolaze kroz maglu i niko ih ne vidi
Zbog nje više ne postoji jedna jasna historija
Ovaj je svijet sad kao dimljiva prostorija
Gdje se ulan mrtvi svoje smrti stidi

Taj sram je kao divna ruža što još cvjeta
Tu gdje dječaci svoje opanke vezuju rafijom
Oni prolaze svijetom kao mutnom geografijom
Gdje majke ne vide oči svog djeteta

Pa ipak ima jedne svjetlosti i jedne vatre
Ravne staroj vjeri što dugo krvari
Tu se griju starci i ljepote snatre.
(1969)

Kolombo

Ja ću svoju vjeru ispovijedat pred zvijerima
Slutim skoro vrijeme katakomba
Posljednji moreplovac iz plemena Kolomba
Ja sam pred novom Indijom kao pred nebeskim dverima

Jedan dječak na mom ramenu plače
Od njegovih suza sazdaću nove misli
Mi smo na suzama obješenih kisli
Obješeni žive obješenjake tlače

Već svoju vjeru ispovijedam pred zvijerima
Naše se misli oštre na britkim kamama
Naše lucidne misli sjaje u tamama
Opili smo se nebom kao plavim likerima

Ideje blistaju nad nama kao plamene žarulje
U naivnim predožbama; gore na našoj krvi
Naša se ideja kao staklo ne mrvi
Ni kao glave koje sažiže neumitni žar rulje.

One ostaju i iza naše smrti
Od njih će jedna tama biti manje tavna
One su kao vatra vječna, davna.

(28. 12. 69)

Obraćanje anđelu

Anđele velike škole koja uči kako se patnja
Kao otmjenost podnosi i veliča
Budi zaštitnik ovih dana i ovog najcrnjeg pića
Koje ispijam sad već umoran od noći i svitanja.

Anđele moj, gle kako grad se otvara kao raka.
Podzemljem dugo lutah ko neki ludi Orfej
S krvavom ružom u zapučku koja je kao trofej
Rađanja i onog jutra koje je crnje od svakog mraka.

To više nije ruža već krv iz srca što krvari
Kroz rupu na reveru i tu se smrzava nalik na cvijet.
Odista, sad vidim jasnije nego ikad da je ovo najljepši svijet
i da je imao pravo Lorenzo Vala, taj mudrac stari.

Koji je govorio nekad jezikom trava, ponekad kao tama groba.
Odista, vidjeh dosta bijede raskošne kao dvorac.
To samo zna Veliki i Najmudriji Tvorac,
Zašto se ključ carstva daje u ruke blijede već mrtvog roba.

Dosta putovah zemljom, anđele moj, a već umoran,
Iscrpljen ljepotom ovog svijeta, svježinom trava.
Bijah u dolini gdje samo zvijer obitava,
A možda mrtav u ljepoti o kojoj piše i Koran.

(1967)

Zvonimir REMETA

Te noći je i Gospodin bio odsutan

I

Kapris proljeća, poslije beskrajno mnogo dana kiše koja je ispunila ulice i kuće sjetom i tištila misao, doveo je tihu i vedru večer u naš grad. Puhao je topao vjetar. Odsjev neba i plavih brda čekao je pred prozorima, čitava polja ruža bila su u dolini. Već se spuštao suton u guštaru klasja, romonile su vlati čudnim šumom. Čitavi prostori te uznemirenosti nazirali su se u sumraku.

Nije to bilo davno.

Ivan, koji nije mogao da sluša taj šum s prozora svoga stana, izađe, pođe za svojom misli u polja, sve silnijim korakom. Za njim se već sklopi noć, no on je išao.

Odjednom postade svijetlo u njegovu mozgu:

— Ah, pa to je već Kula!... Selo!

Tada je već bio umoran te svrati u jednu kafanu i sjede. I ostade tako čitave desetke minuta, progovori s kafedžijom samo dvije-tri riječi ispunivši se nekim osobitim mislima, kao da je zašao na poljane sjećanja.

Zastirala ga je polusjenka nečijeg kaputa koji je visio na vješalici. Na praznim stolicama do njega sjedilo je nekoliko sjenki kojima je njegova mašta davala život. U stvari je to porub stola osjenčavao svijetle i tamne plohe po njima.

Već su potpuno oslabili štropoti koji su ušli s njim u sobu. Kafedžija ga je gledao ispog oka, mirno, gotovo nezainteresirano. Od njega nije dolazio nikakav šum.

Bio je dakle sam i sjedio je. Kaput koji je visio do njega nije mu oduzimao nijedne misli, iako je bio tuđi i mirisao je. Spustio je glavu, dok mu se oči svedoše na par kapljica crne kave koje su zaostale u posudi, i na nj se spustiše neka osobita raspoloženja.

Dugo. Stanka.

Ali zatim — on se sjeća — vrata su otvorena, uđoše mjesečevi plamičci i hlad s poljana, no on nije dizao glave jer su snovi njegovi u taj čas bili ljepši od večeri. Zato i ne zna kako se djevojka koja je ušla mogla naći sasvim blizu njega a da nije čuo, s rukom koja je htjela skinuti kaput s vješalice, ali ga nije skidala, s očima koje su bile pune

tragova osjećaja koji je duboko tresao dušom, dok je kosa, fina, ukovrčena kosa, mirisala sutonima i sjetom.

On pomisli da je to priviđenje.

No, ne. Ona se osmjehnu.

Tek tada on vidje kako je crna njena oprava, crna kosa, a njenu licu da daje osnovni ton neka turobna misao, koja nije samo u čelu i očima nego posvuda. Osjeti ganuće te poče gledati širokim očima oči koje su njega gledale. »Tko je ona?«

Poče srkati nove gutljaje kave. Umoli nju da sjedne, možda je i ona umorna, neka sjedne. Možda je slučajno sjeo na njeno mjesto?... O, neka onda oprosti, nije to učinio namjerno.

Kava koju je pio bila je jaka po izričitom njegovu traženju te mu, valjda od toga, poče srce lupati i neka strepnja odromoni njegovim žilama. Oboje su govorili nesigurno, ne znajući na čemu bi zadržali svoje misli. To je njihovim riječima davalo draž uzbuđenja koje uskoro Ivan spriječi lakom ironijom u glasu tako da ga ona pogleda i umuknu. Poslije je odgovarala kao preko volje, iako je on i nadalje prema njoj bio vrlo ljubazan i govorio veoma prijateljski.

Pa ipak se rastadoše lijepo.

Ona mu pogledom pokloni dio svoje tuge, dok joj on za uzvrat dade osmijeh i gledaše za njom dok je odlazila. Oboje su znali da se nisu vidjeli posljednji put. Ona je cijelim putem do kuće drhtala, on je u mislima ponirao u tajnu njene crnine. Tako su se osjećali...

***

Poslije nekoliko dana sastali su se opet u samom gradu, odmah ispod vinograda. Bio je to možda slučaj, ali oni, koji su međutim često pomišljali jedno na drugo, ne obratiše pažnju na to.

Dok je stajao uz nju, njemu se činilo da je uplovio u predio gdje nema svakidašnjosti, te se i ne sjeti ovaj put da bude hladan i nasrtljiv, kako mu je donekle ležalo u prirodi. Čak spusti glas do šapata, kao da je vino pio, omekšaše mu osjećaji i riječi. Bože, kako je bila lijepa!... Uzbuđivala ga je njena nazočnost. U tom su prošli dugi časovi te on samo iz običaja umoli da mu ona ponovi svoje ime i da mu priča o svome podrijetlu. Sigurno je strankinja, jer njena tuga miriše drugim predjelima i u njenim su se očima očito odrazili drugi pejzaži.

Ona potvrdi.

Govorio je tako meko da se ona u čudu pitaše odakle izvire onaj topli prizvuk riječi i onaj zaobljeni meki oblik gesta. No iznenadno se uznemiri te ga upita:

— Zašto ste takvi?

Da, da, htjela je znati to. Gledala ga je ispitivalački.

No njemu se učinilo — uostalom sasvim bez razloga — da, gledajući njega, ona zapravo vidi nekog drugog, te jedva uzdrža pitanje:

— Da li vas možda podsjećam na koga?

Možda je doista na nekog sličio? Zašto bi to bilo nemoguće? Bilo je uostalom sve tako čudno. Večer je rominjala poput kiše. Ulice su bile pune ljudi i djece...

***

Sastaše se opet.
I opet.
I vrlo često...

***

Kako se to sve upravo poslije odvijalo, on ne zna. Ali počelo je ovako:

Jednoga dana nje naprosto više nije bilo. Pođe do njene kuće, ali je nije zatekao. Vratar mu nije znao ništa reći. Želio je da je bar vidi, bar na pragu, bar iza zastora, ili na brijegu na pozadini plavog neba, svu crnu i lijepu. Ah, ne, vratar zaista ništa ne zna. A i nitko drugi je nije nigdje vidio. On odluči biti miran i zamišljati samo razumne pretpostavke. A to što je žurno obilazio obalama rijeke, što se zaustavljao nad svakim virom i što je pregledavao uvale, to nije bilo ništa, to je bila njegova šetnja, Bog zna zašto je to činio. Možda zato jer je ona bila sva crna i sva tužna... Možda. Tko dakle zna kamo vode njene misli i kamo idu njene noge. Na nju je dugo, dugo djelovala sugestija i nesreća. Njezin je otac umro pod sasvim čudnim okolnostima. Imala je i jednu sestru, koja je skončala. Sad ona nosi crno, ali je njena tuga i zamišljenost dublja nego što to crna oprava kazuje. Bog zna kakva je to djevojka i što je zapravo na stvari. Pričala je čak i to kako ju svojim osjećajima progoni jedan čovjek, luđak, tako je rekla.

Ivan je zaustavljao dah, ali od šuma rijeke i šuma svojih misli nije ništa čuo. Već je padala večer, i on je zaogrnut paučinama tame obilazio obalama kao noćni pjevač. Nitko nije znao zašto je on tu...

***

Očekivao ju je nekoliko dana, pa kad nje ni tada nije bilo, niti se javljala, njegovo je čekanje postalo beznadno i nestvarno. Ipak je njegova podsvijest ostala trajno budna i čekala, ali on sam nije nigdje postavio zasjede svojih misli, da je uhvate ako bi prošla. Takva je bila njegova narav. Kad već ona odlazi bez riječi, i bez pozdrava, čemu da on ulaže u to svega sebe?

Ne, i ne!

II

Već je kraj ljeta, nje nema, tužan je bez nje pejzaž. Jenja šarenilo snova. Bezimena sjeta već leži na otkosima, dok sjenke predvečerja

lagano mimoilaze. Večernji oblak je meka, bijela ploha koju vjetar dohvaća i kida i koju rubi plavo nebo. Još je dovoljno velik da na njemu otplove Ivanove oči, par njegovih misli, posljednji svijetli osjećaj koji je priječio da se i u njegovoj duši ne smrkne.

Sada je stajao tu bez nekog naročitog uzbuđenja no ipak ga je tištalo turobno raspoloženje, kao poslije čitanja knjiga.

Odjednom se dan svršio.

Ivan se obazre.

Možda je već i nekoliko sati tuda hodao? Sigurno. A sada je mislio kako se dan i u njemu svršio, jer, eto, njegova čuvstva zamiru, i bolno — tiho zvuči odjek njegove posljednje misli.

Već je u gradu. Prolazi kroz svjetinu. Vraća se. Mnogi ga gledaju, možda i vide što je u njemu. On skida šešir desno i lijevo, ali ne misli na te ljude; čovjeku koji mu u taj čas pristupi pruži cigaru, misleći da on traži da pripali. Kako je ispao smiješan! No, kako je mogao paziti na takve beznačajnosti u času dok je proživljavao svoju misao, i dok je mogućnost da bi mu se mogao netko približiti bila izvan njegova predviđanja?!

Prođe čitav časak dok on ne uoči toga čovjeka, njegov gest i želju. Ah, tako! Bio je to prozaičan, nelijep čovjek, možda malo i zloban, a gledao je s nepovjerenjem. Takav je bio njihov susretaj. Poslije su se, naravno, povukli i stajali zajedno dugo, sve dok ne utihnuše šetači i dok u zanosnim visinama ne popadaše zvijezde po svemiru. Utvrdilo se da su to davni prijatelji koji su si zaboravili i ime i izgled, i nikad se svojim sjećanjima nisu dodirivali, ali su ipak u času kad su se sastali, voljeli da se vide, i čak imali što da razgovaraju. No uza sve to rastali su se čudnovato.

Mario:

— Jedno si vrijeme, zar ne, poznavao gospođicu, koja ti je koješta pričala: da joj je otac umro, da joj je sestra skončala, da zato nosi crninu, zar ne?

Dakako, Ivan ju je znao. O, dakako!

Ušuti. Vidio je da se u oči čovjeka koji je pred njim stajao penje neki osobiti žar koji uskoro planu.

Prođe čas.

— Njezin otac je još živ! — reče Mario. Ona nikad nije ni imala sestre! Sve je to laž!

On reče »laž«, a sigurno nije ni mislio kako se bezbroj stvari suprotstavlja takvu tvrđenju. Zašto bi onda njena oprava bila crna i njen glas tužan, a njena duša duboka, tamna, nerazgovijetna? Zašto bi ona lagala?

Mario:

— Pa da, kako bi ti to znao? Zar možda znaš tko je ona?

— ?!

— Ne čini li ti se čudno da je ja poznam? Ne? Pa da, nema ništa čudno u tome!... Sreli smo se u vlaku! Oboje smo bili i ostali lutalice, pa nas je možda to zbližilo! Ali ni to ne tvrdim! Bilo je to davno, a u to sam vrijeme imao i neke osobite osjećaje prema njoj, treba da to

shvatiš baš ovako kako ja kažem... Možda je i ona... nego, što htjedoh reći? To, da je mnogo putovala! Hod joj je bio polagan i mek, a kretnje ruku sasvim ženske, nježne i lijepe. Tko je nije vidio, ne može razumjeti ovo što kažem!...

Ivan se obzirno nasmiješi. Što je htio reći?

Ništa. Nastupi tišina.

Mario je iznenadno otkloni neočekivanim pokretom ljutnje i bola, i riječima kojima je odrazio neujednačen osjećaj:

— Da li je ikada pričala o meni?

— Ne, nikad! Govorila je, istina, o čovjeku koji je progoni i slijedi, ma kud ona pošla, o čovjeku, koji je možda voli, ali joj je odvratan, i zato neka ga đavo nosi! Tako je govorila!... Ne, ne, o tebi nije rekla ni riječ!

Muk.

Vrlo dugi trenuci. Vrlo dugi.

Pa ipak prolaze.

— Baš tako je govorila?

— Da!

Hladno i blijedo svjetlo kasne večeri koje je ležalo po granama, po porušenim zidovima, u travi i na krovovima, leže tada i u njegove oči. Imao je čudan, jeziv izgled. Zar je to bio znak nečega? Nečega u srcu? Činilo se sad da će otići. No on samo ode u sjenu, s jednog plota ubra grančicu i odmah je baci.

— No kad je tako — reče on saznat će se mnoge stvari koje je htjela prešutiti! Pa, dobro!

Poslije izvjesnog oklijevanja dodade:

— Nije mi više stalo do toga, ali — i ona je mene voljela! Neka se zna! Može se sada govoriti što se hoće, ali ona je mene voljela, i bila joj je draga ta ljubav! To je bilo prije nego je počela nositi crninu! Nju je obukla odjednom, bez razloga, iz kaprisa možda. To je bilo poslije jednog njenog čudnog putovanja, s koga se vratila poražena! U prvo je vrijeme nosila čak i bijeli ovratnik da prelaz ne bi bio nagao i da se nitko ne bi domislio zašto je nosi! Kako je bila djetinjasta! Čaršija je uvijek sve znala! Kako ne bi prozrela nju koja se uostalom branila sasvim jednostavnim lažima! Kao da svijet nije bio načistu s njom prije nego ona sama! Predočio sam joj kako se sve više konkretizira ovo govorkanje svijeta u otvorenim aluzijama da ona, Irena, više nije djevojka, ali ni žena, ni mati, odnosno kako je ona zločinačka mati koja je svoj grijeh udvostručila prijevremenim rađanjem! Rekao sam joj to jer sam morao! Zar nisam morao? Da, da, morao sam! Boljelo me je da se o njoj tako misli! Nisam u to vjerovao jer je to rušilo onaj svijet osjećaja koji se nekad zasnovao na izmjeni naših pogleda, i jer je to svima mojim sanjarijama oduzimalo ljepotu i smisao! Nije mi išlo u glavu da bi mogla nositi crninu samo kao znak kajanja ili iz nerazumljive tuge za djetetom koga nije željela!

Govorio je i govorio... Oči su mu bile upaljene. E, da...!

Ivan je šutio. Poblijedi. Zar se to njega što ticalo? Ne. Trepavicama je skrivao svoju misao: ovaj čovjek pred njim možda je lud... Da, da, svakako! Šutio je.

— Znaš li što je ona na sve to rekla?

Ni riječ! Uvila se u misterij šutnje, hehehe! Ima godinu dana od tada! Svuda je govorila jednako kao i tebi, ali sa mnom više nije prozborila ni jedne riječi! Kakva je to djevojka!... Nikad nisam išao namjerno za njom, neka to ne misli! Ja? O, neka to ne misli! Ali ako još uvijek uživa u pomisli da je ja volim i progonim, onda joj reci da danas i ja jednako mislim o njoj kao i svi koji je znaju: Ona je ubojica!

— Ubojica? — ponovi Ivan.

Čvor tjeskobe, koji se već od početka počeo zauzlavati nad njim, postao je naglo sve gušći. »Ona je ubojica!« ušlo je u njegovu misao, i u njoj je odjeknuo drhtaj s čudnim odjecima. Protisli su se mozgom neki brzi, nesuvisli upiti. Pojavio se osjećaj nesavladive i jezive sumnje u čitavu njegovu držanju.

— ?...

No Mario je sada bio nijem.

III

Prošlo je nekoliko dana, kad se dogodi sasvim neočekivana stvar: Irena se opet pojavila.

Njen život nije postao lakši ni poslije izbivanja. Lice joj nije postalo vedrije, pa nikakva laž nije mogla maskirati njenu tugu. Ljudi s kojima se međutim srela nisu joj mogli dati ništa, a ni njeni prošli dani nisu bili takvi da bi ih željela razbuđivati toplinom uspomena. Po njoj je palá jesen. Bila je još mlada, ali svela, njene su oči gorjele bespomoćno, a u duši je zvučao čudan lelek, kao kad šumi borovina na vjetru. Bila je sva crna, kao noćna ptica, bila je upravo takva kakva mu je ostala u duši od posljednjeg viđenja i kakvu je Mario postavio pred njega prije nekoliko dana.

Nije se zato začudio kad ju je nenadano sreo. Posljednjih je dana toliko na nju mislio da je držao posve prirodnim da je sada tu, pa je nije ni zapitao odakle dolazi i zašto se cijele mjesece nije mogla nigdje nazrijeti. Zašto nije pisala? Bar samo riječ? Ne, nije mu ni na pamet palo da to pita. Bio je tako pun nje da su njegove oči i nehotice odrazile onu osnovnu misao s kojom se u zadnje vrijeme borio: Ubojica!

Kao da je plamen spalio njene prste, djevojka se trže, snuždi se, postade veoma blijeda. »On dakle zna! Sigurno je Mario opet za njom...«

Htjede odmah otići. Duša joj je bježala, te htjede i ona da ide za njom. Ne treba nitko da joj ništa govori, ona je vidjela misao. Čemu da se poslije toga izmjenjuju riječi, i glumi nešto drugo? Kao da ikakva laž može obmanuti nju, kojoj su oči tako velike i pronicave!

Ona ozdahnu s bolnom rezignacijom. Još od rane mladosti naučila je samo odlaziti. Može to učiniti opet. Čovjeku koji ju je svojim mi-

slima osuđivao još prije ijedne njezine riječi i tako bi teško mogla objasniti svoju dušu. Neka mu je prosto ono bolno titranje srca koje ju je unatoč svemu vraćalo k njemu.

Bili su sami, noć još nije bila upalila buktinje te su posvuda cvali crni cvjetovi. A onda zastade. Bila je lijepa i tužna, dubokim je disanjem otklanjala neki nedokučivi teret s grudi. Htjela je da ode. Zar joj neće dati ruku? Zar je neće ni jednom riječi otpratiti?

On je šutio.

Ona ga onda pogleda. Sad je bilo svjetlije, a i njene su nemirne oči htjele da ga posljednji put vide. Ali iznenadno ona planu. Čak se činilo da će reći neku oštru riječ i da će ga udariti.

Zašto?

— Što vam je? — upita on.

Smijao se nelijepim smijehom koji se sada gasio u naborima usana. No misao koja je za njim stajala ostade, svjetlucajući u zjenama. Tko zna što je u njemu bilo, ali na njoj je sada ležao beskrajno težak i bekrajno prljav pogled...

— Šutite! — povika ona. »Šutite« tako je muklo odjeknulo kao da riječ odnekle pada. To se samo činilo. Ona je sama trebala pasti.

Ivan se brzo nadvi i htjede je prihvatiti za ruku.

Ne, ne! — odmahnu ona bolnom kretnjom — ne treba.

— Je li to san? — govorila je teško dišući.

Jedna gorka misao sledila je sve njene pokrete, ustavila kucaje srca i dah. Bila je, eto, i tuđim grijehom kažnjavana za svoj grijeh... Kraj nje više nije nimbus djevičanstva da odbije zle misli i da joj pribavi poštovanje. Ona je i poslije kajanja i sve one duševne patnje koju je podnijela samo pala djevojka, prema kojoj se može i nemati obzira. Što dakle vrijedi to kad ona nekome poklanja svoju dušu?... I Ivan, eto, o njoj t a k o misli...

Pobježe.

Pobježe tužno uzdišući, dok je za njom vijorio njen crni plašt, i ustopice je, činilo joj se, gonio smijeh, ciničan i pun leda.

— Hehehehe!

Bio je mrak.

Mrak kraj cesta.

Mrak po livadama.

Posvuda... ***

Ivan se vratio kući kasno u noći pošto je nekoliko sati tumarao drvoredima u gorskoj sjeti kojoj je korijenje počelo nicati iz one čudnovate zbirke osjećaja u koju je zapao poslije njena odlaska.

Da bi se oteo mislima, otvorio je oba prozora širom u noć. Obazreo se nekoliko puta, ah, ne, ne, on sam nije znao, što hoće. Bez razloga je čas palio, čas trnuo svjetlo. Zatim je sjeo za stol i ponovno sređivao već sređene papire. Zatim je i njih odgurnuo. Ah ne, ni to!

Večeras je bilo tužno u toj sobi u kojoj ga nitko nije čekao. Bio je tako, sam, ni moliti nije mogao. Nikoga nije bilo da ih primi. Zbog njegova grijeha čak je i Gospodin bio odsutan.

(Iz ostavštine)

Božo GVOZDENOVIĆ

Kritički radovi Ljubomira Marakovića

1. Marakovićevo poznavanje svjetske književnosti

Marakovićevo poznavanje stranih književnosti — evropske i vanevropske — isticali su već i njegovi protivnici. Ono bi moglo biti i predmetom jedne doktorske teze ili disertacije poput one Tomićeve o Matoševom poznavanju francuske književnosti. I doista nije lako naći u povijesti naše književne kritike svestranije obrazovana, solidnije obaviještena i univerzalnije kultivirana književna poslenika. Ako još dodamo da ta velika kultura i erudicija nije ograničena samo na literarno područje, već obuhvaća i ostale oblasti i vrste umjetnosti kao kazalište, dramu, muziku, film i likovne umjetnosti, o čemu je sve pisao Lj. Maraković, onda će nam se takav fenomen učiniti za naše prilike neobičnom i vrlo rijetkom pojavom.

Što se pak tiče samog kritičarskog talenta, pronicljivosti i lucidnosti analitičkog kao i prodornosti i oštroumnosti sintetičkog njegovog duha, tu bi mogao izdržati poređenje ne samo s ponajboljima nego ih kadikad i premašiti. Tako na primjer dok Maraković poput pravog i velikog kritičara nepogrešivim čulom »otkriva« velike i najveće, J. Joycea ili Krležu, dotle A. Barac piše tek o minornim, M. Bogoviću ili Pittigrilliju.

Golemi i kudikamo pretežniji dio radova ovoga kritičara rasut je i razbacan u obliku članaka, rasprava, eseja, studija, recenzija i drugih oblika u mnogobrojnim listovima, novinama, časopisima, zbornicima, almanasima itd., a samo vrlo malo i rijetko u zasebno štampanim knjigama, pa se može tek približno sagledati i ocijeniti dragocjeni i još uvijek neistraženi i neispitani doprinos ovoga književnog udarnika našoj kritičkoj literaturi i njenoj povijesti.

Ne postoji naime kompletna bibliografija sveukupnih njegovih radova, pa bi i to bio jedan od zadataka naših mlađih naučnih radnika i istraživača. Pionirski dio ovoga mukotrpnog rada na skupljanju i sređivanju te građe i materijala razbacanog unedogled izvršio je već naš Leksikografski zavod SFRJ, koji je u okviru svojih publikacija do sada već izdao i štampao 6 svezaka struke »Nauka o književnosti« u razdoblju od 1956. do 1959.

Treba naglasiti i imati na umu da ova štampana bibliografija obuhvaća samo vremensko razdoblje do okupacije, tj. do 1941. god. Nas

ovdje, dakako, sada zanima njen 3. svezak (1/3), koji se odnosi na »Historiju stranih književnosti«.

U tom trećem svesku Bibliografije Lj. Maraković zastupljen je sa oko 100 bibliografskih jedinica (od br. 14058 do 14151 na str. 346.) što u poređenju s drugim najistaknutijim književnim kritičarima ovog razdoblja između dva rata predstavlja izvjestan rekord. Ako se naime poslužimo komparativnom metodom i kvantitativnom analizom, konstatirat ćemo da je npr. A. Barac zastupljen samo sa 6 bibliografskih jedinica (od br. 3381a do 3385a), J. Bogner sa 11 (od br. 3941d do 3952), A. Haler sa 23 (od br. 8839 do 8862), S. Šimić sa 19 (od br. 20505 do 20524), I. G. Kovačić sa 38 (od 11581 do 11619), I. Kozarčanin sa 72 (od 11652 do 11724) itd.

Sve to svjedoči o izvanrednoj produktivnosti i plodnosti kritičkog rada i djelovanja Lj. Marakovića. Dodamo li tome naročito bogatu recenzentsku aktivnost ratnog razdoblja od 1941 — 1945 (koja nije obuhvaćena ovom bibliografijom), osobito u dnevnoj štampi i listovima, kao žurnalističku kazališnu kritiku, recenzije i sistematsko dnevno praćenje stranog dramskog i filmskog repertoara (Hrv. straža i Narodna politika), onda će se moći dobiti puna i prava predodžba o neiscrpnoj kreativnoj energiji ovoga neumornog kulturnog i književnog kroničara.

Dodamo li još ovoj pisanoj publicističkoj aktivnosti snagu i šarm govorne riječi njegovih uvijek dobro posjećenih javnih predavanja u Pučkom sveučilištu (Marulićev trg), onda zaista možemo lako ustanoviti da je savjesno izvršavao jedan od najplemenitijih zadataka, po mom shvaćanju, pravog i istinskog kritičara: da bude posrednik, animator i popularizator umjetnosti riječi. Više i veće funkcije u javnom i kulturnom životu svog naroda ne mogu se obavljati.

Radi bolje i lakše preglednosti ove građe, podijelit ćemo prikaze, eseje, studije i ostale članke prema glavnim i velikim nacionalnim književnostima na slijedeću klasifikaciju:

a) Francuska književnost

Najbrojniji su napisi i prikazi Marakovićevi iz ove velike evropske literature s izrazitom predilekcijom za katolički orijentirane umjetnike, štampu i periodiku. A poznato je da je baš tim religioznim preokupacijama bogata i plodna francuska književnost koja je dala velike katoličke pjesnike kao: Claudela, Péguyja, Fr. Jammesa, Mauriaca, Bernanosa i druge.

O njima je, dakako, i Lj. Maraković pisao mnogo i često s toplinom i simpatijama. No tu možemo naći i imena kao što su: M. Proust, P. Valéry, A France, P. Bourget, R. Rolland, E. Zola, G. Duhamel i drugi, da samo spomenemo najznačajnije, jer bi taj katalog bio prevelik i lista predugačka kad bismo nabrojili i sve ostale od minorne vrijednosti i značenja. Još bi trebalo dodati i napise o francuskom filmu i kazalištu, glazbi, arhitekturi i prijevodima s francuskog na naš jezik, pa da se dobije cjelovitija slika i dojam o dubokom i solidnom poznavanju i ljubavi ovoga kritičara za francusku nacionalnu kulturu i umjetnost.

b) Anglo-saksonska književnost

Premda ova književnost (naročito američka) nije uživala onaj prestiž u razdoblju između dva rata koji danas sve više stiče, privlačila je već tada lucidnije i dalekovidnije kritičare kao što je bio Lj. Maraković. Pa zar mu se ne priznaje da je među prvima prikazao našoj kulturnoj javnosti J. Joycea (P. Lasta), onda još malo poznatog i neafirmiranog pisca. Da ne nabrajamo mnoge, spomenut ću W. Whitmana, T. S. Eliota, Chestertona, Byrona, Galsworthyja, Bensona itd.

c) Njemačko-austrijska književnost

Nadovezujući na jednu staru kulturnu tradiciju, prema kojoj su nam iz mnogih razloga ove književnosti najbliže, i Lj. Maraković i kao germanista po struci nastavlja s prikazivanjem i pisanjem ne samo o njenim velikim klasicima i modernima nego i o njenim velikim glazbenicima i likovnim umjetnicima (Wagner, Beethoven, Dürer, Böcklin i ostali).

I tako bi se moglo nastaviti unedogled i u vezi s ostalim evropskim pa i vanevropskim književnostima.

No da ne bih duljio s nabrajanjima i da se ovaj prikaz ne pretvori u suhoparno katalogiziranje i citiranje imena, navest ću samo pojedina područja nacionalnih književnosti iz kojih potječu članci, crtice, recenzije i napisi raznih vrsta, razbacani po mnogobrojnim listovima, dnevnoj štampi i periodičkim publikacijama.

Tako je Lj. Maraković pisao prilično o: 1. slavenskim književnostima (ruskoj, poljskoj, češkoj, slovačkoj, bugarskoj), 2. talijanskoj književnosti, 3. skandinavskim književ. (norveškoj, švedskoj, danskoj), 4. španjolskoj, 5. belgijskoj, holandskoj, mađarskoj novohebrejskoj, indijskoj i čak japanskoj.

Ovdje treba naglasiti, kad je riječ o stranim književnostima, kao opću napomenu da se Lj. Maraković afirmirao i kao kazališni kritičar. Budući da ga je naročito zanimala i privlačila drama kao književna vrsta, pisao je i više o dramskim piscima, kazališnim ljudima i radnicima. Prateći sistematski i dugi niz godina strani dramski i kazališni repertoar naših pozornica, prikazivao je kao kazališni recenzent i kroničar i pisao prvenstveno o dramskom tekstu kao literaturi, analizirajući više njegove estetsko-umjetničke kvalitete nego samu kazališnu izvedbu ili scensku realizaciju. U tome i leži specifičnost i osebujna karakterističnost ovog i dramsko-kazališnog kritičara.

I na kraju ne treba zaboraviti ni prevodilački rad Lj. Marakovića, da bi ovaj pregled rada njegova na stranim književnostima bio što potpuniji i što cjelovitiji, zaokruženiji.

2. Estetička i književnokritička shvaćanja Marakovićeva

Kao što aktivni umjetnik-stvaralac, kreativni književnik-pjesnik prolazi različite faze svoga razvoja, postepene etape na putu svoje evo-

lucije rasta i sazrijevanja, tako i u životu književnog kritičara, ako je zaista kreativan a još k tome dužeg životnog i radnog staža, možemo redovno razlikovati nekoliko razdoblja ili formacija njegove teoretsko-kritičke misli i orijentacije. Osobito ako poživi, kako rekoh, duže, kao što je slučaj Lj. Marakovića koji je proživljavao tako burna i prelomna razdoblja naše političke i kulturne povijesti od »fin de sieclea«, »moderne«, prvoga svjetskog rata, ekspresionizma i drugih modernističkih strujanja između dva rata, drugoga svjetskog rata do poratnih previranja. I previše za jedan ljudski život.

Lj. Maraković počinje dakle svoju književnu i kritičku karijeru još prije prvoga svjetskog rata, najprije kao suradnik a kasnije i kao urednik akademsko-omladinskih listova u Beču, gdje studira slavistiku i germanistiku (vidi 6. sv. Bibliografije Leksikografskog zavoda, II/1 Jugoslavenska poezija /M. R/ str. 42 od br. 66625 do 66648).

U ovoj mladenačkoj, kako bismo je mogli nazvati, fazi svoga rada i djelovanja Lj. Maraković se približava onom tipu kritičara koji D. Jeremić u svojoj tipologiji naziva kritičarom-vođom književnih grupa ili pak prema klasifikaciji P. Džadžića kritičarom-ideologom (kao što je npr. M. Ristić kod Srba svojevremeno bio za nadrealiste).

I, doista, mladi Maraković, bivši đak bosanskih isusovaca, odgojen i formiran u duhu kršćanske etike i estetike, okupljat će u to vrijeme u Beču isto tako mlade i katolički orijentirane pjesnike i suradnike. No ubrzo će se Maraković svojom marljivošću i darovitošću afirmirati i tako nametnuti kao literarni ideolog mladog katoličkog hrvatskog književnog pokreta i ta će ga reputacija »klerikalca« pratiti i kasnije u toku čitava književnokritičkog rada i djelovanja. Pa ipak, istini za ljubav, moramo primijetiti da se Maraković kasnije u zreloj dobi sve više oslobađao svojih prvobitnih krutih doktrinarnih natruha i dogmatskih primjesa, da bi se na kraju izgradio i izrastao u markantnu ličnost širokogrudnih tolerantnih i humanističkih pogleda i shvaćanja, koji prihvaća i priznaje vrijednost filozofski, ideološki i političko-socijalno tako dijametralno oprečnim umjetnicima kao što su Krleža, Cesarac i dr.

Postat će, dakle, polako autentični kritičar — kako bi rekla I. Sekulić. No da se vratimo pogledima i shvaćanjima iz tih mladih dana. U književnim razmatranjima skupljenim i štampanim u Sarajevu g. 1910. pod nazivom »Nov život« (prema Danteu) a koja treba da predstavljaju neke vrste programatska načela i manifest novoga literarnog pokreta, Maraković se zalaže i pledira za novi duh i život hrvatske književnosti suprotstavljajući internacionalizmu i senzualizmu moderne — hrvatski nacionalizam i kršćansko — katoličku spiritualnost.

I već 1911. god. u »Hrvatskoj straži« (Rijeka) u članku »Književna smotra« izlaže i objašnjava osnovna načela kritičkoga rada. Nadovezujući na Nov život, knjigu kojom je »kušao udariti temelje hrvatskoj tradicionalnoj poetici«, prigovara katoličkoj kritici Hrv. straže da »ne bijaše književna nego filosofska i to napose etička... držim da je skrajnje vrijeme da se i s naše strane počne s ozbiljnom literarnom kritikom. U čemu stoji i za čim teži prava i potpuna literarna kritika? Literarna se kritika raspada na tri grane, koje postoje i samostalno jedna bez druge, ali svaka za se jednostrana i tek združene u jedno imadu pravu vrijednost. To je negativna, pozitivna i stvaralačka kritika.«

Nakon što je opisao prva dva stupnja, zadržava se Maraković najviše na trećem stupnju kritike pa kaže: »Vršak kritike napokon je stvaralačka kritika. Koliko mi je poznato, upotrebljavam prvi taj izraz.«

Ističući potrebu i zadaću te kritike, poziva se na M. Marjanovića koga citira: »Naša kritika ne bi se smjela ograničiti na to da djelo piščevo tek protumači ili da tek izreče više ili manje obrazložen sud o njemu, nego bi kritika imala da bude predvodnik književnosti, književnicima i čitavoj publici... treba kritičara-uzgajača, kritičara-predvodnika, kritičara-posrednika.« (M. Marjanović: Nova književnost, »Savremenik« V str. 325.). Konstatirajući da ni Marjanović ni ostali ne određuju potpuno u čemu se sastoji ovo predvođenje i uzgajanje književnosti, nastavlja dalje: »Po mome je mnijenju ovako: kritičar, proučivši temeljito razvoj svjetske književnosti i domaće prilike... stvori sebi idealnu sliku klasičnog cvata književnosti i njegov se daljnji kritički rad sastoji u tome da djela koja ocjenjuje sravnjuje s onom idealnom slikom... Zašto dakle nazvah ovu vrstu kritike stvaralačkom? Jer joj je vršak stvaranje idealne slike klasičnoga procvata književnosti, a to nije više djelo same znanosti, nego i snažne intuicije. A poda li toj cjelokupnoj slici i pismeno posebna izražaja, tad je to vršak književno-kritičkoga rada, samo po sebi cjelovito i neke ruke umjetničko djelo... to opaža dobro i M. Marjanović, kritičar moderne.«

Ovdje bih spomenuo jedan Marakovićev »pedagoški« članak iz »Luči«, 1926. g., o metodskim uputama za izradu književna prikaza, namijenjena mladim kritičarima. U obliku savjeta iznosi svoje osnovno pravilo za praktični rad koje je potvrđeno dugim radnim i životnim iskustvom: »Prvo je pravilo objektivne kritike: 1. respekt prema talentu, 2. lojalnost prema piscu i djelu, 3. ljubav prema čovjeku, pa makar bio i protivnog uvjerenja. Na ovaj način kritika postaje ne samo stvar književnosti nego i apostolatom kršćanskog morala u svijetu.«

Ovaj momenat čini mi se značajnim i karakterističnim za humanističku dimenziju rada ovoga kritičara.

Svoja teoretska razmatranja i estetsko-literarna shvaćanja o funkciji kritike i ulozi kritičara Lj. Maraković najeksplicitnije je izložio i najjasnije formulirao u poznatom svom predgovoru prvoj našoj antologiji kritičkih radova, izašloj 1935. god. kao 5. svezak kolekcije »100 godina hrvatske književnosti« u izdanju nakladne knjižare Minerva, Zgb. Potpuno se slažem s mišljenjem Hergešića iz iste godine (Obzor, br. 94.) a koje nije izmijenio ni trideset godina kasnije u »Panorami hrv. književnosti XX stoljeća«, (Zagreb, 1965, str. 221) prema kome taj predgovor spada »među najzrelije i najljepše što je o našoj kritici (i kritici uopće) kazano.«

Citirat ću iz ovog predgovora, str. 6, glavne postavke i misli:

»Istina, sam grčki korijen riječi svojim značenjem sjeća na suđenje, i pod tom sugestijom većina čitalaca, kad se govori o kritici, pomišlja na suđenje, na presudu, na osudu. Ali pri tom zaboravljaju da

osim presuđivanja ima i prosuđivanja, i da to prosuđivanje često nema nikakva posla s osudom ... da je kritika prvenstveno pozitivan posao, da ona, doduše, mora da trijebi pljevu i odbacuje korov, ali da je daleko veća njezina zasluga ako umije da p o b u d i, i z g r a d i i u s a v r š i. (spac. B. G.)

Ako kritiku ne vrše pozvani stručnjaci, vrši je publika prihvaćajući ili odbijajući djelo ... Tko je i kakav je taj stručnjak? ... ne može da bude 'stručnjak', tj. valjan kritik, tko sam nema ne samo naučenjačke ozbiljnosti nego i izvjesne srodnosti s umjetničkim genijem koji ima da procijeni: inspiracije, intuicije, vještine riječi i snage izražaja ... kritika treba da je i sama umjetničko djelo. I nije stoga čudo što među kriticima vidimo toliko umjetnika stvaralaca. Vraz je i pjesnik i kritik, Šenoa, Marković, Miletić, Matoš, Petravić, Nazor, Nehajev, Krleža u tomu su mu drugovi. Uloga kritike da prepoznaje veličinu i da je privodi priznanju još prije nego što ga je ona oficijelno stekla ... jedan je od najljepših ali i najriskantnijih zadataka kritike. Predvodnoj ulozi kritike pripada i uglavljivanje i iznošenje programskih misli, teorijskih zasada. Pa premda svaka analiza tuđega djela mora da bude i demonstracija osnovnog stajališta same kritike te prema tome svaki kritik svakom prilikom slijedi svoj više ili manje **konkretni ideal ...**« (istakao B. G.)

Ovdje bih u vezi s ovim Marakovićevim ukazivanjem na potrebu estetskog ideala kod kritičara spomenuo djelo jednog od eminentnih suvremenih estetičara i kritičara, D. Jeremića. U svojoj knjizi eseja »Kritičar i estetski ideal« (Titograd 1965) u istoimenom eseju, prigovarajući suvremenoj jugoslavenskoj kritici nedostatak čvršćih estetskih kriterija, pledira D. Jeremić upravo za solidno teoretsko fundiranje kritike, za jedan estetski ideal, bez kojeg nema velikog i značajnog kritičara. Pomanjkanje takvog principijelnog estetskog stava i ideala razlog je nedovoljnom ugledu suvremenih naših kritika, misli D. Jeremić.

3. Maraković o hrvatskoj kritici i kritičarima

Osvrćući se u svom sintetičkom stilsko-razvojnom pregledu hrvatske književnosti od 1860—1935. na književnu kritiku, Maraković iznosi svoje ocjene i sudove o pojedinim istaknutijim kritičarima i književnim historičarima. Tako o Šenoinom dobu kaže da je »kritika tek u ovom razdoblju postala književna forma, čitljiva, štaviše, privlačljiva u Šenoinu feljtonskom obliku koji je, bez insistiranja na teorijama, bliz životu, gibljiv i slikovit, a s druge strane u obliku akademske rasprave, ozbiljna teorijska istraživanja koja pokazuju sistem i metodu (Jurković, Marković, Pavić i dr.).«

Za razdoblje realizma kaže slijedeće: »Na polju kritike nema zamjene Šenoinu mnogostranom, gibljivom i aktuelnom kritičkom djelovanju. Pored krepke polemike u korist naturalizma (koju vode naročito J. Ibler-Desiderius i Kumičić), ostalim je kritičkim piscima većinom pred očima uzor Bjelinskoga, kritičara koji vodi, sugerira i daje inicijative,

te Šrepel, Pasarić i dr. pretežno upozoravaju na strane uzore, naročito ruske, kao što je Turgenjev, glavni učitelj našeg realizma. U ovo doba pada znatan broj Markovićevih kritičkih radova o djelima prijašnjih pisaca. Pisanim metodom biografijskog i deskriptivnog tumačenja pisca, znače jedino općenito mjerilo toga vremena za procjenjivanje vrijednosti baštinjenih književnih dobara. Šrepelov kult Preradovića, izražen u korisnim detaljnim komparativnim studijama i u objavljivanju dokumentarnog materijala, treba naročito istaknuti to više što ova posljednja metoda dovodi do izdavanja Akademijine 'građe'.«

O epohi moderne Maraković piše: »Na polju eseja, fejtona, kritičkog i publicističkog rada uopće, moderna je daleko nadmoćna i plodna. Težnja za revizijom svih vrednota u smislu ideologije pozitivističke i individualističke filozofije, stvara u B. Drechsleru-Vodniku prvog književnog historika modernog stila, koji izlazi iz biografijske i filološke metode na polje estetske i psihologijske analize, na konfrontiranje sa socijalnim milieuom i historijskom atmosferom, i zasniva veliku reviziju i rekonstrukciju književne prošlosti počevši od preporoda, ali je od samih 'Preporodnih studija' izišla samo jedna knjiga (Stanko Vraz). Velika povijest starije književnosti u modernom stilu (u zajednici s V. Jagićem) i mnoge detaljne studije iz novije literature utrle su put nasljednicima i pokazale metodske postupke.

Na polju kritike, M. Marjanović nastoji oko sintetizovanja (Iza Šenoe), dajući pobudne smjernice stvaraocima, ali se često gubi u konfuziji, dok Nehajev kritički prati suvremenu književnost finim psihologijskim udubljavanjem, Lunaček promiče kritiku kazališta i likovnih umjetnosti. M. Dežman-Ivanov ističe se polemikama u sporu Starih i Mladih, i konstruktivnim nastojanjem oko stvaranja nove književnosti, B. Livadić-Vizner prati književnost i kazalište. No najdominantnija ličnost te epohe nesumnjivo je A. G. Matoš.

Prema naivnoj bezazlenosti starijih humorista ili Kovačićevoj neumjerenosti u satiri, Matoš je subjektivan, ali lično superioran, sarkastično duhovit, s naročitim patosom usamljena borca koji, prelijevajući se neprestano u svim nijansama duha, dolazi u sukob i sa svojim najbližima, a ipak dirljivo i predano voli svoju Kroaciju, svu i čitavu, onakvu kakva je. Lunaček je u stilu nejednak, više teoretski dogmatik, često intransigentno mrzovoljast, bez Matoševih svijetlih zanosa. Nehajev je više refleksivan, mučen prvenstveno filozofijskim problemima, delikatniji i vrlo rijetko ironičan i zajedljiv. Njegov je stil smireniji, a njegovo traženje upornije i pribranije.«

U književnoj kritici epohe ekspresionizma Maraković vidi da »nemirni duh vremena dolazi najjače i najviše do izražaja u polemikama i razračunavanjima među ekspresionistima međusobno. Ipak su A. B. Šimić i U. Donadini pokazali mnogo proćućenosti u prosuđivanju njima srodnih tuđih djela, tankoćutnosti za istinske umjetničke vrednote, iako su, kao obično, prema prošlosti nerijetko bili nepravedni. Do složena i mirna stvaranja nije na tom polju u to nemirno i nestalno doba moglo ni doći.«

Za razdoblje poslije ekspresionizma, koje naziva moderni objektivizam, Maraković kaže slijedeće: »U kritici konačno dolazi do izdavanja starijih pisaca, neophodno nužnog za kritičke revizije prošlosti i konfrontacije sa sadašnjošću, da se stvore preduvjeti za ono čega još uvijek nemamo: kritički prikaz čitave hrvatske književnosti kao suvisle cijeline... Sve su to zasada monografijski i specijalni radovi kojima se bave A. Barac, S. Ježić, M. Kombol, B. Kombol, B. Livadić i dr., ali taj rad većinom nije u direktnoj vezi s procjenjivanjem pojava današnje književnosti.«

Spominjući I. Hergešića kao komparativistu, najviše se zadržava na esejima M. Krleže: »Krležini eseji, formalno kreativni i invenciozni, stilski ponešto nagomilani, usamljeni su u svojoj vrsti. Oni su obračuni s pojavama suvremene književnosti i umjetnosti nastojeći uvesti nove metode i nova gledanja, iako bez sistema, a nerijetko i bez čvrste idejne orijentacije. U svojim varijacijama fejtonskog karaktera Krleža je pun izoštrena zapažanja, ali je često u svojim borbenim pointama jednostrano strastven i površan.«

(Drugi dio iz oveće radnje: *Ljubomir Maraković, hrvatski književni kritičar)*

Smiljan VELEBIT

Smisao za lijepo je vječan

U borbi za svoj opstanak čovjek je postepeno obogaćivao svoje intelektualne sposobnosti, koje mu omogućuju da izgradi svoje stanište, da izdjela oruđe, da prebrodi rijeku, da pronađe ili otkrije vatru i da tako polagano zagospodari prirodom. Protekle su tisuće i tisuće godina u tom ljudskom nemiru i traganju za istinom i nastavit će se sve dok bude čovjeka.

Antropolozi i biolozi, govoreći o oruđu i vatri, tim veoma važnim otkrićima u borbi za opstanak, ne sumnjaju da je u tim pronalascima sudjelovao ljudski razum. Međutim, spomenuti istraživači života i njegova razvoja ističu da se ljudski psihički život nije manifestirao samo u mišljenju, već da je čovjek, u svojoj dalekoj povijesti, razvio svoj čuvstveni život, koji se tako izrazito očitovao u estetskom, etičko-moralnom i religioznom vrednovanju. Nauka nam sve više i više pruža dokaza da je čovjek čuvstveno doživljavao prirodu i pojave u njoj. Zvjezdano nebo, mrki oblaci s munjama i gromovima, snaga i nadmoć divljih zvijeri, blistavost raskošnih pejzaža u sunčanom sjaju, gipkost i hitrina divljači u pokretu — sve je to pokretalo, uzburkavalo unutarnji čuvstveni svijet i stoljećima kristaliziralo osjećanja lijepog nasuprot ružnom (estetsko doživljavanje), osjećanje dobra nasuprot zlu (etičko doživljavanje) i osjećanje ovisnosti o višem biću — Bogu (religiozno osjećanje).

Teško je dosegnuti prapočetke rađanja estetske svijesti, ali ono što je pružila nauka govori nam vrlo jasno da se čovjek estetski izražavao već u starijem paleolitiku. Istina, tih je dokumenata daleko manje nego u mlađem paleolitiku, ali sačuvani ostaci govore jasno i nedvojbeno. Što ih je manje, uzrok će biti trošnost materije od koje su građeni predmeti toga davnog doba (školjke, drvo, kosti). Istraživači su zapazili da je pračovjek znao izabirati predmete po nekim vanjskim obilježjima. Tako, tražeći kremen za kresanje, posizao je vrlo rado baš za kamenjem lijepih boja (opal, jaspis, kalcedon). To nam očito govori da su boje budile čuvstvo dopadanja, a ovo je odlučilo o izboru.

I pronađeno oruđe kojim se služio pračovjek govori prilično uvjerljivo o estetskom čuvstvu. Profesor dr Dennert u djelu »Das geistige Ervachen der Urmenschen« Weimar 1929 — koje navodi dr M. Blažić u odlomku »Umjetnost praljudi«, u knjizi Evolucija i postanak čovjeka, Zagreb 1939 — dugo se bavio proučavanjem oruđa iz starijeg paleo-

litika i mjerenjima ustanovio da je »najveći dio i najstarijeg oruđa (chelleen i achelleen) izrađen po razmjeru zlatnoga reza.« Brojke su dovele dra Dennerta do zaključka: »Ove brojke dovoljno govore. One pokazuju da je najstariji nama poznati pračovjek već u početku posjedovao izraziti smisao za forme, koji se baš onako očituje kao i kod nas. On se trudio da svojem oruđu dade oblik koji se sviđa, a forma koju je on izabrao takva je da nam se ona još i danas sviđa, pače na oruđu odskače u vrlo velikom postotku zakon zlatnoga reza, kojem se dakle pračovjek besvjesno pokoravao.« Dennert je otklanjao evoluciju kao razvojni put živih bića, a uvjeren je da je s čovjekom dat i cjelokupan psihički habitus (intelekt, čuvstva, volja). Nas interesiraju Dennertova istraživanja o egzistenciji estetskih doživljavanja prirode u svijesti pračovjeka, a za tu činjenicu on je iznio inteligentnih zapažanja, koja govore da je pračovjek poimao ljepotu, što znači estetski vrednovao pojave i oblike koji su ga okruživali. U prilog davno razvijenog pračovjekova estetskog poimanja oblika i pojava govore nam crteži iz starijega kamenog doba nađeni u diluvijalnoj spilji u Altamiri (Španjolska). Zadivio je otkrivače, kao što danas, zadivljuje promatrače pračovjekov izvrstan smisao da zapazi ono bitno i karakteristično na predmetima i bićima koje crta i bojadiše na stijenama spilja. Crteži prikazuju životinje koje je tadašnji čovjek lovio i od kojih je živio: bizona, soba, divljeg konja i vepra. Ne smijemo zaboraviti da je i sinantropus ostavio u pijesku ucrtan crtež zdjelice, koju je rasporedom točkica ukrasio i tako ostvario dokaz o svojem doživljavanju lijepog.

U razdoblje paleolitika (gornjeg-mlađeg) seže kultura aurignaciena Područje na kojem se manifestira vrlo je široko (Zapadna Evropa, Njemačka, Austrija, Čehoslovačka, Mađarska, Jugoslavija pa sve do južne Rusije i od sjeverne Afrike, Italije, prednje Azije, Sibira do Kine).

»To je vrijeme« — kaže dr M. Šeper u Enciklopediji likovnih umjetnosti, Zagreb 1959, str. 177 — kada takozvana aurignac-kultura zauzima sasvim izuzetan položaj: u njegovu se krugu pojavljuju prve realizacije likovnih umjetnosti: prve plastike, urezani crteži i slike. Među nađenim statuetama ističu se likovi žene rađeni u različitim materijalima (kost, vapnenac, steatit). Glava je isklesana u čistom volumenu bez osobito naglašenih detalja, ruke su reducirane na minimum, a noge formirane sasvim shematski«. Ovakvih statueta žena »Venera« nađeno je mnogo na prostranom području aurignaciena, a misli se da su pračovjeku bile simboli kulta plodnosti. Iz ovog razdoblja nađeno je mnogo figura životinja (lovačka magija): konja, mamuta, nosoroga, kao i crteža urezanih u kosti i kamenu. Čuđenje i udivljenje gledalaca izazivaju slike pronađene u stijenama Sahare — sjeverne Afrike, koje su kopirali francuski slikari i tako obogatili francuske galerije, a time su pridonijeli još jedan dokaz više o ljudskoj prastaroj težnji da uhvati prirodu u njenim bitnim elementima i da je tako zahvaćenu u biti, a osvijetljenu osjećanjima i maštom, što bolje ožive i plastičnije predstave. Iz dalekog Sibira, obala rijeke Lene, kod sela Šiškino, stižu glasovi o »Umjetničkim galerijama pod vedrim nebom«. U stijenama, uz rijeku Lenu, pronađeni su crteži u dužini od 2,5 km. Broj crteža u stije-

nama dostiže 2000, a ovi crteži govore o nekom starom narodu koji je iz čežnje za stvaralaštvom ucrtavao svoja osjećanja, svoju misao i svoj smisao za slikovito izražavanje u prostrane površine stijena uz Lenu i tako, eto, ostao u vječnosti. Arheolozi misle da starost ovih ostvarenja seže do 15.000 godina u prošlost.

Što nam govore kulture primitivnih plemena?

Istraživači zaključuju da su australijska plemena na vrlo niskom stupnju kulture. Za oruđe imaju toljagu, kamenu sjekiru, strelicu i bumerang za lov ptica i životinja. Ne uzgajaju životinje kao ni biljke. Odjeća i nastamba je krajnje jednostavna i primitivna.

Religija im je još sa totemističkim elementima (pridaju moć životinji ili biljci kao pretku svoga roda). Ali, i kod ovih primitivaca nađeno je mnogo predmeta koje je uljepšala ruka njegova primitivnog vlasnika. Ti ukrasi govore o probuđenim osjećanjima i maštи pomoću koje stvaraju motive i kombiniraju boje.

Mora se napomenuti da su mnogi predmeti vezani uz magiju, uz kult heroja i predaka kao i uz religijske predodžbe, pa su oblici ostvarenih predmeta daleko od same prirode, ali u području Arnhema, gdje je umjetnost ovih primitivaca najbogatija, crtač se već približuje prirodi i crta njene oblike. Na priređenoj kori crta vrlo uspjelo životinje i bilje. Crteži su interesantni u linijama i u bojama. Sulice i strelice spretno su građene i lijepe, a toljage su bogato ukrašene. U Kimberlayu na sjeverozapadnoj obali nađene su wondjine-crteži vrlo pojednostavljenih ljudskih oblika, a čini se da su inspirirani kultom heroja i totemističkih bića. Za Australce veli dr Klatsch da im je smisao za ljepotu, usprkos niskoj kulturi, izvanredno razvijen, štoviše, opaža da često zapanjuje sličnost paleolitskih umjetničkih metoda onima kod Australaca. (Navedeno prema Blažićevu odlomku »Umjetnost praljudi«, str. 178, u knjizi »Evolucija i postanak čovjeka«).

Već sam napomenuo zadivljujuće crteže na stijenama u Sahari, ali moramo biti svjesni da to nije jedino umjetničko blago koje je ostvareno i otkriveno na afričkom kontinentu. Na velikom rasponu od sjeverne do južne Afrike ljudska mašta i ljudska osjećanja pokretala su čovjeka da pjeva, svira, pleše, rezbari i oblikuje. Od kamene sjekire iz vremena paleolitika pa naovamo, Afričanin je ostavio dostojne svjedoke svojih napora u ostvarivanju lijepoga. Poslužio se raznim vrstama materije (ilovača, drvo, steatit, bazalt, bjelokost, bronca i željezo), a ostvario je raznolike predmete i u različitim volumenima — od sitnih ukrasa do statua 8 m visine. Osjećaj za lijepo manifestiran je pri ukrašavanju oruđa, pri izradi fetiša, totema i maski, a onda pri rezbarenju ili bojadisanju ovratnika, vratnica, stupova i greda u kolibama. Početkom ovoga vijeka afrička umjetnost skrenula je na sebe pažnju brojnih istraživača. Bilježe se melodije, traže se i otkupljuju kipovi, oruđe, ukrasi kao i predmeti magijsko-vjerske namjene. Upada u oči da u ovim predmetima ima jednostavnosti i snažne izražajnosti. Afrički umjetnik stvara pod utjecajem objektivnog svijeta prirode, a manje se prepušta goloj mašti. Razumije se da njegovi predmeti nisu lišeni namjene u praktičnom životu.

I stanovnici američkog kontinenta Indijanci otkrićem su zatečeni u razdoblju kamenog doba, ali otkrivačima su upala u oči uspješna ostvarenja njihovih bezimenih gravera (Aljaska). Svoje upotrebne i ukrasne predmete izrezuju od drva i morževe kosti. Glatke površine graviraju s mnogo smisla za liniju i motiv. Nađene su statuete i dobro izrađene maske. Radovi Indijanaca lako podsjećaju na radove Eskima. U Kaliforniji indijanska plemena rezbare u drvu, kamenu i školjkinim ljušturama s umetnutim bisernim ukrasima.

Prastanovnici Amerike odlikuju se kao sposobni kipari, slikari i arhitekti. U državama Texas, Arizona i New-Mexico još i danas stoje ponosni svjedoci indijanskoga smisla za svladavanje prostora. Oslikane pećine, višekatne i prostrane palače sa slikama na zidovima zadivljuju promatrača smjelošću i znanjem arhitektonskih i slikarskih rješenja. Pa i oni Indijanci koji vole lutanje, praćeni su svuda svojim šatorom koji razapinju tamo gdje se zaustave, vole ukras i primjenjuju ga i u svojoj selilačkoj nastambi. Obrađuju glinu, pletu, tkaju, šaraju kožu, a imućniji proizvode vunene ćilime u vrlo živim i skladnim bojama. I ovo su očiti dokazi da su ljudi, bez obzira na boju kože, rasnu pripadnost, kulturni stupanj, geografsku širinu, u sebi nosili, negdje jače, a negdje slabije, očitu težnju da dosegnu ljepotu, da je približe sebi, da im je ljepše ili da sami postanu ljepši. O tome nam svjedoče sačuvana umjetnička ostvarenja iz prahistorije, ali o tome nam govore činjenice iz života primitivnih naroda čija kultura jedva da nadmašuje stupanj pračovjekove kulture, ali smisao za ljepotu živi u čovjeku kao sastavna komponenta njegova duha i njegove svijesti koja se usavršava tijekom duge historije. Napuštajući područje Sjeverne Amerike i upućujući se prema jugu, moramo se susresti sa začuđujućim dostignućima stanovnika Srednje i Južne Amerike. Mnogo toga još krije džungla, ali i ono što je otkriveno, govori uvjerljivo o pravoj umjetničkoj snazi majstora starih kultura Olmeka, Tolteka, Teotikuakana, Azteka i Maya. Stepenaste piramide začuđuju svojom veličinom, a gradovi su građeni po vješto izrađenim urbanističkim rješenjima. Izvodili su ceste, mostove, nasipe, vodovode i javne građevine, čije dvorane i zidna prostranstva zovu da ih ukrase kipovima i slikama, i ukrašavali su ih. Sačuvano je mnogo toga. Religija snažno utječe na ostvarenja ovih grana umjetnosti, ali kasnije majstori se sve više približuju prirodi u kojoj nalaze nadahnuće i poticaj za oblikovanje.

Pored arhitekture, kiparstva i slikarstva pokazali su svoj ukus i u keramici, mozaiku, inkrustaciji i skupocjenim tkaninama. U Južnoj Americi kultura Inka ostaje kao divan primjer ljudskog nastojanja da plodove svoga duha konkretizira u društvenim, državnim, umjetničkim i naučnim ostvarenjima.

I stari narodi azijskog kontinenta počeli su izrađivati svoje kulture nekoliko tisuća godina prije Krista. Koje li bogatstvo ljudskog duha posjeduje samo Indija! Taj azijski poluotok zapanjuje nas svojom

veličinom i brojnim stanovništvom. Pun je kontrasta u klimatskom, zemljopisnom, vjerskom, jezičnom i kulturnom pogledu. Historijski spomenici sežu do tri tisuće godina prije Krista. To svjedoče iskopine gradova Mohendžodaro i Harapi. Arheolozi se čude i dive visokoj civilizaciji stanovnika ovih gradova. Višekatne kuće, s racionalno iskorištenim prostorom, ulice, kanalizacija i vodovodi govore o visokoj naobrazbi tih ljudi. Ali na ovom području nađeni su spomenici iz paleolitika, a pripadaju uglavnom oruđu. Daleko više spomenika ostalo je iz neolitika. Zanimljivi su nadgrobni spomenici-dolmeni slični onima iz sjeverne Afrike i Francuske. Slikarstvo je cvjetalo i u paleolitiku. Sačuvano je u pećinama srednje Indije, u pokrajinama Madhja Pradeš, Utar Pradeš, Windhijskim planinama i Džogimari, a mlađe su umjetnine iz doline Ajante (Adžante). I arhitektura je odraz bujne mašte i snažnih zanosa. Zadivljuju nas hramovi i palače svojom veličinom i bujnošću oblika. Najprije su ih klesali u stijenama. U Adžanti je 29 hramova u stijenama uklesanih. Kasnije Hindusi upotrebljavaju ciglu i kamen. U ovoj arhitekturi odrazila se filozofija i vjera bramana, budista i islama.

I književnost starih Hindusa cvjeta još u stoljećima prije Krista na sanskrtu i pali jeziku. Vjera i filozofija sintetizirane su u Vedama, a historija, etika i estetsko poimanje ostvareno je u epovima Mahabharati (200.000 stihova), Ramajani i drami Sakuntala. Ova velebna djela vezana su uz imena Vjaša, Valmiki a i Kalidasa. U ovim stihovima ostvarena je sinteza hinduske povijesti, filozofije, etike i estetike. Ove vrednote Hindus upija u svoju dušu od rođenja do smrti i po njima upravlja svoj život.

Bujna mašta stvorila je mnoštvo zapleta o borbama oko prijestolja i oko borbe ljudskih srdaca za ostvarenje ljubavne sreće. Djela zrače svjetlošću, dobrotom, plemenitošću i pobjedom dobra nad zlim. Divni likovi Nala i Damajante, Savitre i Satjavanta, Rame i Site u sebi nose uzvišeno shvaćanje vjernosti, istine i ljubavi, a to su vrednote koje u životu vode pravoga Hindusa. Raskošno opisani, snažno ocrtani likovi svjedoče o snazi Hindusa da doživi ljepotu i da joj dade oblik.

I kulture starih naroda Kine, Koreje i Japana imaju svoje korijenje u dalekoj historiji i u svojem razvoju od paleolitika (sinantropus) pa prema ovamo daju dokaze o istančanosti ukusa i prefinjenosti duha. Raskoš arhitekture, suptilnost poezije, ljubav k cvijeću, bojama i glazbi, bogatstvo običaja i narodnih priča govori nam da je povijest ovih naroda protkana čežnjom za ljepotom.

Kultura Sumerana, palače i reljefi Babilonaca, kipovi Asiraca, grobnice, sfinge, hramovi i obelisci Egipćana, poezija Jevreja, Perzijanaca, Arapa i visoka kultura starih Helena jesu stvarni dokazi da je ljepota komponenta ljudskog duha i da je umjetnost najvjerniji suputnik čovjekov, koji olakšava i uljepšava mučni i naporni put čovječanstva.

Ton SMERDEL

Dvije romantične balade

1) POSLJEDNJA BALZAKOVA VIZIJA

Na balkonu dvorca negdje izvan Pariza
drijemajući u naslonjaču umoran pisac sluša
kako šumi lišće kestenova
pomiješano slapom šuma lišća breza
i jablanova.
Iz daljine oglasuju se vode.

U kutu balkona dvije žene sjede:
jedna poluslijepa i stara, ali sretna,
jer napokon vidi sina smirena, tako joj se čini,
a ne više uznemireno sjetna.
Druga, što upravo neko pismo piše,
od vremena na vrijeme okom plavim pogledava
bujnu pišćevu kosu što se puna kovrčica
na suncu prelijeva sjajem boja ljubičica.

Obje misle: Smireno je srce, utjehe je puno
srce što je gladno vedra smirenja bilo.

I Honoré vjeruje da su sretne te dvije žene
i da će novi život za sve njih početi
bez svih briga koje novac nameće.

I dok mu blago sunce obrve zlati,
htio bi vremenu reći:

— Ti bi moglo za ljepotu ovog mira
u svom hodu, sverazornom hodu,
samo prividno za maštu moju stati.
Ta sad vidim stvarno lice drago što ga sanjah
u satima moga stvaralačkog bola,
što ocrtah ga davno u liku Eugenije i Ursule,
u liku Serafite i madame de l' Estorade.
Oh, mene je izmučio i slomio taj neprekidni rad
i traženje putova novih i plovidba čudna
moje mašte kroz sva otkupljenja srca. —

Okrene zatim glavu na drugu stranu
i iza spuštenih trepavica ugleda likove
što su dolazili iz blagih
predvečernjih sjena za djelo novo
o sreći stvaraoca što ljubavlju spasava sebe,
a život zanosniji drugima sigurno može da stvori.
Začeće osjeti mu mašta, začeće osjete mu oči duha
i nemir mu obuze cijelo tijelo.
Ustati htjedne, al bol ga podmukla neka
prisili da ponovo legne.

Iz daljine zvonilo je zvono
i oglasili se zrikavci prvi,
kad je žena očiju plavih uvela u kuću staricu majku.
Tad pristupi k njemu, nježno ga pogladi po kosi
te šapne:

— Uštap će i ove noći učarati šume,
vodu i naša srca.
Čut ćemo, što lijepo ti juče reče,
kako pjevaju trave i tajanstveno teku časi
u kojima se glazba neshvatljivog može da oglasi. —

Honoré je šutio.

Što da uistinu rekne? Vidi predznak to je, što srce šapće,
o dolasku vječnog sna.
U sumraku je čuo, oh, to prije nikad čuo nije,
korake nevidljive. Slušao je osmijeh Sudbe
sličan onom kad je na mansardi pisao prvo djelo svoje . . . .

To viđenje bûdi jezu,
a zamagljuje bistre stvaralačke slike,
te sad ne raspoznaje ništa. Obuzima ga strašno klonuće,
a gotovo ne vjeruje ni u sutrašnje svanuće . . .

I Šutnja voskom tajanstvenim obrubila je njegove usne.

Te večeri je uštap još sjajnije sjao.
Prigušena zrikavaca cvrka istkala je simfonije nove
za sva srca, za sve šumove i snove.
Iako je uštap sjajnije sjao,
majku je besanica puna slutnje morila,
a ni draga svjetiljku do zore ugasila nije.
Svi su bdjeli, svi su bdjeli,
jer već su prsti snova vječnih
s mjesečinom o okno skriveno tukli.

Iz daljine osluškivao je pjesnik Ljudske komedije
pritajeno bubnjanje bubnjeva smrti.
Svi su bdjeli...

Bubnjari nevidljivi i smjeli, nijemi i neslušni
na prag su pjesnikova srca
ogrnuti plaštem mjesečine sjeli...

2) HÖLDERLINOVO PROBUĐENO SJEĆANJE

S prozora u mjesečastoj noći
pjesnik sluša kako Neckar rijeka šumi,
dok njen PRESTISSIMO prati pjesmu punu tuge
koju slavuj pjeva u procvaloj zovi.
U bijeloj noći Hölderlin vidi:

Na srebrnom valu mrtav lopoč plovi,
a do njega srce davnih dragih sjena
s pogledima punim slutnje.

Vidi. Sluša i ćuti.
Duša vidi. Srce sluša. Usna šuti.

Svratiše se začas u bjelinu ogrnuti
ljiljanovim vijencem okrunjeni
svi djetinjstva blistavi trenuci,
da pohode osamljena, od svijesti ostavljena,
od svih zaboravljena, gotovo usnula Orfeja u šikari dana.

Svratiše se velom ogrnuti
i osmijesi plamni Diotime iz Hyperiona...
Na planinskim bocima dotle plamsaju zvijezde
i ritam noćnog mira očekuje zoru.

Sa čežnjom da prošlost akord mašte magičnim prstom takne
pjesnikova usna kroz bjelinu šapne:

— Ptica sam što snažna za let krila ima
i vid za daljine, al okrutna nemam kljuna
ni pandže grabljivice.
Za let sam rođen i neslućene vidike.
Mjeseče čudni i ti tišino tajanstvena:
Bijah u vazi procvali bujni cvijet,
a iznenada baciše ga ruke na ulice blatne,
da ponovo ga ruke svjetla presade.
Mjeseče čudni, lijepi i nevini,
zar s aureolom nije davno
nestao i utihnuo Hölderlinov sanjani svijet?

U ritmu rijeke šapću omjesečena usta:
— Bijah ptica bistra vida s krilima jakim,
u vazi nekoć bijah, bijah procvali cvijet.
To čujem u ponornoj jeki svoga srca.
Što čujem?
Ah čujem posmrtne mjesečeve trube
kako me zovu i za san snube,
da me oslobode od sve te tuge grube...

(Iz ciklusa: Balade mojih suputnika)

Svevlad SLAMNIG

Nepoznati gradovi

U putovanjima ima nešto tajanstveno.
Zašto su poznate stvari neobične u tuđem gradu?
Sunce, kiša i ljudska vreva kao da nisu stari znanci,
Golubovi u Parizu nisu braća onih u Beogradu.

Mala je razlika između hodanja u snu i Monmartreu,
Fizički osjećam klin pogleda neznane lijepe žene,
Govor mi se strani nestvarnim čini
Kao što su nestvarne davne uspomene.

Al ipak, nikad se ne sjetim na budućnost!
Sve me podsjeća samo na moj život ili na pročitane romane
i odmah dolazi čudna, nagla ljubav ko magnet,
Želja da se u gradu ostane dane i dane...

Slatka nirvana anonimnog sjedenja u nepoznatom kinu!
Po širokim ogradama mostova klošari drijemlju,
Neopisivi osjećaj slobode razliva toplinu po žilama
Ko čašica konjaka s prolaznikom koji vam ne zna ime ni zemlju.

1960.

Puteljak

Obećao sam jednom na šetnji
Da ću i tebi pjesmu dati,
Puteljče tihi, dobri znanče
Mojih jutarnjih i noćnih sati.

More je treći drug naš bilo,
Utroje nam je razgovor teko,
Sunce je bilo ljubomorno
Što je predaleko.

Sve tajne misli vas dvoje znate,
Sve želje neotkrivene.
Bolje od ikog puteljak sivi
I more znaju mene.

Vi znate brojne korake moje,
Meke po bonaci, čvršće po buri.
Vi ste mi veza mladosti kratke
I starosti koja žuri.

Ja vidim sebe u sijedom šetaču
Koji puteljkom ide sve više.
I pred pol stoljeća stope je nizo,
Samo mu sad odzvanjaju tiše.

1964.

Hrvoslav BAN

Vihor pred gradskim vratima

U ovoj tamnoj noći života prolaznoga
po vjeri dobro znadem mjesto vrela vječnoga,
makar je tamna noć.

(Sv. Ivan od Križa, *Pjesma duše.* Preveli: F. Šeper i H. Ban)

Suton se njihao u nemirnim valovima zimskoga zraka. Mutio je obrise stare ceste prema Zadru. Četiri čovjeka, pred vratima kraljevskoga Nina, zurili su žednim očima u daljinu, ali nisu vidjeli ništa. Cesta je bila maglena, žutosiva i pusta. Vjetar se zvučno razbijao na kamenu gradskih vrata.

— Badnjak donosi buru sa sjevera — reče dječak-franjevac.

Prošao je već četrnaestu godinu. Bio je visok, širokih pleća pod crnom kabanicom. Kukuljica mu je ostala zabačena na leđima; nije htio pokriti glavu, pa je vjetar nastavljao igru u njegovoj smeđoj kosi. Držao se dostojanstveno, poput ostarjela gvardijana, ali oči su mu bile dječačke, tamnomodre. Koracao je gore-dolje ispred velikih gradskih vrata, hvatao se prekriženim rukama za ramena, a lice mu je bilo blijedo od studeni. Junačio se i skrivao podrhtavanje promrzlih usana. Kratko je odgovarao na pitanja ostale trojice. Svi su se smrzavali pod mraznim bičevima vjetra i svi su čekali.

— Uđite u kulu, fratre! — pozva ga mladi trubač, mršav i nešto pogrbljen, ponosan na svoju trubu i tek iznikle brkove. Stresao se i sam zimogrozno, te ponovio poziv.

— A zašto vi ne uđete u kulu? — pitao je dječak-fratar uvrijeđeno. — Gledajte! I on čeka vani, na vjetru i studeni.

Ispružio je ruku prema starcu s velikom, teškom trubom, na kojoj je visjela mala svilena zastava s grbom grada Nina. Starac-trubač sjedio je na širokom, svjetlucavom kamenu s kojeg se uzjahuje na konja. Bio je uzvišeno nepomičan. Činilo se da je urastao u kamen i pretvorio se u kameni kip. Njegovo lice, oklesano vjetrom, imalo je sivu ukočenost kamena.

— Kako ne bih čekao? — nasmiješio se starac i šištao na krezuba usta. — Što je to čekati tri-četiri ure? Ovaj grad je čekao strpljivo, Nin je čekao, i mi starci s njime. I naši pređi. Još od davnine, kada je

tu bila prijestolnica hrvatskih kraljeva. Čekat ću i neću se maknuti s ovoga kamena.

— Danas, pred Badnju večer dolazi nam hrvatski ban! — klicao je bubnjar, stojeći uz gradska vrata. Malen, debeo, poput svih gradskih bubnjara, poskakivao je djetinjasto. Trbuh i bubanj, jednako okrugli, tresli su mu se na jakim nogama.

— Sutra bi mogao doći sam gospodin kralj — maštao je starac-trubač. — Danas je već u Zadru. Kao hrvatski kralj, morat će pozdraviti zidove Nina. Dočekat ćemo ga na Božićno jutro, bez mletačkoga lanca na rukama. Kakav Božić, ljudi moji!

Dječak-fratar se strese i reče žalosno:

— Zašto ban ne dolazi? Imao je biti ovdje već iza objeda. Doista čekamo više od četiri ure.

— Čekaju svi građani Nina po ulicama i pred kućama — reče mladi trubač. — I babe i žene i djeca stoje na ludome vjetru. I svi su glavari ovdje, odmah iza gradskih vrata, u zaklonu. Strpite se, fratre! Rekoh vam da uđete u kuću ako vam je zima. Koliko vam je godina?

— Četrnaest je prošao ove jeseni — odgovori starac-trubač umjesto dječaka. — Sjećam se kad je malen, kao šilježe, dolazio s gospodinom ocem u Nin. Nosio je oko vrata srebrni križić na modroj vrpci. Nije li tako bilo, mladi gospodine?

— Jest — odgovori fratrić rastreseno.

Starac ga nije nazivao fratrom. Bio je nekada šibenski gradski trubač i dobro je pamtio kako je sa svojim mlađim, a već mrtvim bratom svečano trubio kada su prvi put iznijeli novorođenoga plemića Tavelića kroz vrata djedovske palače. Nad vratima je uklesan orao raširenih krila s podnožjem od kosih pačetvorina. Nosili su dijete na krštenje u franjevačku crkvu. Vidio ga je starac i poslije kad je postao gradski trubač slavnoga Nina, nerijetko; dolazio je s roditeljima u pohode ujaku i kumovima, Jednom je doznao da dječak stupa u šibenski franjevački samostan. Rekao je: »Neka mu bude sretan treći križ! Prvi je bio križ krštenja, kad sam mu trubio. Drugi onaj srebrni, ures za plemićko dijete. A ovaj treći nek njemu donese svetost, a nama blagoslov«. Danas, kada ga je zatekao pred gradskim vratima, htio ga je zamoliti za blagoslov, ali je njegove staračke oči smelo previše mlado lice redovnikovo. »S blagoslovom treba još pričekati« — rekao je sebi u bradu.

U okrugloj bubnjarevoj glavi svrdlao je crv znatiželje. Pitao je dječaka:

— Zašto ovdje čekate svijetloga bana, fratre? Zašto pred gradskim vratima? Mogli biste se pridružiti pratnji našega biskupa Demetrija. On će na znak zvona izaći iz crkve svetoga Križa...

Pitanje učini dječaka nesigurnim. Odjednom je povukao kukuljicu na glavu. Bila je to vanjska pokornička kretnja, svjedok nutarnjega nemira.

— Brat mi je tako zapovjedio — reče mladi redovnik. — On prati gospodina bana ovamo, u Nin.

— Junak nad junacima! — klicao je bubnjar na skakutavim nogama.

Dječak je rado slušao da bubnjar hvali njegova brata. Napokon, tko ga nije hvalio? Bio je siguran da će bubnjar nastaviti pohvale srčanome vitezu Taveliću, jer je on, bubnjar, osobno sudjelovao i bubnjao kod juriša na Zadar. Fratrić se nije prevario. Debeli veseljak kucao je prstima po bubnju i brbljao dalje o junaštvu dječakova brata. Vidio ga je, veli, vlastitim očima kada je prvi pojurio na gradske zidine. Jest, upravo kod staroga dominikanskog samostana. Izdaleka se pričinjalo da crni galeb uzlijeće na gradske zidove. Njegovo koplje je sijevalo i sunulo uvis, poput zlatnog, zvjezdanog, traga na nebu. I zatim je šiknula šuma kopalja njegovih kopljanika na zadarske zidine i krovove. Mletačke čete u gradu rasipale su se pred njim kao smrvljeni pijesak na obali.

I mladi trubač je vidio oslobađanje Zadra. Trubio je te noći lijepo kao anđeli na prvi Badnjak. To su mu rekli vojnici. Uznosili su ga do zvijezda i tvrdili da je on najbolji trubač na Jadranu. A on je znao da to nije istina i da pretjeruju. Netko na Jadranu trubi još bolje od njega, a nije anđeo. To je ovaj isti starac-trubač koji sjedi ovdje kao kamen na kamenu. Bio je učitelj njemu, mladome trubaču, ali mu nije otkrio svoju posljednju, najveću tajnu trubačke vještine, kojom ga je redovito natkrilio u svakoj svečanoj zgodi. Nije mladić mrzio staroga učitelja, ali je znao biti ojađen zbog ove staračke sebičnosti.

Zlobna udovica, vlasnica krčme kod crkve svetoga Nikole, rekla mu je uz prostački hihot da starac zato izvija ljepše glasove iz svoje trube jer je ostao bez zuba. Neka i on, mladi trubač, tako se rugala, dade iščupati svoje lijepe, bijele zube (jedino što je, osim mladosti, imao na sebi lijepo), pa će i on trubiti anđeoskim glasovima. Za ovaj savjet htio ju je udariti, a ona se nije prestala smijati. Sjetio se mladić sad toga i mršavo, pogrbljeno tijelo zalilo mu se zmijskim otrovom. Morao se osloboditi stanovite količine otrovne zlobe u žilama. Morao je ujesti. Poštivao je mladoga junaka Tavelića, upravo je završio hvalospjev o njegovoj odvažnosti. Ali, ovaj ovdje, žutokljuni junakov brat, običan fratrić, zbunjeni promrzli dječak, dobra je meta za otrovni ujed. Mladi trubač zapaluca jezikom:

— Doista, fratre, čemu se smrzavate na cesti? Uđite u grad! Zaklonite se u biskupovu palaču! Vi niste ratnik. Teško podnosite studen. Navikli ste grijati leđa, kao mačak, uz fratarsko ognjište! He-he!

Dječak, uvrijeđen, zastade. Jauknuo je muklo. To se nije čulo: vjetar je upio njegov glas u svoje duge jauke. Ne, fratrića nije zaboljela uvreda; poučili su ga da sažali one koji uvredom olakšavaju teret vlastitog zla. Mladićeve riječi dodirnule su duboku ranu u njemu. Ostao je na jednome mjestu i nije više hodao gore-dolje. Ali nije rekao ništa. Umjesto njega javio se stari trubač grubim, jakim glasom. Krezubost mu nije smetala da se bijesnom vikom obori na mladoga trubača:

— Tovare! Gnjido! Ovako ti govori sa svojim ocem koji te nije naučio poštenju! Znaš li, ludo, komu govoriš? Jednome Taveliću! Znaš

li da je ovoga mladog gospodina krstio sam pokojni biskup Tolko? Svi šibenski velikaši poslali su novokršteniku darove od srebra i zlata...

Bubnjar je doskakutao do starca, njihao lijevo-desno trbuhom i bubnjem, smijao se preširokim osmijehom koji mu je prepolovio lice i nastojao okrenuti razgovor drugim putom. Branio je mladoga trubača. Prvo je tumačio starcu da mačak nije ružna ni zla životinja, da to nije nikakva uvreda za plemenitog dječaka, da su mačke uopće mili stvorovi i da svi, u Ninu i Šibeniku, djecu često nazivlju mačjim imenima od dragosti. Bio je bubnjar vješt čovjek, nije dopuštao da ga starac prekine; nije mu uopće dao doći do riječi, nego je hitro prebacio razgovor od mačke na rakiju.

— Donijet ću komovice — reče — iz prve krčme kod gradskih vrata. Za tren ću opet biti ovdje. Ne da se više podnijeti ovaj divlji vjetar bez dobre rakije. Salo mi se pretvorilo u led. A vama, striče — piljio je u staroga trubača s oba sitna, kolutava oka — vama će žarki gutljaj najviše pomoći. Smjesta će vam istjerati kostobolju iz koljena. Odoh. Moram još upozoriti gradske starješine, koji čekaju s one strane vrata, da je već vrijeme upaliti svijeće i baklje... Ljudi će si ugrijati ruke na plamenu, a ban će doći svakoga časa... Pogledajte! — pokazao je rukom zidove Nina. — Ovako, u tmini, grad se pričinja siromašnim i bijednim, poput opustjele utvrde... Od svjetla će oživjeti i zasjati. Kastelan mora odmah zapovjediti svima da zapale baklje i svijeće. Slavni ban-pobjednik mora vidjeti obasjana gradska vrata...

— Krivo bubnjaš, pravo govoriš — vikao je za njim starac, ježeći se od zadovoljstva namjesto od zime.

Veselio se rakiji, ali nije zaboravljao ni načas doček i svečanost ovoga časa. Govorio je o najvećem danu svoga života, o ovome danu. Stao je slaviti bana Ivana i njegove junačke podvige u Dalmaciji. Pjevušio je pri tom poput velebitskih guslara. Još bolje mu se razvezao jezik pošto je progutao tri velika gutljaja komovice. Nije više sjedio, nego je šepajući obilazio široki, svjetlucavi kamen, kao tajanstveni žrec, poganin, koji slavi svoje vojskovođe obredom namijenjenim bogovima.

Dječak je stajao ukopan na rubu nevidljivoga kruga koji su starčevi koraci risali oko kamena. Nagnuo se naprijeg i kukuljica mu se nakrivila na glavi. U gustu mrežu misli lovio je trubačeve riječi kao ptice. I one bezoblične uzvike, nejasne zbog krezubosti. Njih je prepoznavao prema prijašnjim riječima i trzanju starčevih vjeđa. Šepav, s malim dimovima pare oko usana, činio se dječaku paklenim glasnikom.

Guslarske starčeve pohvale dozivale su mladome Taveliću pred oči sve što se nedavno dogodilo. I jutarnja gvardijanova obavijest, prije deset dana, u kojoj je rečeno da je fra Ivan, usred noći, preskočio samostanski zid i napola gol odjurio u tabor banove vojske, gdje su ga primili među ratnike. Fra Serafin i fra Mihovil učiniše slično, samo usred bijela dana, u habitima, i bez preskakanja zida. Pošli su s gvardijanovim pismom u palaču biskupa Marije, ali to pismo nisu predali oni, nego Mihovilov mlađi brat, gluhonijemi dječak, koji nije

nikomu znao ništa razjasniti. Tek nakon dva dana gvardijan je primio pismo od svojih bivših klerika da su oni sada zakleti vojnici banske vojske i ništa drugo. Neka ih ne čeka, oni se ne kane vratiti. Odlaze u nove bojeve kamo ih mame vijenci slave i moći. Fra Stjepan je slijedio primjer fra Ivana, ali nije bio jednake sreće. Pao je sa zida svom težinom svojega krupnog tijela na vlastitu lijevu ruku i prelomio je barem na dva mjesta. Sad boluje u očevoj kući, zahvaljuje Bogu što nije slomio desnu ruku, stenje i jauče tako glasno da se kroz okrugli otvor na prozoru čuje do susjedne ulice. Dječaci koji se igraju na trgu, kod gradilišta crkve svetog Dominika, okupljaju se pod prozorom bivšega fra Stjepana. Smiju se, oponašaju njegove jauke. Izvrsno se zabavljaju.

Dječak-fratar zna: sva četiri odbjegla franjevca nose u sebi ratničku krv svojih pređa. Kao i on sam. Sva četiri su sinovi plemića i velikaša. Kao i on. Braća-ratnici su ih nagovorili da bace habit i okuju tijelo oklopom od željeza i srebra.

Iste riječi braće-ratnika ponavljao je u četiri posljednja dana mladome Taveliću njegov brat-ratnik. Onaj isti junak iz pobjede kod Zadra, o kojem stari trubač izvikuje svečane riječi kao uz borove gusle s Velebita. Neumorno je dolazio brat-junak bratu-fratru na razgovor. Gvardijan je vjerovao da zajedno raspliću brige zbog majke, čija bolest ne sluti na dobro. Gvardijan vjeruje fra Nikoli Taveliću. Ne pada mu na pamet da ga uspoređuje s odbjeglom subraćom. Posve slični, kobni posjeti braće-vojnika nikako ga ne upućuju na to da sumnja u posjete uzornome poštenjaku Nikoli. Ništa ga ne pita. Dječak sam ne želi odati najmilijega brata. Bilo bi mu lakše da gvardijan bilo što upita i da on MORA izreći istinu. A što je zapravo istina u svemu ovom što se događa oko njega? On to još ne zna, premda je svladan. I premda stoji odlučno četiri ure na vihoru i mrazu, pred gradskim vratima. Čeka brata i gospodina bana. Svladan je, ali ne bez svoje volje. I zato će čekati, ako treba, cijelu hladnu Badnju noć na ovom istome mjestu.

Još je na njemu habit, ali on osjeća da se ni po čemu ne razlikuje od Serafina, Ivana, Stjepana i Marka. On je već njihov, onaj peti. Osupnut je od spoznaje sjaja na zlatnome lovoru koji nevidljivo kruži oko čela njegova brata gdje god se pokaže. Ljudi zure u njega kao u nadnaravno biće. Dojučerašnji drugovi klanjaju mu se kao idolu. Misli su fratriću teške od blistavih nada i bratovih riječi. Omaglica ludih želja čini da mu duh tetura i predaje se krilatom vjetru do sada nepoznate taštine. Vihoru bržem od ovog nad morem i gradom. Ugodnom i mirisnom od cvatućih čežnja i obećanja, koja ga uzdižu na oblak slave i moći njemu tako malo poznatoga svijeta.

Prenuo se i slušao govor trojice pokraj sebe. Nisu mogli naslutiti o čemu promišlja, ali njihove riječi bile su nastavak njegovih misli. Govorili su o hrvatskom banu, slavnom i plemenitom pobjedniku, gospodinu Ivanu Ludbreškome. Slavili su ga onako kao što ga je slavio Nikolin brat, kao što ga je na rukama i vijencima obožavanja nosila Dalmacija. Dječačko srce je raslo. I kako bi se moglo braniti? Nije li ovo čas Božjeg doziva? Ovo se može dogoditi samo jednom u stotinu

godina. I dogodilo se u njegove dane. On ima samo taj jedan život na ovome svijetu. Smije li se oglušiti zakonima ovoga svijeta? Četrnaest mu je godina, a jak je kao mladi grifon na slici u samostanskoj crkvi. Krilat snagom i jakih mišica. Smije li okrenuti leđa slavi, koja mu pripada po prirođenim darovima i po njegovu podrijetlu? Tlapnja ga opsjeda: vjetar šušti lovorom na njegovim sljepoočicama, u ruci osjeća hladno srebro i oštrinu dragulja na dršku ratnoga mača, gradska vrata se kupaju u plamenom sjaju oklopa i svilenih stjegova na zlatnim kopljima.

— Zapalili su baklje u gradu — čuje bubnjarev glas. — Gledajte kako su na svjetlu visoke i jake zidine kraljevskoga Nina!

— Vrijedne da prime najvećega junaka pod nebom — svečano se uspravlja stari trubač.

Ponovne, beskonačne pohvale dočaravaju dječaku lik čovjeka koji je upregao sreću u svoju kočiju. Ništa ne može zapriječiti njegovu pobjedonosnu utrku. Sve što je na njegovu putu lomi on i gazi kao oluja, potres i vulkan. Stotinu puta slušane, već blijede i istrošene riječi, Nikoli su uvijek nove i pune opojnog bljeska: »Pobjede mu padaju pod noge. Znak sreće mu je utisnut na čelu. Slava ga je učinila nepobjedivim divom. On je munja. Vihor s krilima. Zemlja se ugiba pod njegovim koracima. Danas na svijetu nema sretnijeg čovjeka od njega. Iz očiju mu sijevaju požari sile i snage. Svemoćni Mleci kleče pred njim na koljenima, mole za mir. On je najmoćniji čovjek u hrvatskom i ugarskom kraljevstvu. Gospodar kopna i mora...«

Dječak mrmlja u sebi očarano:

— Uzet će me pod svoje okrilje gorostas. Moć mu je neizmjerna. Može dosegnuti sve što zaželi. On može sve što hoće...

Osvijestio ga je glas mladog trubača koji je stajao na stubama kule-izvidnice i gledao na cestu. Mladić je vikao:

— Ne vidim dobro. Dolazi neki plemić. Posve sam. Pješice. Rekao bih da nema ni kape, ni mača... Kakav je to glasnik bez konja i oružja?

— Ne vraća li se jedan od potjeranih mletačkih knezova? — smijao se i cupkao bubnjar. — Pogodit ću koji bi mogao biti. Onaj iz Splita ili iz Šibenika ili...

Ušutio je. U sjaju nebrojenih baklji koje su bacale valovito svjetlo kroz gradska vrata na cestu pokazao se star čovjek u raskošnom odijelu. Doista, nije imao kapu ni mač. Sijedu kosu raskuštrao mu je vjetar i bacio je preko čela na prosijede obrve. Velikaš je teško koracao. Njegove noge u čizmama od žute, skupocjene kože nosile su ga klecavim hodom. Skupa koža šarenila se od svježeg blata. Očito je dugo pješačio do Nina. Zlatne kopče na njegovoj kabanici sjale su svojim rubovima od sitnih dragulja. I široki pas od pozlaćenih pločica bio je posut topazima i smaragdima.

Stari velikaš je zastao. Disao je teško. Malo je podigao glavu prema svjetlima gradskih vrata. Vjetar mu se zapleo u crne i bijele vlasi brade. A kad mu je zabacio kosu sa čela, trubači i bubnjar padoše na koljena u strahopoštovanju i prepasti. Pred njima je stajao hrvatski i dalmatinski bar Ivan Ludbreški. Došao je u Nin, ali sam, gologlav, bez

mača, bez pratnje sjajnih konjanika, oklopnika i zastava, kako to dolikuje pobjedniku i gospodaru. Klečanje trojice uzdrhtalih ljudi pribralo je banovu svijest. Nije želio dopustiti nikakvo pitanje. Pogađao je što misle. Zasuo ih je bujicom riječi i zapovijedi:

— Nisu mi pratnju potukli protivnici. Ja ih u Dalmaciji nemam. Mletačka gospoda pobjegoše preda mnom na svojim brodovima. Nisam obrobljen; evo, svi su dragulji i zlato na meni... Momče, baci taj bubanj u kut! — Posegnuo je rukom u kabanicu, izvadio je smotanu pergamenu. Pri dnu, na svilenoj vrpci, njihao se je veliki pečat. — Predaj što prije ovo pismo gospodinu ninskome biskupu! To je vijest pod banskim pečatom. Piše u pismu da ove noći ban ne može s pratnjom svečano ući u kraljevski grad Nin. Vi, trubači, pratite bubnjara! Obuzdajte jezik! Niste vidjeli bana, nego glasnika pred gradskim vratima. Ne šalite se, ne skidajte s ramena vlastite glave! Nikad ne smijete odati koga ste noćas ovdje vidjeli. Znam da niste gluhi, ni ludi.

Ustali su, klanjali se nijemo, a oči su im bile zalivene užasom. Požurili su u grad bez riječi. Stari trubač vukao je za sobom bolesnu nogu i spoticao se na sitnom kamenju.

Dječak je pomislio da ružno sanja. Zatim se pitao nisu li mu zlodusi dočarali ludo snoviđenje? Ćutio je da mu habit dršće na ramenima. Kukuljica je odskakivala na njegovom smrznutom, ukočenom zatiljku. Bio je svjestan da bježi. Nije znao zašto želi izbjeći susret s banom. Bježao je, ali ne previše brzo. Zaplitao se u dugi habit.

— Taveliću! — čuo je slab, od vjetra rastrgan starački glas.

Da je ovo bila zapovijed, on ne bi stao. Sada je to učinio. Nitko iz njegova samostana ne bi se oglušio na ovakav glas. Ne može ni on. Blijedeći, prišao je posve blizu banu i poklonio se. Iščekivao je čudesne, velike riječi koje će sve najednom razjasniti. Vidio je oči staroga velikaša pune vlage i crvenih sjena. Mogao je dobro vidjeti te oči, što ga je uvjerilo da je nad banovu i njegovu glavu po žicama vihora, doklizila slaba, tanka mjesečina.

Ban nije progovorio velikim riječima. Sjeo je na kamen, odahnuo duboko i bučno. Bio je ne samo shrvan nepoznatim bolima u duši nego i posve izmorena tijela. Počeo je pripovijedati tako obično, kao najobičniji stari građanin, neplemić. Znao je da će fra Nikola ovdje čekati, reče. Sve mu je rekao njegov najbolji četovođa, Nikolin brat. Što se toga tiče nema zapreka. Ban prima Nikolu među svoje najmlađe ratnike... Dječak osjeti da mu se u grudima nešto smrskalo. Do maloprije ova odluka bacila bi ga u zanos. Šutio je i slušao dalje. Ban reče da je došao posve sam, pješice, iz Zadra. Tako će se vratiti i natrag. To je pokora, reče. Potužio se da su mu noge slabe, jer je cijeli život proveo na sedlu, pa nije naviknut na dugo hodanje, kao i sva gospoda velikaši. Svi smo mi gospoda, slabići i kukavice kada siđemo sa sedla, umovao je. U tome trenutku mjesečina izdajnički pokaza dječaku mokro starčevo lice. Govorio je ravnodušno o ravnodušnim stvarima, a lice mu je bilo zaliveno suzama, koje su sjale na bradi kao upleteni biseri.

— Za rane Božje! — kriknuo je fratrić — Svijetli bane, vi grozno trpite. Mogu li vam pomoći?

Nitko njemu ne može pomoći, odgovorio je s grčem gospodin ban. Koliko ti je godina, Taveliću? Četrnaest? O, da, još jedno bolno čudo u ovoj svetoj noći! I Petar je imao četrnaest godina. Petar... — ječao je. Sijeda glava mu se spustila među koljena. — Danas, prije objeda, donio mu je glasnik u Zadar pismo iz Zagreba, od gospođe banice. Nije pisala svojom rukom. Nije mogla pisati. Leži u postelji i želi umrijeti. Želi, jer je umro i Petar, banov i njezin sin. Zaspao je zdrav, a u zoru su ga našli mrtva. Liječnici misle da bi mogla biti i podmukla, talijanska kuga. Trgovci putuju iz daleka i prenose kužnu bolest. Banica je išla na pokop svojega jedinca u grobnicu stolne crkve zagrebačke. Potom je govorila pisaru u pero ovo pismo, a onda je legla u postelju svojega mrtvog sina. Ako je umro od kuge i ona želi umrijeti od iste nesmiljene bolesti. Možda će njezina žrtva, piše banu, spasiti njegov sretna kad bi znala da je tako spasila njega samoga, bana, ili nekog mladog čovjeka, koji ima žive, brižne roditelje. Htio je Petar biti junak, tumači ban, ratnik, kao i njegovi pređi; hrabri štitonoša, kao što želi i sam fra Nikola. A morao je umrijeti na postelji poput slabašne djevojke. Tko meni može pomoći, jauče ban i trga svilu i dragulje na sebi. Ove skupe krpetine? Ovo uglačano kamenje? Zlato? Cijela moja vojska? Svi kraljevi ovoga svijeta? Nitko, nitko. Bog je mogao, ali, eto, nije htio!...

Fratrić uzdrhta od jeze. Bogohulna je ovo optužba. Nesretni otac ne zna što govori. Dječak je brzo u sebi izmolio očenaš, ne ispuštajući ni jedne riječi. Ban je ponovno govorio. Kažnjen je, vjeruje u to, zbog taštine i oholosti. To su dva najveća zla, kojima, doduše, nije oduvijek robovao. Jest, volio je ratovati, braniti slabe, nemoćne, djecu, starce, siromahe. Ali u posljednje doba nije tako. Uživa najviše kada sluša razgovore o svojoj slavi, pohvale, bučne riječi divljenja. Gazio je pobijeđene zastave, derući ih ostrugama, koža njegova čela se podmlađivala, a oči rasipale iskre kada su ga zapljuskivali slapovi gromorna klicanja. Njihao se u sedlu, na čelu sjajnih povorki, omamljen lagodnom sebičnošću djeteta u svilenoj zipci. Vjerovao je više nego u Boga u svoju sretnu zvijedu. Bježao je od najviše časti za čovjeka, od diobe trpljenja s Kristom. Htio je sudjelovati samo u diobi ljudske svemoći. Oholost, a ne dobrota, korist, a ne ljubav, smotaše mu pamet, priznavao je kao da se ispovijeda. A kazna, katkada, ne čeka trenutak čovjekova stupanja na prag čistilišta. Nebeska pravednost znade i požuriti... Ban reče da je ostario za jedno kratko poslijepodne. Sudac svemira pretvorio ga je u nemoćno zrno prašine na cesti; nosi ga i baca na tlo sveti badnjački vihor, čijoj se snazi, zakonitosti i čistoći ne može usprotiviti svojim oružjem, naslovima, ni skupim, nepotrebnim uresima na odjeći.

Ustao je i stajao pred dječakom ispruženih ruku s raširenim prstima, široko izbuljenih očiju, okamenjen, kao mrtvac koji je umro nemoćno zureći u bezbojni i bezobrični užas praznine.

Dječak-franjevac je drhtao. Ne od hladnoće, niti od straha. Od smilovanja, od ljubavi za one koji su izgubljeni i posve sami u vlastitom, slabome tijelu, bez potpore duha. Drhtao je ipak najviše zbog rastuće nade, zbog spoznaje da ovakav, u starome habitu, slobodan od okova svake zemaljske moći, okupan u poniznosti, prosjački jak, može biti od koristi napose u času kada su ruke najmoćnijih sveznane.

Prišao je banu i rekao blago, kao djetetu, i sa štovanjem, kao ranjenome ocu:

— Zadobili ste natrag dalmatinske gradove Hrvatskoj. Tako možete ponovno zadobiti svoju nebesku baštinu. Naći ćete ondje svojega banića Petra koji uživa tu baštinu i čuva je za vas dok ne prispijete do vječne domovine.

Iz dječaka je govorila mudrost sveca-pjesnika, koju je upijao svjesno i nesvjesno već dvije godine pod svodovima Božjega doma, u knjižnici i odajama samostana. Nastavljao je razlagati mirno, bez naprezanja; ljubav njegova sveca-učitelja govorila je mjesto njega: — Niste li dokazali moć svoje duše pokorničkim koracima između dva grada? Ocijenili ste malu vrijednost zemaljske slave. Zahvalimo na koljenima! Jer to vam dokazuje veliku istinu: sve više vrijedite u Božjim očima što ste dalje od robovanja vlastitoj slavi. Promislite, danas vam je bilo dopušteno naknaditi Bogu sve ono čime ste ga uvrijedili. Imate očiti dokaz u rukama: Bog misli na vas! Gospodine bane, Bog i vaš sin gledaju vas i pružaju ruke prema vama. Oni vas izvode iz pustoši...

— I ti, fratriću — reče ban zureći u dječaka kao da ga je tek sada ugledao. Bio je iznenađen riječima, koje su doticale sve njegove skrivene rane, poput melema. Nikola osjeti banovu ruku na svojem ramenu. Starac dometnu: — Otkuda ti ove riječi? Ne, nisam to prije znao, a sada sam uvjeren: siromaštvo neizmjerno obogaćuje. Velika je snaga golorukih. A ti hoćeš mač...

— Htio sam mač — odgovori tiho Nikola Tavelić. Podigao je glavu. Velike badnjačke zvijezde, oprane vjetrom, kristalno bijele i modre kao safiri, pokazale su se na nebu. Možda su se željele odraziti u dječakovim izbistrenim očima? On je tumačio ponavljajući: — Htio sam mač i oklop. Dobro je što ih već nisam prihvatio. Onda vam ne bih mogao biti od pomoći. Vi imate već tisuće ljudi s oklopima i mačevima...

— Najednom oklijevaš? Ne kaniš li doći među moje ratnike? — pitanje je izgovoreno ravnodušno, bez svrhe.

— Ne oklijevam. Zato velim iskreno: ne mogu doći, gospodine bane. Ne smijem dopustiti da uzaludno iščekuju oni... oni kojima snaga svih ratnika ne može pomoći. Moje bojište je drugo...

— Upoznao sam ga — odvrati ban mirno. — Vraćaš se s toga bojišta kao pobjednik. A ja...

— I vi, svijetli bane.

— Možda* — reče Ivan Ludbreški. — Hvala ti, dječače! Tko bi se mjerio s tobom? — I dometnu s blijedim smiješkom: — Ne šalim se kad ovo velim, premda tebi tako izgleda.

Još je držao ruku na Nikolinu ramenu. Nije li mu govorio cijele ove večeri kao svojem sinu? Ovako se govori živima. I njegov sin, banić Petar, živi — sada je to znao. Ovaj dječak mu je to posvjedočio i njemu drugog svjedočenja u ovoj noći neobičnih zbivanja nije trebalo. Dječakove riječi svjedočile su o Božjoj prisutnosti u ovim svetim satima. Krist je doista silazio među ljude da trpi onako kako oni trpe. I da im otkrije zbog čega trpe. Od Njega su doznali ono što su stoljećima naslućivali: isplati se živjeti ako je dar nebeskoga zlata očišćen u vatri bolova. Taj posjed neće izjesti rđa, ni moljac, niti ga mogu oteti lopovi. Jedino ovim zlatom čovjek može darovati klonulu braću, sebe učiniti radosnim i prepoznati cestu do vječnosti. Svako je drugo zlato plin kradljivaca i jezovito, vučje nestrpljenje nasljednika: metal, sjajne krpe i svjetlucavo, hladno kamenje.

Na božićnoj misi u crkvi svetoga Franje, u Krešimirovu gradu Šibeniku, molio je fra Nikola Tavelić da jednom, što prije, postane vrijedan vječnih zavjeta u ovoj kući kralja nad banovima i kraljevima. Tako će moći postati bojnik srca u nepreglednim četama Gospodara, rođenoga na slami. Ova slama imala je preskupu cijenu i boju nebeskoga zlata, skrivenog u duši zemaljskih siromaha.

(Ulomak iz romana o bl. Nikoli Taveliću: *Hrvatska apokalipsa).*

* Ban Nikola, nakon svih velikih pobjeda i pošto je porazio »nepobjedivu« Veneciju, tražio je sve više društvo svećenika i stao proučavati Sveto pismo. Na vlastitu želju postao je poklisarom Hrvatske i Ugarske kod Svetoga Oca, u Rimu. (Prema Vjekoslavu Klaiću, Rudolfu Horvatu i drugim hrvatskim povjesničarima).

August ĐARMATI

Čudni su putevi jutra

Čudni su putevi jutra što vode u traženje željno
Sumnja im smirenje krade,
Bolno je svako saznanje, bolno i pogibeljno,
Bolje da manje se znade.

Ne budi usnule misli, nek se od pogleda kriju,
Niko ih shvatiti neće,
Konačnom cilju saznanja, izvan puteva sviju,
Samo kroz patnju se kreće.

Al pusti ljubav neka hladnoću pustoši zgrije,
Plamenom riječi nek žari,
Bez nje nikada nema i nikada bilo nije
Ljepote velikih stvari.

Ona će lakše od uma krčiti naše divljine
Za nove puteve sjajne,
Samo će ona moći iz krila vječne dubine
Naslutiti svemirske tajne . . .

Stanko DOMINIĆ

Istrajati u čovječju

Nosim tu poruku u sebi
izmučen vremenom od praiskona,
ja običan prolaznik u čovječju.
Kako držati ravnotežu, kako istrajati
na svojoj dionici puta
do otkrivenja svog zagonetnog bitka?
Ograničen umom i neomeđen u ljubavi,
zbog čega bih se trebao kajati,
u smrti,

za koju nisam orao oranja p'itka?
Svi dani za otkup života
sada su na umornom dlanu
i moje molitve riječi:
O, Vječni, Tebi se vraćam, istrajao sam u čovječju.

Josip BERKA

Angelus

Danas sam opet čuo
u glasu večernjeg zvona
velike one riječi
o Tvojoj i našoj sreći,
Marijo!

I dok sam u pobožnoj šutnji,
već ne znam po koji put,
slušao »Ecce ancilla . . .« —
duša je moja bila
ko duša anđela Božjeg
što donese blagu Ti vijest.
To svu mi zaokupi svijest!

I u tom času sretnom
skoro da nisam znao
komu bih prednost dao,
koga bih prije gledao:
vjesnika Božjeg —
što divnim je glasom
javljao poruku neba —
il Tebe, presretna Ženo,
pod čijim je srcem Riječ Božja,
ko lasta pod skromnom strehom,
savila gnijezdo . . .

Al' anđela brzo nesta,
a oči se Tvoje zasjaje,
i ja osjetih da kroz njih
nebo se otkriva, daje . . .

Ante PARČINA

Potkrovlje

Gore nebo tamno, sivo kao more,
dolje vraški duga Rue Lafayette
i svagdje je vrlo hladno.
Kod gospođe Minette
u starom potkrovlju
odasvud piri,
i bijeda se ceri
tako strašno
kao da netko,
ne zna se zašto,
proklinje.

Jutros rano u zakrpama,
u crvenim papučama
išla je pognuta
stara Minette,
drščući od zime,
od prozora do prozora,
oblijepila ih jadna
sa »Le Matin«.

Mali kanarinac stisnuo se u kut,
a mačak mu drug,
koštunjav i suh,
zavuko se u krevet,
jer se nigdje
kod Minette
ne loži peć.

Vani prokleto sivo, mrko i hladno,
dolje zjapi duga Rue Lafayette,
kuće se gube kroz maglu sivu.
U Parizu nitko još tako
prokleo nije
oštru zimu
kao bijedna
i gladna
Minette.

Makso PELOZA

Hijerarhijski i teritorijalni razvoj goričke crkvene provincije 1749-1965.

VI. TERITORIJALNI DIJECEZANSKI SUSTAV NAŠEGA PODRUČJA U 1749. GODINI*

Područje koje je kasnije pripalo Goričkoj crkvenoj provinciji, obuhvaćeno sredinom 18. st. unutar granica metropolitanske jurisdikcije Akvilejskog patrijarhata, neposredno podložne Ljubljanske biskupije i triju otočnih biskupija tada podložnih zadarskom metropoliti, u tom je času civilno podijeljeno između Mletačke Republike s jedne i Austrijskog carstva i Kraljevine Hrvatske s druge strane. Austrijsko-mletačka granica je ona koja se je oblikovala nakon ukidanja svjetovne vlasti patrijarhata[11] mletačkim konkordatom od 10. lipnja 1445. i kasnijim modifikacijama: 1521/23, 1533, 1750/56 za furlanski dio[12], a u ratovima 1267—1411/21 do 1480, za istarsko-otočni dio[13], a ispala je konačno s većim brojem austrijskih exclaves na mletačkom i jednom povelikom mletačkom (kapetanat Monfalcone-Tržič) na austrijskom području[14].

Spomenute biskupije obuhvaćale su 1749. g. ova područja[15]:

1) Patrijarhijska biskupija **Aquileia** imala je ove granice: na zapadu je granica slijedila staru među dijeceze, polazeći od ušća i penjući se tokom Tagliamenta, pa nastavljajući preko Dignana da se nadoveže na starinske zapadne granice dijeceze Iulium Carnicum; ova posljednja, napuštajući dolinu Tagliamenta na visini Ragogne, nastavlja se još prema sjeveru sve do vrhunca iznad Pieve di Cesclans, da naglo zatim zaokrene prema zapadu, tako da obuhvati gornju Val Cellina sve do planinske skupine Monte Civetta; zatim obilazeći oko Tofane dolazila je do bila Karnijskih Alpa. Sada je granica napuštala staru među Iulium Carnicuma te ulazila u Koruško, presijecala je Ziljsku dolinu i stizala na Dravu kod Lienza. Otuda je Drava, granica po odredbi Karla Velikog, predstavljala sjevernu među sve do ispod Ptuja u Donjoj Štajerskoj, gdje je obuhvaćala župu Završ. Otuda je silazila istočna granica koja je stizala na Savu slijedeći bilo Maceljske gore i tok Sutle, kretala je istočno od Gorjanaca obuhvaćajući za Patrijarhat Žumberak, te je dolazila na Kupu koja je dobrim dijelom svoga toka označavala južnu granicu, koja se kod utoka nastavljala sve do izvora Čabranke (17. st.) te se penjala prema sjeverozapadu i stizala na more iznad

* Prvi dio ove rasprave v. »Marulić« 3/1969, str. 70-78.

11. H. Kretschmayer, Geschichte von Vending, B. II., Gotha 1920, str. 268.
12. Paschini 1954, str. 436. Upor. kartu »La Patria del Friuli«, priloženu djelu. — Atlante Novissimo, Venezia 1775-1785, T. III B. VII II Friuli, Venezia 1783.
13. Ibid. B. 14 Parte settentrionale dell' Istria di Giovanni Valle Giustinopolitano, Venezia 1784; B. 15 Parte meridionale dell' Istria.
14. Ovo je identično sa teritorijima razmijenjenim između nadbiskupija Gorice i Vidma odredbama bule »De salute Dominici gregis« od 1. svibnja 1818. V. Vale str. XXXIX-XLI.
15. Kušej, str. 95-106.

Trsta, obuhvaćajući Šent Vid pri Vipavi i Repentabor. Granica je konačno još južno od Akvileje isključivala morski rukav Gradeža.[16] Unutar ovih granica bilo je razasuto 6 od 7 enklava dijecezanskog teritorija Ljubljanske biskupije u Kranjskoj, Štajerskoj i Koruškoj.

Austrijski dio bio je omeđen austro-mletačkom granicom i istočnim dijelom upravo opisane granice, od točke gdje se ova dijeli od staroga limesa Iulium Carnicuma do mora. Prema goričkoj sinodi od 1768.[17] trebao je obuhvaćati: u Goričkoj grofoviji 8 dekanata, u Gradiškoj 5, u Tolminskom arhiđakonatu 3. U Kranjskoj: arhiđakonat Gornje Kranjske 3 dekanata, Donje Kranjske 4, Novog Mesta 4, Stične 7, Kostanjevice 2, Bistre 1, i samostalne dekanate Vipava i Metlika.[18] U Štajerskoj: Savinjski arhiđakonat 10 dekanata, (slijedeća 3 arhiđakonata imala su sjedište u Kranjskoj) Novo Mesto 1, Stična 1, Kostanjevica 1. U Koruškoj: arhiđakonat Villach (Beljak) sa 8 dekanata, »Victoriae« 1, S. Pauli 1, Griffen 1 i Eberndorf 3. U Hrvatskoj: (u sklopu arhiđakonata Kostanjevica) župe Žumberak i Vivodina i sela Poklek, Cerovica i Novo Selo župe Sv. Križ ob Krki.

Postojale su također i crkve s ukrštenom jurisdikcijom: 13 mletačkih filijala pripadalo je austrijskim župama, a 7 austrijskih dušobrižničkih stanica mletačkim župama[15].

2) **Ljubljanska biskupija** (Labacen.), postoji kao Sv. Stolici neposredno podvrgnuta od 1462. g.,[20] te ima svoje područje podijeljeno u 7 enklava,[21] od kojih jedna sjeverno od Drave. U Štajerskoj i Koruškoj ovi su teritoriji bili već prije uređeni kao komesarijati (odgovaraju dekanatima), dok je u Kranjskoj ovo uređenje provedeno tek za biskupa Herbersteina (1772—87). Ljubljanskih komesarijata u Kranjskoj bilo je 5: Dob, Gonje, Kranjska Gora, Šmartin pri Kranju i Vrhnika; u Štajerskoj 5: Stari trg pri Slovenjem Gradcu, Gornji grad, Braslovče (sa Motnikom u Kranjskoj), Škole i Pilštajn; u Koruškoj 2 arhiđakonalna komesarijata: Donje Koruške (južno od Drave) St. Michael im Jauntale, i Gornje Koruške (sjeverno od Drave) St. Nikolai vor Villach. — Nisu bile obuhvaćene u komesarijate župe u Kranjskoj: Sv. Petar pri Ljubljani, Št. Vid nad Ljubljano, Svibno, Št. Jernej i katedralna u Ljubljani. — I najveći kontinuirani teritorij ove biskupije, onaj Ljubljana — Radovljica, bio je međusobno povezan uskom trakom zemljišta kod Kranja, unutar kojega ili skoro bijahu uključeni akvilejski rajoni Sostro, Zapoge, Huje i Kovor.[22]

3) **Tršćanska biskupija** (Tergestin.) 1740. g. osim katedrale Sv. Justa obuhvaćala je 23 župe »in locis ruralibus... tres Collegiatas... 14 capellanias Curatas«.[23] Župe su morale biti slijedeće: na austrijskom teritoriju (potcrtana mjesta su 1791. sjedišta četiriju dekanata, koji postoje već prije 1782, za župe koje neposredno slijede)[24]: **Trst—Sv. Just,** Općina (bez mjesta Prosek), Povir, Tomaj, Gročana; **Hrenovica,** Slavina, Košana, Senožeče, Prem; **Dolina,** Brezovica, Vreme, **Jelšane,** Trnovo, Hrušica. Na mletačkom teritoriju: 3 zborne crkve: Milje, Buzet i Roč, i župe Umag, Osp, Loka, Lanišće, Hum, Draguć, Vrh i Sovinjak.[25]

16. Menis, str. 7-8, ali sa mojim modifikacijama za Macelj, Žumberak i Čabranku.
17. Const. XXVII: de archidiaconis et decanis. U Kociančiču, str. 75-76.
18. Miklavčič 1945, str. 19.
19. V. dolje br. IX 1) Aquileia-Gorizia-Gradisca.
20. Bula Pija II »Pastoralis officii« od 10. rujna 1462. Zgodovinski zbornik, stupac 129-132.
21. Doznačenih istoj prema buli istog Pape »Romanus Pontifex« od 6. rujna 1462. Ibid., stupac 113-118. Zatim prema ispravama cara Maksimilijana I od 27. travnja 1504. i 17. kolovoza 1507. Ibid., stupac 69-70. Uz neke novije izmjene sve do Ljubljanskog b. Tome Hrena (1599-1630).
22) Miklavčič 1945, priložene dvije karte za područje Kranjske. — Kušej, priložena karta br. I za cjelokupnu tadanju biskupiju.
23. Proceso vescovile di Leopoldo Petazzi, Vienna 1740, u M. Premrou, Serie documentata dei vescovi triestini dei secoli XV-XVIII, P. IIIa ed ultima 1621-1803, Trieste 1926, str. 96-97.
24. Miklavčič 1945, str. 20.
25. Rossetti, str. 1-52. — G. Pesante, La liturgia slava con particolare riflesso all'Istria, Parenzo 1893, str. 145-146. — Prospectus beneficiorum ecclesiasticorum et status personalis cleri unitarum dioeceseon Tergestinae et Justinopolitanae ineunte anno MCMXII, Tergesti 1912., str. 29-105. — Miklavčič 1945, str. 60.

4) **Pićanska biskupija** (Petenen.) sa 12 župa: Pićan, Gračišće, Pazinski Novaki, Cerovlje, Krbune, Brdo, Golgorica, Lindar, Čepić, Sv. Ivanac, Grimalda, i 6 kapelanija: Zareč, Skopljak, Grobnik, Previž, Tupljak i Gradinje. Samo Grimalda se nalazila na mletačkom teritoriju, sve ostale u Pazinskoj grofoviji (austrijska Kranjska).[26]

U jednom od momenata naročite napetosti u odlučnoj borbi između Carstva i Mletačke republike za sudbinu Patrijarhata[27], kad je Austrijska vlada bila zabranila podržavanje bilo kakvih odnosa s Akvilejom,[28] dvije austrijske sufraganske biskupije Akvileje: Trst u godinama 1672/92-1717/22. i Pićan u godinama 1670/88-1713/41.[29] izjavile su se neposredno podložnima Sv. Stolici odnosno Apostolskoj nuncijaturi u Beču. Budući da je odsutnost kanonske podloge ovog njihovog osamostaljenja od metropolitanske jurisdikcije Akvileje bila i previše evidentna, onda se — da se stekne nekakav juridički kolorit takvom stanovištu obiju kurija koje je bilo učinak pritiska prédjozefinske bečke vlade — pribjegavalo smicalicama u izjavama svjedokâ u kanonskim procesima ovoga vremena kao npr. »licet sit sub Patr. Aq.«. Razumljivo je da mletački dijelovi obiju biskupija nisu slijedili vlastitu kuriju u ovim izjavama osamostaljenja od metropolitanske jurisdikcije Akvileje.

5) **Koperska biskupija** (Justinopolitan.) imala je sav svoj dijecezanski distrikt na mletačkom području, te je 1700. g. u 4 dekanata obuhvaćala 18 župa, i to katedralu Koper, zbornu **Piran**, Savudriju; zbornu **Izola: Kubed**, Sočerga, Truške, Marezige, Sv. Anton pri Kopru, Dekani, Lazaret; Kerkavce, Šmarje, Pomjan, Koštabona, **Kaštel**, Korte, — s mnogo crkava koje su pripadale ovim župama.[30]

6 **Novigradska biskupija** (Aemonien.) imala je također sav svoj dijecezanski distrikt na mletačkom području. U svoja 4 dijela »De' Vicarij Foranei, & delle Congreghe de' Casi«, osnovana na dijecezanskoj sinodi 1644. g., okupljala je 14 dušobrižničkih stanica: 1. **Novigrad**, Brtonigla, Lovrečica; 2. zborna **Buje**, kapelanija Triban kapelanija Karšete, Novavas; 3. **Grožnjan**, Završje, Oprtalj, Kostajnica; 4. **Momjan**, Šterna, Brda (curatia).[31]

7) **Porečka biskupija** (Parentin.). Prema izvorima iz godinâ 1598—1748. bila je razdijeljena u 7 vikarijatâ (sjedišta su im ovdje potcrtana) te je obuhvaćala 10 kaptolâ i u svemu 46 župa. »A parte veneta« brojila je kaptole **u Poreču, Rovinju, Motovunu, Kanfanaru, Svetvičentu, Sv. Lovreču Pazenatičkom i Balama**, i župe Zamask, Vrsar, Funtane, Tar, Vabriga, Preseka, Maj, Nova Vas, Fuškulin, Mugeba, Dračevac, Žbandaj, Gradina, Baderna, Rovinjsko Selo, Brkač, Rakotule, Kaldir, Karojba, Višnjan, Sv. Mihovil pod zemljom, Bâčva, Sv. Nedjelja, Sv. Ivan od Šterne, **Vižinada**, Muntrili, Motovunski Novaki, Sv. Vital, kapelanija Kaštelir. »A parte imperii« imala je kaptole u Pazinu, Tinjanu i Žminju, i župe Stari Pazin, Kringa, Sv. Petar u Šumi, Beram, Trviž, Grdoselo i Kašćerga[32].

8) **Pulska biskupija** (Polen.) imala je na mletačkom području 3 dekanata i 5 kaptola, sveukupno 29 pastoralnih stanica: u dekanatu **Pula** katedralnu župu, prepozituru Valtura, nadžupe Šišan, Fažana i Galežan, župe Premantura, Pomer, Medulin, Ližnjan, Muntić, Loborika, Stinjan; u dekanatu **Vodnjan** zbornu crkvu Vodnjan, zbornu crkvu Barban s ekspoziturama Šajini, Pornjan i Majke Božje od Zdravlja u Hreljićima, nadžupu Mutvoran s podružnicama Kavran, Marčana i Krnica, i župe Filipan i Rakalj; u dekanatu **Labin—Plomin** zborne crkve Labin i Plomin, i župe: Sv. Martin nad Rašom, Sv. Lovreč, Sv. Nedjelja i Sv. Lucija-Skitača.

26. P. Kandler, Pel fausto ingresso di Mons. B. Legat., Trieste 1847. — Jelić, XVIII s., str. 93, br. 125a.
27. Paschini 1954, str. 427-429
28. J. Gruden, Zgodovina slovenskega naroda, Celovec 1910-1916, str. 965.
29. Za Trst u godinama 1692-1717: ASV ANV Proc. can. br. 255, 321, 343. Za Pićan u godinama 1688-1713: ibid. br. 241, 253, i ASV Processus Episcoporum Datarie Apostolicae vol 90 A. 1713.
30. Naldini; str. 278-441. — Pesante, nav. dj., str. 130.
31. Tomasini, str. 56-57. — Pesante, ibid., str. 139.
32. Pesante, ibid. str. 117.

Na austrijskom teritoriju uključivala je k tome još i Riječki arhiđakonat koji je u svom tadanjem sastavu obuhvaćao 16 župa: Rijeka (grad i civilni distrikt) sa zbornom crkvom, zborne crkve Kastav, Veprinac, Lovran, Mošćenice i Brseč, i župe Klana, Lupoglav, Paz, Boljun, Vranje, Čepić, Novas, Kožljak, Kršan i Šumberg[33].

Tri slijedeće otočne biskupije, sve tri pod mletačkom vlašću, bile su podložne metropolitanskoj jurisdikciji Zadra:

9) **Krčka biskupija** (Veglen.) zapremala je istoimeni otok s još kojim otočićem.

10) **Osorska biskupija** (Absoritan.) zapremala je otoke Cres, Lošinj i susjedne otočiće.

11) **Rapska biskupija** (Arben.) imala je istoimeni otok i župu Novalja s kapelanijom Lun na otoku Pagu.

12) **Biskupije Senjska i Modruška ili Krbavska** (Senien. et Modrussen. seu Corbavien.). Distrikt Senjske biskupije obuhvaćao je dušobrižničke stanice: Senj-katedrala, Krmpote, Brlog, Otočac, Brinje, Kuterevo, Sinac, Lešće (Ličko),Gornji i Donji Kosinj, Sv. Juraj i Jablanac.

Modruška je biskupija imala 4 distrikta. Vinodolski je distrikt imao slijedeće župe: Novi, Ledenice, Bribir, Kotor (danas Crikvenica), Grižane, Belgrad, Drivenik, Hreljin, Bakar, Trsat, Grobnik. Lička-krbavski: Lički Novi, Ribnik, Lovinac, Gračac, Udbina, Podlapac, Bunić, Čanak, Budak, Perušić, Kaluđerovac, Pazarište-Klanac (Gornje) i Donje, Smiljan, Brušane, Karlobag. Prekokapelski: Modruš, Saborsko, Slunj, Tounj, Lešće (na Dobri), Ogulin, Oštarije. »Trans-Albinus« (Gorskokotarski): Fužine, Delnice, Gerovo, Čabar, Brod, Moravice, Lukovdol, Vrbovsko[34].

Do 1605. ove su dvije biskupije pripadale metropolitskoj jurisdikciji splitskog nadbiskupa, oko 1630. postaju sufraganima Ostrogona, od 1703. Kaloče.

13) **Nadbiskupija Salzburg** (Salisburgen.) dopire sa svoja 3 arhiđakonata: Gornje Koruške, Donje Koruške i Donje Štajerske sve do Drave.
Njezina su 3 sufragana:

14) **Lavantinska biskupija** (Lavantin.), danas Mariborska (Mariboren.) 1749. g. nalazi se još čitava sjeverno od Drave, a kasnije silazi prema jugu sve do Save, postavši tako sa 2/3 svog sadanjeg dijecezanskog teritorija nasljednicom Akvileje-Gorice.

15) **Biskupija Gurk** (Gurcen.), sa sjedištem Klagenfurt (Celovec), a prvotno u Gurku (Krka), 1749. još i ne dotiče Dravu, usredotočena još uvijek oko svog prvotnog istoimenog središta.

16) **Biskupija Seckau** (Seccovien.), danas Graz-Seckau (Graecen. — Seccovien.). Za ovu vrijedi isto što i za prednju što se tiče prostornog prostiranja.

33. Dalle Memorie dell'Istria Sacre e Profane con la più esatta Topografia ossia descritione dei luoghi che sino hora si habbia veduto; il tutto tratto dalli Scritti dell 'Eruditissimo G. Filippo Tommasini Vescovo di Cittanova. Parte Seconda MDCLXXX 1. Agosto, u Notizie storiche di Pola . . . , Parenzo 1876, str. 233-259. — Pesante, ibid., str. 147.
34. ANV Proc. can. — S. et M. 1808 — N°. 676 Memoriae episcopatus a Ioanne Baptista (Ježić) Segnen. et Modrussien. seu Corbavien. episcopo conscriptae, str. 45.

S obzirom na pravo imenovanja na ovih 17 biskupskih sjedišta (Senj i Modruš smatramo kao dva) Aquileia i Modruš (Modruš barem teoretski, zbog svoje personalne unije sa Senjom) bijahu slobodnog imenovanja Sv. Stolice. Samo se u nekim slučajevima u Akvileji pokušalo provesti izbor patrijarha u kaptolu; ali se ovaj princip nije uspio afirmirati[35].

Ljubljana, Trst, Pićan i Gorica bili su carskog imenovanja, a Senj istoga vladara u svojstvu apostolskog kralja Ugarske i Hrvatske, sve do 1918. g.

Pravo imenovanja za mletačke biskupije Koper, Novigrad, Poreč, Pula, Krk, Osor i Rab pripadalo je Senatu Mletačke Republike do 1797. g., a nakon toga caru. Za sva ova sjedišta nakon 1918. g. imenovanje vrši Sv. Stolica po općem pravu, a za one na talijanskom području nakon 11. veljače 1929. prema talijanskom konkordatu.

Za Salzburg pripadalo je pravo izbora metropolitanskom kaptolu sve do austrijskog konkordata od 5. lipnja 1933[36], a prema ovom posljednjem utanačenju izbor novog nadbiskupa provodi kaptol, kome međutim ostaje samo pravo izbora između trojice kandidata koje predlaže Papa, kome pripada pravo potvrde novoizabranog.

Za trojicu »suffraganei proprii« Salzburga pravo imenovanja pripadalo je salcburškom nadbiskupu: za Lavant i Seckau isključivo pravo imenovanja i potvrde imao je salcburški nadbiskup (posljednje imenovanje za Lavant: Mihaela Napotnika 1889. g.; + 1922); za Gurk (od 25. listopada 1525) pravo imenovanja svakog trećeg biskupa, dok je za ostalu dvojicu biskupâ pravo pripadalo caru. Od 1923. g. pravo imenovanja na lavantinsko sjedište (Maribor se od 1918. g. nalazi u Jugoslaviji) vrši Sv. Stolica po općem pravu. Isti način imenovanja usvojen je prema austrijskom konkordatu od 1933. g." i za buduća imenovanja na biskupske stolice Gurk i Seckau, koje su ostale u Austriji.

VII. UZROCI HIJERARHIJSKIH I TERITORIJALNIH PROMJENA

Relativna kratkoća ovog članka dozvoljava nam da navedemo samo u glavnim crtama razloge tolikih promjena, a da za pojedinosti uputimo na posebna predmetna proučavanja u gore navedenoj »Bibliografiji«, jer inače — ulazeći u pobliže iznošenje uzrokâ i toka pojedinih pravnih operacija ili grupâ — morali bismo evocirati dobar dio kompleksne crkvene povijesti ovih vremenâ i područjâ.

Dijecezanski sustav od 1749. g. zahtijevao je iz religioznih motiva opsežne reforme: promicanje, uspješnost pastoralnog i upravnog djelovanja nametala je sjedinjene malih, diobu odveć velike patrijarhijske biskupije i, dosljedno tome, one Goričke, zaokruživanje Ljubljanske biskupije, izravnavanje granice između Gorice i Udina (Vidma). Ovim je zahtjevima udovoljeno do 1828. g.

Iz razloga diplomatskog oportunizma Sv. Stolica je morala popuštati zahtjevima za promjenama koje je pokretala austrijska vlada.

No pokretna snaga u prvim dvjema grupama promjena bila je politička: inicijativa jozefinske vlade koja je na momente poprimila izgled jednostranog provođenja vlastitih planova reforme, mjera koje nadležna crkvena vlast jedva jedvice i često tek naknadno sankcionirala. Ne samo razložna namjera usklađivanja dijecezanskih s državnim i pokrajinskim granicama već podjednako i promicanje usredotočivanja vlasti i utjecaja jozefinske države.

Dok na ovom području s godinom 1830. prestaju posljedice jozefinističkog vladinog djelovanja, već oslabljenog napoleonskim ratovima i nakon ispušenog čara njegovog religioznog reformizma, nakon 1848. g. počinju

35. Paschini 1954, str. 161.
36. Art. IV § I al. 3. Mercati, vol. II, str. 162.
37. Ibid., al. 1.

se osjećati posljedice prouzrokovane narodnim preporodima u talijanskom i slavenskim narodima austrijske carevine, i konačno velikim ekonomsko-socijalnim determinantama međunarodne politike posljednjih 100 godinâ.

Do 1807. g. promjene dijecezanskih granica svodile su se na prilagođivanje prethodnim političko-administrativnim granicama, a od ove godine do 1954. imamo čitav niz prilagođivanja novim granicama, nastalima nakon ratova i ovima susljednih mirovnih ugovora[38].

VIII. PROMJENE U BISKUPIJSKOJ PRIPADNOSTI CRKVENOJ POKRAJINI[39] I NAPOMENE MEĐUBISKUPIJSKOG ZNAČAJA

1) Prednapoleonske jozefinističke promjene 1749—1807.

Nakon 200 godina borbi i pregovorâ između Austrije i Mletaka, i nakon postizavanja konkordata između Marije Terezije i mletačkog dužda, Benedikt XIV bulom »Iniuncta nobis« od 6. srpnja 1751. ukida biskupiju i crkvenu pokrajinu Aquileia. Na području bivše dijeceze osnovane su dvije nadbiskupije. Za mletački dio Videmska, bulom »Suprema dispositione« od 19. siječnja 1753. nadbiskupu koje bivaju podvrgnuti mletački ex-akvilejski sufragani, a među ovima i 4 istarska: Koper, Novigrad, Poreč i Pula.

Za austrijski dio stvorena je bulom »Sacrocanctae militantis Ecclesiae« od 18. travnja 1752. Goričke nadbiskupija. Metropolitanska jurisdikcija ovog nadbiskupa protezala se na biskupije Como, Trento, Trst i Pićan, sve podložne carstvu. Pokušaj Trenta da se osamostali od goričkog metropolita i pređe pod Udine odbio je Klement XIII pismom »Quanta sit habenda ratio« od 18. veljače 1764.

38. Popis međunarodnih ugovora, plebiscitâ i diplomatskih notâ koji se odnose na granične promjene našega područja od 1797 .do 1954. g.:
Trattato di pace di Campoformio del 17 ott. 1797 tra la Repubblica francese e l'imperatore d'Austria, Art. VI. Adami, vol. IV, str. 412.
Potvrđen sa: Traité de paix entre la République Francaise Sa Majesté l'Empereur et le corps germanique, signé à Lunéville le 9 Février 1801, Art. III. Martens 1801, str. 539-540.
Traité de paix entre S. M. l'Empereur d'Allemagne et d'Autriche et S. M. l' Empereur des Francais Roi d'Italie signé à Presbourng le 26 Décembre 1805, Art. IV. Martens 1808, str. 213
Convention additionelle de paix et de limites entre l'Empereur des Francais Roi d'Italie et l'Empereur d'Autriche, signée à Fontainebleau le 10 Octobre 1807, Art. I et II. Ibid., str. 469-470.
Traité de paix entre l'Autriche et la France signé à Vienne (Schönbrunn) le 14 Octobre 1809, Art. III 2⁰. Adami, vol. IV, str. 421.
Traité entre la France et les Puissances Alliées connu sous le nom d'Acte final du Congrès de Vienne 9 Juin 1815. Art. 93-95. Martens 1887, str. 421-422.
Trattato di pace Vienna 3 ottobre 1866, Art, IV. Adami, vol. III, str. 377.
Trattato di pace tra le Potenze Alleate ed Associate e l'Austria firmato in Saint Germain il 10 settembre 1919, Art. 27 2⁰ frontiera austro-italiana, 3⁰ austro-zona, 4⁰ austro-jugoslava, str. 449-452. Art. 49-52 zona e modalità plebiscito, str. 463-469. U Trattati e Convenzioni, vol. 24⁰.
Plebiscit za novu jugoslavensko-austrijsku granicu u Koruškoj održan je 10. listopada 1920. Kartografski prikaz njegovih modaliteta v.: R. Pavlovčič Zgodovinski atlas Slovenije, Buenos Aires 1960, str. 52. — Za čitavo pitanje razgraničenja u Koruškoj 1919-1920. g. v: B. Grafenauer, Vprašanje jugoslovansko-avstrijske meje na mirovni konferenci leta 1919, Koroški zbornik, Ljubljana 1946, str. 383-420; i I. Tomšić, Plebiscit na Koroškem s pravne strani, ibid., str. 421-491.
Trattato di Rapallo del 12 novembre 1920, Art. 1-5. Adami, vol. IV, str. 447-449.
Accord conclus entre le Royaume d'Italie et le Royame des Serbes Croates et Slovènes concernant Fiume, Rome le 27 janvier 1924, Art. 1-5. Ibid., st r.547-548.
Glavnu literaturu o rapalskom ugovoru v. pod natuknicom u Enciklopediji Jugoslavije. — Za Rijeku: M. Marjanović, Rijeka na konferenciji mira i u Rapallu 1919.-1920. (zapravo ide do rimskog pakta 1924), Rijeka, Zbornik, Zagreb 1953, str. 305-348.
Esecuzione del Trattato di pace fra l'Italia e le Potenze Alleate ed Associate, firmato a Parigi il 10 febbraio 1947 — Decreto legis lativo del Capo provvisorio dello Stato. Supplementi ordinari alla »Gazzetta Ufficiale« N. 295 del 24 dic. 1947, Roma 1948, Art. 3 frontiera italo-jugoslava, str. 3-4; Art. 4 frontiera italo-TLT, str. 4; Art. 22 frontiera jugoslavo-TLT, str. 7. — Odnosne stranice u izdanju Giannini-Tomajuoli: 107-109, 109-110, 117-118.
V. Dedijer, Pariska konferencija, Zagreb 1948, str. 165-276.
Memorandum d'intesa concernente Il Territorio Libero Triestino parafato a Londra il 5 ottobre 1954 ,Art. 2. »Civiltà Cattolica«, 1954, vol. IV, quad. 2505 del 30 ott. 1954, str. 346, 348.
Današnju granicu Jugoslavije prema Austriji, Italiji i Trstu v. (V. Bohinec) Turistična avtokarta Slovenije z Istro in Hrvatskim primorjem, Ljubljana 1962.
39. Ovdje ne navodimo izvore za dokumente već citirane u Vale, str. XXX-XLVIII.

11. siječnja 1784. saopćen je mletačkim biskupima sporazum postignut između bečkog dvora i Mletačke Republike kojim se utvrđuje da se biskupijske granice dviju država moraju uskladiti s civilnim područjima. Tokom 1785. g. naređeno je tršćanskom biskupu i mletačkim biskupima Poreča i Pule sa strane odnosnih vlada da utvrde primopredaju svojih civilno inostranih teritorija, koja je izvršena tokom iste godine.

Prijedlozi, protuprijedlozi i pregovori za reorganizaciju dijecezanskog sustava Unutarnje Austrije od 1781. do 1786, u kojima su sudjelovali bečki nuncij Garampi, car Josip II, ljubljanski biskup Herberstein, savjetnik Heinke, biskup Gurka Auersperg, državni kancelar za upravu vanjske politike knez Kaunitz, austrijski opunomoćeni ministar na rimskom dvoru kard. Haržan i salcburški nadbiskup Colloredo, dovedoše do konvencije od 19. travnja 1786. između bečke vlade i salcburškog nadbiskupa koja je određivala: Graz (Seckau) će ostati običnom biskupijom, a mjesto njega bit će podignuta na metropoliju Ljubljana. Salzburg će i ubuduće ostati metropolijom za Lavant, Guk i Seckau, koje će biskupije dobiti povećane teritorije; Salzburg će proširiti svoja metropolitanska prava i na one teritorije Goričke i Ljubljanske biskupije koji će potpasti pod njegove sufragane. Dekret Sv. konzistorijalne kongregacije od 26. ožujka 1787, poslan salcburškom nadbiskupu, izražavao je Papin pristanak za ovakvo uređenje dijeceza Unutarnje Austrije, te je udjeljivao salcburškom nadbiskupu sve ovlasti za poduzimanje preostalih mjera za potpuno uređenje ovoga posla. Ovaj dekret bio je poslan s breveom Pija VI od 4. travnja 1787. na salcburškog nadbiskupa.

Brojni pokušaji i zahtjevi Josipa II davanja novog metropolitanskog izgleda području Unutarnje Austrije, ne podvrgnutom metropolitanskoj jurisdikciji Salzburga, dobili su konačno kanonsku sankciju u buli »In universa gregis Dominici cura« od 8. ožujka 1788. kojom Pio VI ukida Goričku nadbiskupiju, podiže na stupanj metropolitanske ljubljansku Crkvu, te ovoj doznačuje kao sufraganske biskupije Senj i Modruš, i biskupiju u osnivanju u Gradiški.

Diplomom od 15. ožujka 1789. Mihael Brigido, nadbiskup ljubljanski, u svojstvu metropolite, ustupa Jeronimu Colloredu, nadbiskupu salcburškom, u svojstvu metropolite goričke župe u Gornjoj i Donjoj Koruškoj i u Donjoj Štajerskoj, da bi ovaj uzmogao imati svoj budući metropolitanski distrikt jedinstven i zatvoren, te sa svrhom da ih dalje ustupi svojim trima sufraganima Lavantu, Gurku i Seckauu.

Dne 15. travnja 1789. salcburški nadbiskup izdaje diplome formalnog ustupanja Salzburga u ovom predmetu. — Niz dvostranih primopredajnih sporazuma među ordinarijima, koji se implicite pozivaju na breve od 4. travnja 1787, potaknuli su tokom 1789. (za Idriju 1791) postupak izručenja ex-goričkih i ex-ljubljanskih teritorija novim ordinarijima.

Nemogućnost oblikovanja istinskog dijecezanskog centra u Gradiški uvjetovalla je prenos biskupskog sjedišta u Goricu, sankcioniran bulom »Recti prudentisque consilii« od 12. rujna 1791, i istoga dana obnovu Tršćanske biskupije bulom »Ad supremom militantis Ecclesiae regimen«. Obje budu proglašene sufraganima Ljubljane.

Nakon novog dugačkog niza pregovora Pio VII bulom »Quaedam tenebrosa caligo« od 19. kolovoza 1807. dekretira ukidanje Ljubljanske metropolije, pretvara Ljubljanu u biskupsku Crkvu, te je zajedno s već dosadanjim njezinim sufraganima Senjom i Modrušem, i Goricom—Gradiškom podvrgava neposredno Sv. Stolici »usque dum alio seu aliis Metropolitanis per Nos seu Romanos Pontifices suceessores Nostros in posterum fuerint assignatae«.

2) Napoleonske i postnapoleonske promjene 1808—1918.

Nakon 19. kolovoza 1807. biskupije Ljubljana, Senj i Modruš, Gorica i Trst — premda je bula zaboravila spomenuti ovu posljednju, i to zato jer bula »In universa gregis Dominici cura« od 8. ožujka 1788. na koju se ona od 19. kolovoza 1807. poziva, spominje samo Ljubljanu, Senj i Modruš i Gradišku — kanonski su neposredno podvrgnute Sv. Stolici. Međutim prema poimanju bečke vlade Ljubljana, Gorica i Trst postaju sufraganima Beča, a prema skoro istovremenoj izjavi Kraljevske Ugarske dvorske kancelarije od 9. listopada 1807. biskupije Modruš i Senj postaju ponovno povjerene metropolitanskoj jurisdikciji kaločkog nadbiskupa[40].

Za Goricu i Trst Sv. Stolica i austrijska vlada u buli »Locum beati Petri« od 30. lipnja 1828. našle su se zajedno proglasivši ih još sveudilj neposredno podvrgnutima. Ljubljana, Senj i Modruš u ovom se dokumentu ne spominju, jer se na njih ne odnosi. U završenom momentu obnove Goričke crkvene pokrajine ljubljanski biskup A. L. Wolf ustrajao je dne 30. siječnja 1830. na zahtjevu da bi se i ubuduće njegovoj biskupiji priznala prerogativa neposredne podložnosti Sv. Stolici, tj. neovisnosti o Gorici[41].

Za Senj i Modruš problem je malo zamršeniji. U literaturi nije se uopće nitko osvrnuo na ovu razliku. Sladović uopće ne dodiruje ovo pitanje, a ostali autori smatraju da su Senj i Modruš mirno nastavili sa svojom pređašnjom sufraganskom pripadnošću Kaloči. Vale smatra (v. gore br. III) da ove dvije biskupije »probabilmente prima del 1828 furono date per suffraganee a Zagabria«, i ne pomišljajući da je Zagreb tek 1852. postao sjedište metropolita. — Nisam dosada mogao pronaći nijedan dokumenat koji bi potvrdio kakav metropolitanski zahvat u okviru Senjske i Modruške biskupije u vremenskom razmaku od 19. kolovoza 1807. do 29. siječnja 1833, datuma ovog posljednjeg, otkada Sv. Stolica izričito ponovno priznaje kanonski valjanim metropolitansko pravo Kaloče nad Senjom i Modrušem.

Bula Pija VII »De salute Dominici gregis« od 1. svibnja 1818. ukinula je metropolitansku Crkvu Udine, koja je pretvorena u običnu biskupiju, te određuje da sam Udine sa svojim ex-sufraganima mletačke Istre: Koprom, Novigradom, Porečom i Pulom budu ubuduće sufraganima Venecije.

Bula Pija VIII »In supereminenti apostolcae dignitatis speculo« od 27. da u civilnoj provinciji Istre (misli cijelo tadanje austrijsko Ilirsko primorje) sve do novih odredaba Sv. Stolice Gorica i Gradiška, i Trst i Koper ostaju i nadalje podložne Sv. Stolici, dok Poreč i Pula ostaju podložne mletačkoj metropoliji, a Krk (koji je obuhvatio još i Osor i Rab) zadarskoj metropoliji.

Bula Pija VIII »In supereminenti apostolicae dignitatis speculo« od 27. srpnja 1830. podizala je Goricu na nadbiskupsko sjedište i metropolitansku Crkvu za Ilirsku crkvenu provinciju, doznačujući joj sufraganima biskupije Ljubljana, Trst i Koper, Poreč i Pula, i Krk. Dokumenat Sv. Stolice koji je donio ove odluke u predmetu hijerarhijske organizacije Goričke crkvene provincije ostao je u punoj snazi do 25. studenoga 1933. g., te utoliko predstavlja najtrajniji statut jurisdikcionalnih odnosa ovoga našega najživahnijeg crkveno-administrativnog područja na svijetu u periodu 1749—1965.

Bulom Grgura XVI »Apostolici nostri ministeri« od 13. rujna 1833. koja je obnavljala Modrušku biskupiju u svojim prvotnim pravima te uređivala pravne i teritorijalne odnose između dviju personalno sjedinjenih biskupija, Senjske i Modruške, implicite se određuje Kaloča kao metropolija za obje biskupije. Ovime biva oduzeta svaka podloga za pripisivanje svake pojedine od dviju različnih biskupija pa čak i samog građanskog, odnosno vojničkog dijela iste Modruške biskupije, različitim metropolitima ili statusu neposredno podložne Crkve[42].

Bulom Pija IX »Ubi primum placuit« od 11. prosinca 1852. zagrebačka Crkva podiže se na metropolitansko sjedište sa sufraganima Senj i Modruš, Bosna i Srijem (danas Đakovo), Križevci i Beograd (titularna)[43].

40. Spominje se u pismu Stadiona, austrijskog ministra vanjskih poslova, upravljenom caru Franji I, Beč, 5. ožujka 1808. V. F. Maass, Der Josephinismus, Quellen zu seiner Geschichte in Oesterreich 1760-1850, T. IV, Der Spätjosephinismus 1790-1820, Wien-München 1957, str. 447-448.
41. A. Cons. 1830 P. I f. 274-275.
42. Barbèri XIX, str. 205-207.
43. Enciclopedia Cattolica, XII, stupac 1764.

3) Promjene nakon prvog svjetskog rata 1919—1945.

Kako registrira »Annuario Pontificio«, službeni godišnjak Sv. Stolice, sve do 1920. g. nadbiskup goričkí nosi naslov »Metropolita u Ilirskom kraljevstvu«, a zatim se do 1924. g. metropolija, crkvena provincija i koncilijarno područje nazivlju »Istra«. Prizivni ordinarijat za Goricu od 1924. jeste onaj videmski.

U ovo vrijeme susrećemo tri proglašenja biskupijâ neposredno podložnima. Jedini pokušaj za okupljanje osamostaljenih biskupijâ u Jugoslaviji u redovite, dobro omeđene crkvene pokrajine, ne uspijeva.

SCCons dekretom br. 298/21 od 1. svibnja 1924. razrješava vezu koja je vezivala Lavant s metropolijom Salzburg, te proglašava Lavant neposredno podložnim[44]. Prizivni njegov ordinarijat postaje Ljubljana.

Apostolska konstitucija Pija XI »Supremam pastorale munus« od 25. travnja 1925. konstituira novoosnovanu Riječku biskupiju kao neposredno podložnu. Njezin prizivni ordinarijat u godinama 1926—1947. jeste Venecija.

Otoci Cres, Lošinj i njima obližnji apostolskom konstitucijom Pija XI »Pastorale munus universam gubernandi« od 1. kolovoza 1932. sjedinjeni su sa Zadarskom biskupijom, i tako izuzeti ispod metropolitanske jurisdikcije Gorice. Prizivni ordinarijat za Zadar u godinama 1925—1926. bio je Trst, a 1927—1947. Venecija.

Konzistorijalni dekret br. 1002/33 od 25. studenoga 1933. odvaja Ljubljansku i Krčku biskupiju od njihove metropolije u Gorici te ih proglašuje neposredno podložnima donec aliter provideatur[45].

Pismom kard. Rossija, sekretara SCCons msgru Sirottiju, apostolskom administratoru Goričke nadbiskupije, br. 583/26 od 25. studenoga 1933. bilo je saopćeno da je Sv. Otac u audijenciji od istoga dana odredio da tako smanjena crkvena provincija mora sudjelovati u Biskupskim konferencijama i u koncilu Miletačkog patrijarhata donec S. Sedes aliter disponat[46].

Prizivni ordinarijat za Ljubljanu postaje Lavant, a za Krk Zagreb.

Jugoslavenski konkordat parafiran 25. srpnja 1935. g. snagom svog člana II uređivao je čitav državni teritorij u 6 crkvenih provincija. Prema ovome bi na našem području bile trebale uslijediti ove promjene: Krk bi postao sufraganom Zagreba (br. 2); Ljubljanska crkvena provincija (Labacen.) obuhvaćala bi sjedište Ljubljanu, koja bi bila postala metropolitanskom Crkvom i sufragansku dijecezu Lavant (Lavantin.) sa sjedištem u Mariboru (br. 5). Odredbe ovoga konkordata nisu bile provedene jer beogradski parlament nije ratificirao ovaj dokumenat.

Abdikacijom Karla I Habsburškog, austrijskog cara i ugarsko-hrvatskog kralja, dne 11. studenoga 1918, i raspadom Austro-Ugarske Monarhije, ugovorom u St. Germainu od 10. rujna 1919, prestalo je također i pravo prezentiranja biskupâ (»imenovanje«) koje je pripadalo ovim vladarima. Sve kasnije provizije svih biskupskih stolica o kojima ovdje govorimo, a koje su dotada bile carsko-kraljevskog patronata, a mirovnim ugovorima dospjele su u Italiju i u Jugoslaviju, kao što i ona lavantinska patronata salcburskog nadbiskupa, učinjene su kasnije u skladu s općim pravom slobodnim podjeljivanjem Sv. Stolice (can. 329 & 2).

Do 1945. g. apostolske administrature u krilu Biskupske konferencije Jugoslavije bile su zastupane po ordinarijima kojima su bile povjerene u upravu.

44. Oglasnik Lavantinske škofije, VI, str. 33.
45. Folium ecclesiasticum Archidioecesis Goritiensis, 1934, I, str. 1.
46. Ibid.

4) Promjene nakon drugog svjetskog rata 1945—1965.

Nakon 10. veljače 1947. Sv. Stolica nije izdala nikakav dokumenat kojim bi bila promijenila sufragansku pripadnost Porečko-pulske biskupije, jedinog goričkog sufragana koji je u cjelini pripao Jugoslaviji — Goričkoj metropoliji, učinivši je neposredno podložnom. De facto pak suspendirano je vršenje ove metropolitanske jurisdikcije nad ove dvije sjedinjene biskupije, kao i nad svim 5, a sada 3 dijela teritorija Goričke i Tršćansko-koperske biskupije, koje su povjerene upravi jugoslavenskih biskupa. Međutim »Indicatore dell' Arcidiocesi di Gorizia« od 1. srpnja 1965. smatra Trst-Koper i također Poreč-Pulu kao »diocesi suffraganee«[47].

Goričke Crkva praktično sada vrši svoju metropolitansku jurisdikciju samo nad vlastitim teritorijem i nad onim Tršćansko-koperske biskupije ukoliko su ovi podložni talijanskoj vladi, tj. ukoliko je ovaj ostao pod jurisdikcijom tršćansko-kopenskog Ordinarija i nakon izdavanja dvaju konzistorijalnih dekreta br. 1187/A od 13. listopada 1954. i br. 1187/B od 31. listopada 1954.

Reskript Sv. kongregacije sakramenata br. 1359 Vg od 17. studenoga 1951. odredio je da će prizivni ordinarijat za ženidbene parnice za područje Porečko-pulske biskupije i za Pazinsku apostolsku administraturu (hrvatski dio Tršćansko-koparske biskupije) biti onaj zagrebački[48].

Dekret SCCons br. 202 od 20. veljače 1953. određuje da se Porečko-pulski ordinarijat za prizive u drugom stupnju treba obratiti crkvenom sudu Ordinarijata Riječke biskupije.

Reskriptom Sv. kongregacije sakramenata br. 814 Vg od 23. lipnja 1953. bilo je određeno: 1) da redoviti crkveni sud Porečko-pulske biskupije može u svim ženidbenim parnicama vršiti sudske čine na oba područja, tj. Porečko-pulske biskupije i onom Pazinske apostolske administrature, bez ikakvog mijenjanja naslova; i 2) produžuje se ovlast podijeljena reskriptom br. 1359 Vg od 17. studenoga 1951. g .

Riječka biskupija ostala je u statusu neposredne podložnosti već određenom apostolskom konstitucijom »Supremam pastorale munus« od 25. travnja 1925. g.

Ljubljanska biskupija, dosada neposredno podložna Sv. Stolici, bulom Ivana XXIII »Quandoquidem canonicorum« od 22. prosinca 1961. podignuta je na stupanj i čast nadbiskupske Crkve, ali bez dobivanja svojih sufragana. Prizivni ordinarijat je Maribor-Lavant[49].

Izvršenjem konzistorijalnog dekreta br. 950/23 od 24. veljače 1964. Apostolska administratura Kastav odijeljena je od Tršćanske biskupije te priključena Riječkoj biskupiji, pa je time konačno oduzeta Goričkoj metropoliji[50].

Isto vrijedi za dijelove teritorijâ biskupijâ Szombathély, Seckau i Gurk, već otprije povjerene u upravu mariborsko-lavantinskom biskupu, koji su izvršenjem konzistorijalnog dekreta br. 627/64 od 9. lipnja 1964. priključeni Mariborskoj biskupiji, te time oduzeti konačno njihovim pređašnjim metropolitima u Ostrogonu i Salzburgu i postali sastavnim dijelovima jedne neposredno podložne biskupije[51].

Apostolska administratura hrvatskog dijela Riječke biskupije podređena je u sudovanju senjskom Ordinarijatu, kojega Ordinarij sada njome upravlja.

Za isti predmet Apostolska administratura jugoslavenskog (slovenskog) dijela Goričke nadbiskupije i one dvije slovenskih dijelova Tršćansko-koperske i Riječke biskupije imaju prizivni Ordinarijat u Ljubljani.

Iza 10. veljače 1947. ordinariji teritorija koji je pripadao Goričkoj crkvenoj provinciji u Jugoslaviji sudjeluju na vijećanjima Biskupske konferencije Jugoslavije kao i u radovima komisija iste Konferencije.

47. Str. 14.
48. Protokol Biskupskog ordinarijata Poreč-Pula, pod datumom 21. travnja 1951.
49. Škofijski ordinarijat v Ljubljani, dne 21. februarija 1962. Štev. 378. Okrožnica štev. 3/1962, str. 1-2.
50. Biskupski ordinarijat senjski i modruški u Senju, Službeni vjesnik 1965 — 1, str. 1-2.
51. Sporočila Škofijskega Ordinarijata duhovščini mariborske škofije, 1964 — X, str. 62-63.

Nova imena

Slavko VRANJKOVIĆ

Teško je biti suparnik vječnoga Boga

Povratak budi sjećanje na ono što je prošlo, obnavlja ono što nam je daleko, vraća stare, prisne i mile krajeve i ljude u njima.

Milan je to sada osjećao više nego ikad prije. Vlak je bjesomučno jurio širokim prostranstvima, ostavljajući za sobom sela i gradove, uz veličanstven mimohod stupova i krajolika.

Nebo je bilo vedro. Sunce iznad dalekih vrhunaca.

Kako je život lijep, mislio je Milan. Biti mlad, osjećati svoju mladost u ritmu vagonskih točkova, u bujanju vlastite krvi, u drugima! I povratak je lijep. Vraćanje budi neko nepoznato čuvstvo, potencira napetost živaca u očekivanju nečeg dalekog i divnog.

Koliko je zapravo vremena prošlo od rastanka s najbližima?

Skoro dvije godine? Ah Bože, koliko se toga promijenilo! Nekad nam se čini da se samo ljudi mijenjaju, a da krajevi ostaju isti.

Jablanovi uz groblje rodnoga mjesta? Koliko je generacija prošlo pokraj njih, više se ne vraćaju, a oni još stoje s kitnjastim vrhovima u kojima se prepleću jecaji vjetra.

Pjevali su nešto otegnuto i stravično, melodiju koju samo oni znaju... kod bakina pogreba. Njen je grob desno od ulaza, ispod najvišeg čempresa. Dobra moja baka. Nisam poslušao njezin savjet kad smo razgovarali o Jelkici, jer sam se morao pokoriti jednom moćnijem glasu... Bog joj dao pokoj vječni! Žao mi je bake, žao mi je što joj se nije ispunila predsmrtna želja da mene i Jelkicu vidi pred oltarom. Žao mi je ponajviše Jelkice, koja je nakon mog odlaska u slabići svojoj donekle skrenula sa staze kojom oduvijek idu djevojke moga kraja... Da, žao mi je... Ali pogriješio nisam. Oh, Bože! Učinio sam što sam morao...

Pa ipak, da li su jablanovi vječni? Jesu li uopće još tamo? Neko mi je pismo, čini mi se, donijelo glase da će biti posječeni i upotrijebljeni za zamjenu dotrajala krovišta stare crkve. Ako zaista nisu tamo, barem će ostati u uspomeni mojoj i ptičjoj. Vjerojatno se laste svake godine navraćaju i obnavljaju zaboravljeni cvrkut.

Kotači su i dalje neumorno udarali jednoličan ritam: daktil — spondej — trohej, daktil — spondej — trohej! Mama?! Kako izgleda? Sigurno su joj bore oko očiju dublje, kosa je srebrena, ali oči vedre kao nekad. A otac? Koščat, preplanuo suncem! Da li još korača uspravno, ponosno kao onda kada me je pratio u sjemenište?

A Jelkica? Sastanak me veseli i plaši. Htio bih na nju djelovati. Objasniti joj svoj postupak. Ako treba, i opravdati se. Opravdati se Božjim pozivom. Ne može se valjda ljudsko biće, prah od praha, srditi na Tvorca. Želio bih utjecati na Jelkicu. Savjetima. Nagovorom. Da li zaista? Da li sam iskren pred samim sobom. Ne krije li se u tim lijepim nakanama najobičnija ljubav mladića prema djevojci? Mislim da ne. Više ne. Već dugo ne. Ljubav da, ali takva ne.

Ipak ću je posjetiti.

Sutra ću poći prašnjavom cestom uz sive cestobrane do njezina zaselka pod brdom. Popet ću se na kamenitu uzvisinu iznad omorika i udisati zrak pun mirisa borove šume: smole i kadulje. Među kućama što su najbliže moru srednja je njezina. Do nje je kamena »bova« i staro, zarđalo sidro. Ako je doista još tamo. Kažu da je izvađeno iz velike dubine i da je pripadalo mletačkim galijama.

Malo desno hrid, iza hridi tvrđava. Uvijek me plašila i privlačila. Nekada rimski ponos, a danas? Kako malo imamo interesa za kulturne, stare spomenike! Njezini stanovnici davno nestadoše a ona je ostala kao nijem svjedok stare slave.

Sutra ću otići. Ako ne radi nje, a ono radi veličanstvena vidika koji odanle puca. Naziru se daleki otoci, obrisi grebena a more je uz kraj prozirno da bi zatim prešlo u tamnozelenu, u pregibima plavu boju.

Sutra ću dakle sjesti s Jelkicom, kao nekad, na njezinu »bovu« i promatrati vječnu, nemirnu pučinu što blista kao tirkizna ploča, uvalu koja sapinje njezine nabujale oblike. Prepušten takvu snatrenju, pod vrelinom sunca, ublaženom zelenom sjenom palmi, osjećat ću se odvojen od grube stvarnosti, od gradske vreve — sam sa sobom zatvoren u začarani krug ponovnog vraćanja u sebe.

...Kraj duga putovanja. Izdaleka su ga pozdravljali obrisi zvonika, kupola — veličanstvenih starih kamenih zdanja, što ih poput pjesama u kamenu stvoriše znani i neznani neimari.

More se već odavno ukazalo. Nestašni popodnevni maestral tjera valove k obali, preko bijelih oblutaka, te lišajem i mahovinom obraslih hridina.

Milan nije više mogao sjediti. Srnuo je k prozoru. Želio je obuhvatiti jednim pogledom čitav kraj: zapjenušanu luku, kamene balustrade, rascvjetalu agavu uz obalu.

Vlak stade. Milan izađe skoro trčeći. Za dvije minute bio je pred rodnom kućom. Izgledala mu je starija i nekako oronula s kosim krovom, balustradom i zelenim »škurama«.

Na pragu mati. Blijesak sreće, zagrljaj, suze. I otac je tu, uzbuđen i nespretan u pokretima.

— Neka, hvala Bogu, kad si nam se živ vratio!

— Molila sam ja dragu Gospu, zar ne, tata? I tata je molio.

Milan je pošao na kameno dvorište. Sve je bilo na svom mjestu, gotovo da se ništa nije izmijenilo. I susjedi su došli. Stara teta Kate vesela i živahna, premda već u godinama, pričala je okupljenima o njegovu djetinjstvu.

— Ma, kume, poznam ti ja njega, evo, kad je ovoliki bio — pri tom Kate pokazuje njegovu tadašnju veličinu razmakom između palca i skvrčena kažiprsta.

— E, dušo moja, koliko mi je puta pomogao, a teta bi mu onda dala pregršt suhih šljiva. Eto pitajte ga, milog mog momka. Nu, koliki je narastao! A nekad: hoće ga mati istući, a on bježʼ tetki u krilo, e dušo moja!

— Zar ne, voliš ti svoju tetu, kaži?

— Volim, volim — neumorno je odgovarao Milan.

Još bi teta Kate pričala svojim piskavim staračkim glasom da nije pala noć, tipična dalmatinska noć, puna mjesečine i zvijezda.

Jutro je bilo vedro i čisto. Poslije jutarnje mise Milan se penjao strminom prema nijetkoj borovoj šumici. Dolje, iz prodolice, podno velikih gromača, čuo se tup udar kopita. Stao je u stranu da propusti životinju, a želio je i reći koju goniču ako ga bude poznavao.

— Nebesa — tiho jeknu Milan — pa to je ona! Ne, nije. Ali ipak? Taj hod ta kosa vezana u pundžu. Da, ona je.

Ni nakon nekoliko dana, ni kasnije nije se mogao sjetiti kako su se pozdravili, što su govorili. Samo mu se činilo da su riječi zvučale nestvarno i da je šutnja govorila više.

Odustao je od penjanja. Zaustavio se kod crkvice svetog Nikole, jedne od onih kakvih ima mnogo na uzvišenjima uz ubalu. Spomenik vjere i nade, zadužbina nekog brodolomca.

Toliko je želio taj susret, a nakon njega osjećao se potišten. Nije osjećao žegu, niti je zapazio visok luk sunca, ni pjesmu cvrčaka u masliniku.

Nije čuo otegnuto ojkanje ni osjetio lagan dodir nečije ruke na svom ramenu.

— Milane! Zar ne čuješ? Nije ti žao što toliko vičem? Želiš da tvoji čuju? Šutiš? Oprosti što smetam, znam put natrag.

Okrenula se i pošla. Malo je ipak zastala očekujući poziv, ali ga nije bilo.

Narednih nekoliko dana nisu se viđali. Izbjegavali su susret, premda su se imali prilike vidjeti.

Došlo je do situacije kad je nije mogao izbjeći. Naišao je na nju iznenada, jednog popodneva, u hladu lovorike. Pozdravio je uljudno. Šutjela je prkosno gledajući nekamo preko gromače.

— Ljutiš se?

— Ne. Zašto bih se ljutila? Bio si u pravu. Čemu obnavljati ono što je prošlo, čega uostalom nije ni bilo, barem ne toliko da bi... zašto, napokon, povrijediti zaraslu ranu?

— Oprosti, žao mi je, možda sam ja kriv. Nadam se...

— Ne, ti nisi kriv. Kriv je netko drugi, netko tko ravna našom sudbinom. Mislim da si mi baš ti pričao o tome.

— Vjeruješ u sudbinu?

— Nekad sam sve uzimala kao datost Božje milosti, providnosti... danas ne. Zar da nas Bog ljubi a toliko ga vrijeđamo?

— U Boga treba imati uvijek povjerenja.

— Propovijedaš? Uostalom, to ti je struka. Ako me budeš pozvao, doći ću ti na mladu misu, slažeš se? (Nasmijala se, smijeh je bio šupalj).

— Zašto si takva? Što se promijenilo?

Šutjela je. Jedan se mrav s mukom uspinjao okomitom pločom. Padao je i iznova počinjao. — Kakva upornost — pomisli Milan.

— Mi smo se promijenili. Čovjek se mijenja, zdrav čovjek. Samo jadnici bolesna duha ostaju uvijek isti.

— Ne znam zašto si razdražljiva. Htio bih ti pomoći. Mislim da...

— Neću samilosti. Nju sam ti neki dan pročitala u očima. Ne želim je. Znaš da je nikad nisam željela.

— Uvijek si ista, pomalo divlja, neukrođena kao i priroda u kojoj si ponikla.

— Imaš pravo. Kad si otišao, mrzila sam »Nekoga« koji te je pozvao. Zar baš tebe od tolikih? Prestala sam ići u crkvu. Otišla sam u grad, prošla kroz krize. Nastojala sam pronaći vjeru po svojoj mjeri, religiju u kojoj nema odricanja. Nisam uspjela. Preda mnom je nizbrdica. Šta misliš, kako bi bilo da joj se prepustim?

— Plačeš? Dokaz da osuđuješ samu sebe. Ili da žališ? Ili da ti je ponestalo borbenosti, upornosti. Molim te, pogledaj ovog malog mrava...

— Iznova se penje već ne znam koji put.

— Da. Penje i — pada. Ali ne pada da ostane ležati. Pada da ponovno ustane.

— Mravi su čudni.

— Strmina je tvoj poraz, Jelkice. Ali ako se budeš borila, postat će Tvoja pobjeda. Strmi su i uski putovi vječnosti.

Jelkica je podigla glavu, osovila se, utonula u neki prividni mir. Prevarila bi me da joj nisu drhtali krajevi usana. Gledao sam je kao da je prvi put vidim. Kestenjasta kosa u neredu, čelo tmurno, a oči? Duboke, duboke, a uplašene i prestravljene kao kod uhvaćene ptice.

— Jelkice, zar ti mrav nije ništa rekao?

— Iznova, zar se može iznova, uvijek iznova?

— Da, iznova, naprijed, bez osvrtanja, ono ružno ili neželjeno pripast će zaboravu.

— Ne. Znam da se prošlost vraća. Neispunjena nadanja, dugo skrivena, bljesnu jače...

— Ne znam na što misliš.

— Šuti. Znam da znaš. Jedini ti...

— Rekla si da nećemo dirati staru ranu, zar ne? Djevojka se jako ugrize za usnu. Pošutjesmo. Čempresi zašumješe vrlo snažno kao dodirnuti dlanom nekoga giganta.

— Imaš pravo. Zaboravila sam se.

Milan osjeti navalu samilosti. Nastavi glasom mekim kao svila:

— Čuo sam da pišeš pjesme?

— Pišem. Volim ih. Nalazim oduška, neko olakšanje, kad nemir pretočim u stih. Bez obzira da li je »uspio«. Imam ih i sada uza se.

Milan posegne rukom za svežnjem uredno ispisanih papira.

— Čekaj — zaustavi ga Jelkica blagim pokretom. — Ja ću ti odabrati. Nisu sve za tebe. Ne ljutiš se?

— Ne. Dapače. Volim da daš samo one koje želiš.

— Ovu sam napisala prije dvije godine, to je prva. Ne znam šta je bio neposredni poticaj. Možda zvonici, ovaj vidik što puca pred nama. Možda. Ne znam.

Otmjeni dlanovi »Nekog« pokriše beskraj plavi
miluju prastaru zemlju
ljude oporih ruku
a ljudi oporih ruku kopaju, kopaju zemlju
do samog njezina srca.
Osluškuju njezino bilo.
A kada dođu na dno došli su na početak
na početak saznanja
o svetim rukama »Nekog«.

— Lijepa pjesma — reče Milan. — Dopada mi se. Smijem li je prepisati. Htio bih je naučiti napamet jer ona može izazvati u meni ono na što valja uvijek misliti.

— Naučiti napamet? Rugaš mi se?

— Ne. Ima nešto u njoj što me oduševljava, kažem ti.

— Siguran si?

— Jelka, tko je taj »Netko« čiji dlanovi pokriše beskraj?

— Ti ga nazivaš Bog, uostalom rekla sam ti da tražim svoju vjeru.

Dok su razgovarali, pao je suton. Nebo je bilo purpurno a more zagasito smeđe-crveno kao jesenski pejzaž u šumi.

Grunuše zvona na pozdravljenje Gospino.

— Zvonici, zvona... Bude u meni nešto što je mrtvo, ne: što mi se priviđa mrtvim, ili možda ipak... veličanstveni zvonici.

— Molit ćemo zajedno, Jelkice.

— Želim to.

Moli za nas grešnike... Svaki put se učinilo Milanu da je na njezinu oku bljesnula suza, a u njoj se utopio još jedan sunčev trak.

Milan okrene glavu od nje i zagleda se u nebo. Strelovitom molitvicom u koju je unio sve svoje biće zamoli Djevicu da bude dobra Jelkici.

Već je vidljivost bila smanjena. Milan se okrene i ugleda Jelkicu preobraženu. S njenog je čela sjao mir i vjera u budućnost. I blaga dobrota sestre i majke!

— Sunce umire, Jelkice.

— Sunce umire, a u meni se probudio novi život.

Jelkica se zaputi prema dolini zadržavši Milana blagim kretom ruke.

— Ostani, Milane, sam ovdje, koju minutu. Kasno je da nas vide zajedno. Shvatila sam sve. Sve mi je jasno. Shvaćam da se ne može biti suparnik vječnoga Boga.

Alojz JEMBRIH

Haiku

DJEČAK

U sjeni vrbika
još se igra dječak
mojeg djetinjstva.

GRAD

Obje strane
grada
na mostu.

JESEN

Slušam
žutu simfoniju
lišća...

RUKE

Staračke ruke
tresu
rukav.

DANI

Na ramenu
izlizana kaputa
gledam dane.

CIPELE

Na istrošenim
cipelama
motrim kilometre

DVORIŠTE

U dvorištu djetinjstva
tražim
dječje tragove.

KIŠA

Kap po kap
kiša u mutnoj lokvi
razbija svjetiljku.

PROZOR

Zamrznut prozor.
Hladna soba. Pogledom otapa
latice ledenih cvjetova.

Rastanak s poezijom

Nikad nisam našao isto more u kamenu
Dolazim po sjećanju na ono isto mjesto
Koje mnogi prije mene obilježiše pticom
Nisam više onaj koji je uz vale slušao školjke
Niti ću ikad više napisati pjesmu

Zahvalnost ptici

Hvala ti ptico za sve metafore
Kojima razbudih zore
Za veliki simbol
I za mit
Danas ti odajem zahvalnost

Hvala ti za istovjetnost naših sudbina

A. MARIUS

Bez riječi

Gospodine, danas uistinu ne mogu govoriti
Mogu samo plakati
i sebično poželjeti Tvoje suze.
Zagrliti Tvoj križ:
drvo, ne rane —
i čekati, samo čekati
da koja kap Tvoje krvi
na me
kao ozdravljenje
padne.

I molitveno — bez riječi
saopćiti
da su moje sile
ljudski
neopozivo
jadne.

Sjećanja

I kad godine,
deceniji
ko luda bura ludoga dana
prođu
preko grbavih leđa
i ukočenih ramena,
tko zna odakle dođu
sva sjećanja,
razigranost,
topla krv davno minulih vremena.

I zaigra srce
ko svjež vjetar dalekih gora,
isprave se jadom pogrbljenih leđa
i zasjaju oči
ko dubine bonacom smirena mora
ispod teških spuštenih vjeđa.

A kad na dlanu,
ko širokim poljem,
ostanu samo sjene
davnih igara i naporna rada,
kada su ruke samo hladne stijene,
kada se magle u jesenja jutra vuku,
lijene,
pustim strništima,
poleti prošlost
ta prošlost što tko zna kud vodi
i kome treba,
ta prošlost djetinjstva i sreće
ta prošlost mladosti i ljubavi,
ta prošlost rođenog neba.

I zaigra srce
ko svjež vjetar dalekih gora,
isprave se jadom pogrbljenih leđa
i zasjaju oči
ko dubine bonacom smirena mora
ispod teških vjeđa.

Iz poeme »Sunce«

V.
Vječno si Sunce!
Gledaš

život i ljubav,
sreću i radost,

tugu i bol,
patnju tešku
i smrt vječnu,
i sve griješ!

U radosti

Zemlji i Čovjeku

zrakama svojim daješ
još veću radost i sreću,
a tuzi i bolu,
u patnjama teškim,

zrakama svojim

Čovjeku daješ moć
da preboli, da presuši i proživi. —

I na kraju dana
čovjek gleda u nebeski svod
i očima prati kretnje Tvoje
Sunce drago. —

ZAPAD je obliven rumenilom,
sunce se lagano spušta,
čini se čovjeku,
a zrake njegove žarke
daju odraz crvenila sjajnog,
i tada uzdahne

O SUNCE
Hvala Ti za današnji dan,
Tebi i Stvoritelju Tvojem i mojem
vječna h v a l a !

Podravski cvijet

Marici G.

Cvijete, izrasli na tlu zelene Podravine,
ruka života stavila te u vazu od betona
opletenu željezom; zlatna prašina nadanja
dnevno pada po tebi. —
Reklamna šarolikost i dosadno sivilo velegrada.

Tvoja svježina, podravski cvijete,
i miris vrtova kraja tvog,
gdje trešnje bez plodova cvatu,
zasjenjuje umjetno cvijeće velegrada,
cvijeće bez mirisa i bez proljeća.
Gizdavi cvijete, čuvaj se ruke neke
koja te hoće uzeti iz vaze;
takne li te samo, nestat će svježine i ljepote.
Cvjetaj, ružo podravska, cvjetaj,
Vedrinom i mirisom osvježuj grad.

Mislav JEŽIĆ

Razine

I

Zadrečao se od gnušanja prvi puta ugledavši vanmajčinski svijet negdje u svibnju 51. godine našeg izuzetno naprednog stoljeća.

II

Zadovoljivši uglavnom do sada svim hirovitim sitničarskim ili površnim, nesrazmjernim i nemjerljivo nemjerodavnim zahtjevima društvenodržavne produkcije mediokriteta što je obićavamo nazivati školom, završio je posljednji razred gimnazije s najboljim uspjehom i s najlošijim mišljenjem o vrijednosti tog uspjeha.

III

Ljeto je. U jednom je primorskom gradiću, omalenom, kamenom, s uskim uličicama i škurim vinarama, s čupercima crnogorice i prosahlom travom kojom šibaju gušterice, a pred svim tim širi se otvoreno, bezgranično, neukrotivo i bezbrojnoliko more: kristalno slanozelenkasto u pličini kud plove jata sitnih riba nad kamenjem i ježincima, i polako sve se giba, ljuljuška i ljeska, svježe za mrtvog blještavog podneva, ili pak uzvitlano, mrkosivo dok se kostriješi u mnoštvo teških i snažnih nabora što se po vršcima pjene, bubaju o obalu, prelijevaju se i raspršću u nebrojene kapljice što škrope molo.... A on traći svoje ljetovanje na obali uživajući za mrtvih podneva da se probija poput tuljana kroz slanozelenkasti kristal, sav potopljen u njegovoj svježini, a za mrkosivih dana, poklopljenih zvonom masivnih oblaka sanjareći o naporu da se tvrdoglavo zadrži kormilo barke u željeznom smjeru sred snage mora čija uzborana površina bezobzirno putuje k obali da zatresne o nju, sanjareći o zanosnom prkosu.

IV

Večeras sjedi na kamenu mola u ljetnoj košulji što se giblje oko njega na svježem daškanju što titra nad uzgibanim morem, a ovo se mutno izdiže odnekud iz tmine i zaljulja se na obalu pa je zapljusne, zatim se uzljulja natrag, pa se opet uzdigne i ponovo zapljusne... Kroz polutminu obalskih svjetiljki dopire cičanje nekog šlagera iz podaljeg hotela gdje je večeras ples. Prohladno. Cik udaljenog zvuka. Svjež slankast nejasnotaman miris. Polumrak za njim, tama pred njim. I sjećanje na šetnje uvečer po Cmroku s toplom malom rukom djevojke u svojoj šapi, i na mutno nazrijevanje slabih odsjaja svjetiljki u drvoredu na njenom baršunastom licu u tami. Polaka ugodna umorna šetnja.

V

»Da. Daškanje, draškanje, igra riječi. Privlačnost djevojke. Daška vjetar.« Lak struj topline u njemu pri pomisli na nju: toplu, nježnu. »Nježnu? Tu je prohladno.« Zebnja. A njene uvriježene uporne hladne duge neizdržive šutnje? »Tvrdoglavost, tvrdoglavost!« Stišće šake. Grižnja savjesti. »A jesam odvratan, od-vra-tan! Zar nije i njoj isto, i njoj isto? Kad i ja šutim.« Prohladno. »Zašto nisam ponio vestu? Ah, što bih dao za jednu vestu! Vestu...« Nešto se u njemu počinje buditi. Čudno. Što je to? »...Vestu, ves... uostalom glupo!« Bijes na sebe. »... Glupo, ja uvijek gubim vrijeme. U stvari zašto uvijek sam sebi pričam kao glumac? Ta ponavljanja, to je od drhtavice. Ne mogu misliti.« Osjeća da se nešto u njemu budi »A,.... imao sam nešto za promisliti.... da promislim... Čekaj, čekaj, što je to?« Lupet koraka iza njega. Osvrne se. Za ugao podalje kuće po pločniku zamiče starački par. Neizvjesnost. Otkud? Koraci se udaljuju. Otkud neizvjesnost? »O čemu sam htio misliti?... A ovo dvoje staraca, pogrbljeni kao, kao, morat ću pronaći neku usporedbu... Ipak, šta će od nas biti u tim godinama? Svaki čas se posvađamo. Hoće li nas biti? Ha" -dahne. »Tko zna. Glupa stara uzrečica. Kad nemaš što reći... A sad čudno kao da ni o čem ne mislim.« Ne diše. Ukočen pogled. Ne vidi ništa. Mučno nedisanje. Udahne. Okrene se opet prema moru. »Svrbi me.« Počeše se po leđima. Savije leđa unatrag da lakše dosegne svrbljivo mjesto. »Tako« češe se, »Ta-ko.« Spusti umorenu ruku. Položi je na koljena. »More. Tmurno. Tamno i more. Pljuskanje o obalu.« Prođu ga srsi. »Sam, saam!« Sam se sebi osmjehne. »Ha, nešto kao »usamljeni lav«. Kako si blesavo laskam!« Srsi. »Polutmina. Tmina. Trnci me prolaze. To bi trebalo opisati! Zašto me prolaze trnci?« Ponovo ljutnja na verbalno zavlačenje misli, ovaj put neizlučena u riječi i kaotična. »Ona mi je istrgla ruku!« Jutro u razredu. Odmor. Buka. Nabacivanje spužvom. »Njena ruka u mojoj. Učinilo joj se da sam pogledao Irenu.« Bijes. »Dođavola s ljubomorom! I istrgla mi je ruku!« Podluči oči, stisne zube i zapilji se nad uzbibanu tmurnu masu pred sobom... Val topline. Da li je stvarno dahnulo toplije? »Ipak, njena ruka je nježna.« Kolebanje. »Zna biti i žilavogruba.« Ipak, na koncertu one večeri nije izdržao slučajan dodir te ruke već je posegao za njom. I onda se pitao: »Zašto?« Kaos slutnji i opravdanja. Smireno: »Možda je bolje prepustiti se užitku. Čemu vječna razračunavanja? Razračunavanja? Osvećivanja! Glupo! Pre..pusti...ti...se...« Ipak, oni starci... Prohladno

IV

Sjećat će se i večernjih daškanja u lisnatom zelenilu što se titravo nazrijeva pred tmurnim siluetama vrta kad ga poškropi gibljiva svjetlost male vatre oko koje se sakuplja društvo iz susjedstva pekući kukuruz ili krumpire, a zatim ih onako crne, dogorjele, pošto je sok iscvrčao kroz popepeljalu koru i jede — poslastica! Nekoć su tu svi iz susjedstva, zapravo njih pet do šest, donosili svu svoju večeru i postavljali je na improvizirani stol od daske polegle na dva kamena, i trebalo se uvijek štogod naći za pečenje. Radi vatre. Čar žutocrvenog titranja blještavila, i prodiranje te svjelosti i topline u nevidljivu okolinu, i osjećaja peckanja po ruci dok se vadi krumpir iz vatre. A sad: prohladno daškanje, daleko od svog tog društva, i bez nje. Ipak to nedostaje. A more se izdiže, mutna masa se zaljulja i pljusne o obalu, uzljulja se natrag, i ponovo krene k obali.

III

Još će tjedan dana ostati tu, u tom kamenom gradiću, na obali beskonačnog, nepredvidivog i bezbrojnolikog mora. Sedam prozirnih proglasalih jutara, sedam bijelih usijanih podneva, sedam mračnih vjetrikastih večeri u ovom kamenom kraju, utonulom u ogromnu vodu, razlivenu ci-

jelim svijetom, koja blaži zrak, razara grebenje, daje hranu i oduzima život, vlada obalom. A njemu će bivati ipak sve teže suviše samom, i tek pošto za sedam dana sjedne u autobus, i prodronca se njime do planina, isto tako ogoljelih i kamenih, pred ulaz u uski prosjek među stijenama, pri posljednjem pogledu na tu sunčanoplavu ustreptalu širinu vode na čas će mu se učiniti kao da ne može progutati slinu, a zatim će uzdahnuti, postat će mu mučno, uživjet će se u prašnjavoznojnozadimljenu atmosferu droncavog autobusa, i zaspat će.

II

Studirat će na Akademiji za likovnu umjetnost, odgađat će regrutne rokove uz psovku činovnika koji će to provoditi u svoje registre, po majci će naslijediti penziju, otac će mu raditi po cijele noći da ih prehrani, i uz svu svoju izuzetnu kulturu taj će otac uvijek biti izigravan i potiskivan u poslu, a on će bježati u prirodu sa svojim platnom, i željet će uhvatiti njene titraje, svježinu i iskrenost, i u tim grozničavim nastojanjima drhtavih će ruku zaplesati od oduševljenja, kao malo dijete, kad mu se učini da je otprilike uhvatio sve nijanse mekih drhtaja svjetlosti na jednoj borovoj grani što je sjekla sočno plavilo popodnevnog neba. Na Akademiji će ismijati njegovu neinventivnost, tako će nazvati opijenost, tu luđačku opijenost prirodom. I kad u nervozi pokvari onu granu, danima će plakati, kao malo dijete, na njenom ramenu.

I

Sa svojih dvadeset i pet godina otići će u vojsku, i slučajno poginuti zakasnivši za desetinku sekunde da baci tempiranu ručnu bombu u času nedovoljne koncentracije. Tako nešto glupo moglo se i očekivati od tog nervoznog rastrešenjaka.

Kazalište

GLORIJA

(Zagrebačko dramsko kazalište)

Mirakl u šest slika. Napisao Ranko Marinković. Redatelj: Božidar Violić. Glumci: Ljubica Jović, Božidar Boban, Vesna Smiljanić, Josip Marotti, Pero Kvrgić, Vinko Viskić, Mirko Vojković, Mato Ergović, Mladen Šerment, Fahro Konjhodžić, Zlatko Omerbegović. Maska: Jurica Gabriša. Scenograf: Miše Račić. Kostimograf: Jasna Novak. Koreograf: Ivanka Cerovac.

Eksperimentiranje u književnom djelu vuče svoje korijene iz francuskog naturalizma. (Emile Zola: Le roman expérimental). Autor »Jazbine«, braća Goncourt, Joris-Karl Huysmans i njima slični literarni pseudo-sociolozi prošlog stoljeća stavljali su dati društveni milieu u točno definiran odnos s datom ljudskom jedinkom, a zatim, »opisivali i registrirali« rezultate poput prirodnoznanstvenih laboratorijskih istraživača. Ova nam se asocijacija nužno nametnula pri proučavanju Marinkovićeve psihološke dramske studije. Njegov je postupak u načelu isti, tek što mu je težište na individualnim osobama umjesto, kao kod naturalista, na milieuu. Marinković je, prvo, tri-četiri relativno bizarne ličnosti pomnjivo psiho-fizički portretirao. Učinio je to uglavnom majstorski. Drugi dio njegova posla manje je vrijedan pohvale. Konfrontacija njegovih lica iskonstruirana je i isforsirana. Religiozni fanatik svoju vjeru sublimira u vulgarno lakrdijaško prevarantstvo (doduše, malo produhovljeno nakon njegova zaljubljivanja u »Gospin kip«), što je razboritu gledaocu teško probavljivo. Ekscentrička, ali iskreno pobožna djevojka začas pristaje da mu bude saučesnik. To je već bolje motivirano jer je njezina ljubav prema krivcu premostila protivrječje između poštenja i himbe, koliko god između strastveno pobožna Don Jere i njegova nemaštovita svetogrda zjapila duboka logička provalija. Teško je pohvaliti i Marinkovićeva naivno-romantična ljubomorna suprotstavljanja između Flokija i Jere. Epizodni krokiji biskupa i Don Ranija, mada majstorski napisani i savršeno interpretirani (Mirko Vojković — četiri pljeska na otvorenoj sceni — i Mato Ergović) nisu dovoljno utkani u fabulu i više su površinski kolorit nego što bi stvarno pomogli da obris, prave drame bude oštriji. Pa ipak, Marinković je dao vrhunsko umjetničko djelo s mnogo životne mudrosti, pa i znanstvene psihološke točnosti, ondje gdje govori o omjeru između razuma, emocija i volje (Glorija). Tu je njegov eksperiment veoma uvjerljiv i sugestivan jer se estetski doživljaj njegove drame u misaonijih gledalaca povezuje s poznatim i potencijalnim tragičnim kontradikcijama između emocija i slobode, između dobrote i sreće, između ljubavi i opstanka. Glorija, taj dragi, čisti prototip prirodne nevinosti i dobroćudnosti, taj vreli emocionalni fokus, bijedna je ropkinja Jerina i Flokijeva, jer u njezinoj psihi vlada hipertrofija emocija u odnosu na razum i volju, a one se bolno i smrtonosno smjenjuju na porugu njenoj osobnoj slobodi djevojke i ljudskog bića! Još bi bilo dobro kada bi Jagodine emocije bile vezane za vječne, metafizičke, milosne vrednote — ona bi tada bila do kraja definirana svojom svetom haljinom. Ali kad su vam osjećaji zarobljeni likovima dvaju slabih i iskompleksiranih muškaraca, od kojih vam je jedan duhovni poglavar a drugi otac, a ti su vam osjećaji jedini stanovnici duše (razum i volja su vam skutreni u zabiti njezina potkrovlja), onda — teško vama! Umrijet ćete u cvijetu mladosti i bez slave.

Uz ovakvu je esencijalnu dramsku poruku gotovo neprilično što su epizodisti (a tu sam sklon uključiti i filozofa Don Zanu, koliko god

on imao tekst jednak po opsegu tekstu protagonista) i književno i glumački i režijski onoliko razrađeni. Plijene, naime, pažnju i spoznajne kapacitete gledalaca, kojima prijeti opasnost da i ne sagledaju bit djevojčine tragedije, odnosno potku i filozofiju djela.

Što se tiče crkvenoga i cirkuskoga ambijenta radnje, on nipošto ne opravdava gledaoca da ovu dramu smatra crkvenom ili cirkuskom. Duhovno uškopljeni mladić, prividno sentimentalan, u stvari egoističan tatica i hipersenzibilna prečista golubica, te njihova unutrašnja suprotstavljanja mogući su u bilo kojoj sredini i na bilo kojoj pozadini, a Marinkovićeve koordinate crkvene sredine klevetničke su ili u najboljem slučaju demodirane. Što se tiče cirkusa, on je samo apstraktno naznačen, a u novoj postavci dodana pantomima čist je dekor.

Redatelj Božidar Violić kolebao se očito između patetike i realizma, a što je mogao drugo u opisanim književnim uvjetima? Osim pogrešno riješene prve pojave Kozlovića Flokija (Marotti), kada smo svi mi na gledališnim stolicama osjetili potrebu retuša nad gromoglasnim, prenaglim, vulgarnim duelom cirkusanta i biskupova tajnika, ne bih mu imao bogzna što primijetiti. Neuspjelost lika Don Jerina (Boban) neizbježna je, a jednako je s tom ulogom bilo i u davnoj Stupičinoj režiji Marinkovićeva komada, još onda dok je djelo bilo smatrano anticrkvenim pamfletom, a sadašnji interpret Don Jerin bio dječarac. Miješanje orgulja i cirkuske muzike s pobjedom ove potonje efektno je, ali nema bogzna kakvu snagu simbolike jer bi se, kako sam naprijed rekao, redovničina tragedija bila mogla ostvariti i u vancrkvenocirkuskim okvirima (na primjer, u nekom bračnom trokutu), a Flokijeva kći nije ni sama, osim po haljini, neko specifično crkveno biće. Tu patinu, uvjetno govoreći, imaju samo epizodisti. Tko god shvati ovu dramu kao dramu ambijenta, bit će i nehotice obmanut: ako je vjernik, skandalizirat će se i ljutiti, ako je vulgarni protivnik vjere, likovat će, ali će obojica ostati objektivno prikraćeni. Neće od šume vidjeti drveće, neće vidjeti tragediju koja proistječe iz ljubavi prema neuspjelim ljudima i iz disharmoničnog rasporeda razuma, emocije i volje u jednoj duši.

Opća pohvalna karakteristika koja se može dati svim suradnicima ove dobre predstave jest: solidnost u poslu.

Najreljefnija su bila ova tri epizodista (uzimam pravo da tu ubrojim i Zanu, koliko god imao mnogo teksta: epizodist je po ulozi u tabuli): Mirko Vojković (Don Florio), Mato Ergović (biskup) i Pero Kvrgić (Don Zane).

Korektni, ali po zahtjevu teksta i režije na pola puta između epizode i statiranja bijahu: Vesna Smiljanić (majka), Vinko Viskić (Toni) i Mladen Šerment (Toma), dok su Fahro Konjhodžić i Zlatko Omerbegović nastupili samo u baletnoj pantomimi, ukusnoj ali beznačajnoj, koja je imala istu svrhu kao i magnetofonska cirkuska muzika: stvaranje cirkuske atmosfere.

Kostimografkinja Jasna Novak izvršila je svoj posao, kao obično, dobro. Najbolje je obukla Vojkovića »Don Florija«. Jeru je kao bis kupskog tajnika na dužnosti trebala zaodjeti reverendom ili mu barem dati »cleergy-man«, jer je u modernom šestopucetnom odijelu suvremene zagrebačke zlatne mladeži od svećeničkih oznaka imao samo kolar. Gloriju je u prvoj pojavi kad je upravo doputovala na jadranski otok u povjerljivu, ilegalnu zadatku, mogla pokazati u neupadljivu građanskom ženskom odijelu, a ne u odjeći koja je već na puškomet izdaje tko je i što je.

Božidar Boban kao Don Jere bio je vrlo slab interpret. Budući da ga poznam kao izvrsna i inteligentna mladog kazališnog umjetnika, ne krivim ga nimalo. Rješenje zagonetke je u slaboj literarnoj podlozi. Marinković je biskupskog tajnika dao nedorađeno i neuvjerljivo. Boban je gestikulacijom, žešćenjem i patetikom pokušao dati makar romantičnu pseudo-uvjerljivost svojoj ulozi kad već nije nikako mogao realističnu. Možda je u ponekoj sceni i uspio, na primjer u razgovoru s Don Zanom u sakristiji i u ljubomornom rvanju s Jagodom u pretposljednjoj crkvenoj epizodi.

Ljubica Jović je kao Glorija dala hipersenzibilnu, skromnu, zaljubljenu djevojku, kojoj sve u životu ispada krivo, a najbolja je bila u dražesnim replikama na Don Jerine mistično-ljubomorne idiotizme (dijalozi u sakristiji).

Josip Marotti je kao Floki dao što je mogao. Literarna podloga lika nije dobra. Zapravo glumio je jednog standardnog Marottija, onog istog koji se u »Istinitoj tragediji« zove Arden a u »Heretiku« papa. Šteta je da ovaj dobri glumac u zadnje vrijeme dobiva nekakve neodređene »literarne« likove, koje onda ispunja vlastitom svojom robustnom pojavom i markantnom audio-vizuelnom (neodređenom) općom »interpretacijom«. Na primjer: u prvoj sceni s Don Zanom on je »cirkuski direktor uopće« i »izumitelj uopće«, u zadnjoj sceni s Jagodom on je »otac uopće«, u zadnjoj sceni s Don Jerom on je »uvriježeni građanin uopće«.

Scenografija nije toliko originalna koliko solidna, minuciozna. Naročita prva i druga slika (biskupski dvor i crkva).

Svevlad Slamnig

REVOLUCIJA U DVORCU

(»Komedija«)

Komedija »u dvije historijske etape«. Napisao Fadil Hadžić. Redatelj: Bogdan Jerković. Scenograf: Ljubo Petričić. Izbor muzike: Milivoj Körbler. Kostimograf: Ljubica Wagner. Koreograf: Silvija Hercigonja. Glume: Jelić, Krstulović, Kovačić, Rumora, Jagarić, Franjković, Omerbegović, zatim Branka Strmac, Marija Dragović i Angelina Dragojević.

Kritičar Jozo Puljizević prigovorio je u recenziji o ovome komadu redatelju Jerkoviću što je persiflažni, laki kvazi-satirični tekst dao realistično a ne karikaturalno. Maltene, kao da Jerković misli da je ovo doista ozbiljan »ideološki« komad. Međutim, da je Puljizević vidio ne tako davnu karikaturalnu postavku Nušićeve »Ožalošćene porodice«, gdje svi trče, skaču, smiješno gestikuliraju i nadvikuju se, dao bi za pravo Jerkoviću. A i tamo gdje je Jerković ipak bio karikaturalan u režiji (izvikivanja parola), publika se više mučila nego rekreirala. Ne, druže Puljizeviću, baš se karikaturalan tekst mora davati realističnom ili bolje kvazi-realističnom manirom, jer se samo tako dobiva jasnoća i mjera, koje su nužne za doživljaj, te u tome pogledu ne samo da Jerkoviću nema prigovora, nego treba žaliti što u kvazi-realističkom tretmanu ovog lakog teksta nije bio baš sasvim dosljedan.

Idejno, Hadžićeva se lakrdija nastavlja na »Če« Radovića i Bećkovića, to jest izvrgava ruglu »elementum humanum« u jednoj posebnoj oblasti: agresivnoj »uzlaznoj liniji« i smjeni vlasti. Iako je Hadžić odavno dobio epitet površnosti, ovo mu je djelo sadržajno dosta slojevito: ne radi se samo o borbi za vlast, premoć i prestiž, nego i o sukobu društvenih grupacija (»viši« i »niži« slojevi) a pomalo i o karakternim vječnim antagonizmima (ponos putem poštenja i suzdržljivosti u odnosu na ponos putem terora i nametanja, čvrstina i ljigavost, »honores mutant mores« i dr.).

Drugim riječima, komad je daleko od toga da bude samo prazno zabavljanje, iako je i to.

Dramska lica nisu ovdje individualizirani likovi nego tipovi. Otmjenog, pomalo umornog i ironičnog, ali uvijek pameću nadmoćnog pripadnika »viših slojeva« dao je izvrsni Mato Jelić. Sve to, ali još osjenčano pomalo ocvalom ženstvenošću dala je stara »plemenitašica« u tumačenju Branke Strmac. Vlado Kovačić, prodorni i »demokratski« »homo novus« na vlasti, gotovo simpatičan u svom priprostom cinizmu, bio je pojavom i dikcijom do kraja sugestivan, dok su ostali »revolucionari« (Rumora, Marija Dragović, pa i nešto sugestivniji, a i literarno dorađeniji Jagarićev Igor) bili blijedi likovi. Izvrsni komičar ove kazališne kuće, Vlado Kovačić nije kao hipokritski grofovski sobar bio sasvim u formi, osim u prvoj slici gdje je i literarno najodređeniji. Ostaje u sjećanju Buster-Kaetonski »statuarni« lik Eugena Franjkovića koji na državnoj akademiji opozicionim recitiranjem izaziva dovoljan smiješak »reakcionarnih« uzvanika.

Scenografija i kostimografija bijahu, bez sumnje po redateljevoj želji, gotovo realistične i dopunjavale su se. Koreografija je duhovito postavila karikaturalni »ideološki« ples na državnoj svečanoj akademiji (Lukrecija Jović, te Mofćan i Pavletić u alternaciji), a izvrsni je zagrebački pantomimičar Omerbegović neodoljivom efektnošću ironizirao isprazne parade.

Svevlad Slamnig

NAVJEŠTENJE

(L'annonce faite a Marie)

Napisao: Paul Claudel. Preveo i režirao: Janko Marinković. Glume: Jurica Dijaković, Marija Aleksić, Tatjana Beljakova, Sanda Fideršeg, Aleksandar Grünbaum i Boris Pavlenić.

Famozni »sporni« Paul Claudel, kako su ga nazvali mnogi evropski kritičari, kao i njegov teatar, osebujan i specifičan, kod nas još prilično nepoznat, postepeno urasta u kulturna zbivanja postavljanjem na pozornicu i drugog njegovog djela, Navještenja, igranog u dvorani »Marko Križević anin«. Događaj koji zaslužuje pohvale.

Riječ je o djelu koje u sebi sjedinjuje prirodno i natprirodno, preobražaj psihološkog u mistično. Pod bogato urešenim ogrtačem simbola i »dramske poezije« Claudelova izraza buja i struji stvaran svakodnevan život, dobrano prisutan u likovima drame. Nad realnost zemaljskog, ljudskog, neprestano se nadvija prisustvo čudesnog, božanskog — sam Bog. Božja je ruka toliko urasla u savjesti junaka da ih pokreće i upravlja do prepoznavanja Njega — Boga u njima. Sudbine likova satkane traženjima i nalaženjima, prihvaćanjem i neprihvaćanjem »Njegove volje« zvonko progovaraju o tome što za Claudela znači vjerovati. Odgovara nam Anne Vercors: »A ja sam htio staviti ruku u rupu u koju je bio utaknut križ, kao ono apostol na Njegove ruke, noge i srce. Ali je moja mala Violaine bila razumnija... I čemu se mučiti kada je mnogo jednostavnije poslušati. I tu je sklad.«

I baš ta poslušnost, to prihvaćanje, »evo službenice Gospodnje, neka mi bude po tvojoj riječi«, prisutno je u liku Violaine koja uzima na se grijehe Francuske (Violaine, poljubivši gubavca iz suosjećanja s njegovom patnjom dobiva gubu), otkupljujući ih kao Krist grijehe svijeta. Violaine — nevina žrtva — svojim predsmrtnim povratkom u obiteljski dom vraća ponovno sklad i mir izgubljenog i narušenog poretka.

Ali Violaine, kao lik, interesantan je i kao utjelovljenje spiritualnog materinstva. Vraćajući život Marinoj djevojčici, ona postaje i njezina duhovna majka. Tako ova drama krije u sebi i pravi Claudelov pokušaj obrade misterija začeća Duha.

Postaviti ovo djelo na pozornicu, koja to uopće nije, zaista je presmion i vratoloman pothvat. To više što Claudelova dramaturgija najavljuje koncepcije modernog teatra. Redatelj Janko Marinković, unatoč svim poteškoćama, prihvatio se ipak, kako je na samom početku izgledalo, uzaludnog posla. Odmah se je našao pred problemom: treba li danas prikazivati Claudela na nov način? Ne postoji li neka vrst claudelovskog »akademizma« i jedino mogućeg postavljanja djela na scenu? Problem je bio još veći jer Navještenje prikazano 1921. u Strozzijevoj režiji nije ispunilo očekivanja. Iako na pozornici, scenski vrlo oskudnoj i siromašnoj, bolje reći na prosceniju, koji je jedino dramski upotrebljiv, uz svjetlosne i zvučne efekte, potrebne i značajne u Claudelovim djelima, svedene ovdje na minimum, kao i uz prilično površno izrađene kostime (sve posuđeno iz drugih kazališta) — Claudel je ipak progovorio snažnim i punokrvnim scenskim životom, zahvaljujući dobroj interpretaciji glumačkog ansambla.

Bujan i raskošan Claudelov jezik, na mjestima kadenciran kao psalmi, melodično i skladno teče iz usti ju Jurice Dijakovića. Njegov otac, Anne Vercors staložen je i smiren gospodar Combernona, ali i odlučan u trenucima Božjeg poziva. Poniruć i u tekst, Dijaković je uspijevao vjerno, skoro claudelovski, izraziti i sve iznijansiranosti koje su se primjećivale i na vanjskom glumačkom obličju u nizu suptilnih detalja. Isto se može reći i za Mariju Aleksić kao majku Elizabeth. Nagovještaji tragičnog kao i uzaludni pokušaji nemoći, poneseni snažnim emocionalnim uživljavanjem vrlo su razgovijetni u njenoj kreaciji. Tatjana Beljakova kao Violaine uspijevala je ostvariti i tragiku gubave iskupiteljice kao i vedrinu sretne seoske djevojke. Njen siguran nastup u teško ostvarljivom i kompliciranom glavnom liku uspio je razjasniti i nevidljeve slojeve bogate i velikodušne Violainine psihe. Mara Sande Fideršeg u potpunosti je uvjerila gledaoca nijansama psiholoških slojeva, pomno i precizno interpretiranih. Njezine metamorfoze od zlobne zavidnice preko tvrdoglave i nepokolebljive žene do poražene izmučene pätnice bile su duboko istinske i nepatvorene. U čestim mijenama hirovitih Marinih raspoloženja, Sanda je našla svoje vlastito uporište, davši sjajnu, nešablonsku i vrlo upečatljivu ulogu.

Boris Pavlenić — kao Pierre de Craon — vješto se kretao između dva čovjeka objedinjena u njemu: putenog, uvrijeđenog, odbijenog nasrtljivca i pomirenog, pokajničkog, nesretnog graditelja katedrale. I Jacques Hury Aleksandra Grünbauma, unatoč traženjima vlastite interpretacije, dramski je prisutan na sceni, osobito ako su prizori (kao u drugom činu — zaručnička scena) emocionalno motivirani.

Zaista je šteta što smo bili prikraćeni, za prvi prizor trećeg čina, zbog nemogućnosti postavljanja većeg broja statista, te je tako povijesna situacija, čiji je odjek fabula drame, prilično nerazgovijetna i samo pogdjegdje nagovještena.

Vrlo efektan i za gledaoce ganutljiv završni prizor drugog čina, odlazak Violainin u spilju gubavih motiviran je čisto vanjski i možda nepotrebno. To više što se iz teksta nigdje ne vidi da majka zna da joj je kći gubava; nju su naime uvjerili da Violaine na izvjesno vrijeme odlazi u Braine svojoj svekrvi.

Jednolična inscenacija djeluje prilično neuvjerljivo. Ako se Claudelovu djelu prilazi kao svečanom blagdanskom djelu, onda je današnja standardna inscenacija narušavanje te svetkovine, kao i nemogućnost prezentiranja jasnog i čistog simbola. Sam Claudel odbija doduše riječ »simbol« jer misli da razlike između znaka i označene stvari nema, sve je jedina i ista zbilja.

Ali unatoč svim tim uglavnom tehničkim slabostima, publika, ne baš brojna, napušta dvoranu duboko zahvaćena Claudelovom mis-

tikom koja, prožimajući Navještenje kao i ostala njegova djela, krije u sebi jednu za sve prisutnu univerzalnost, zbir otkrića čudnih, možda naoko i protuslovnih, ali vječno gibljivih datosti. Claudelov teatar, s otvorenošću svojih pitanja, s problemima što pripadaju svima, bit će danas istinski prihvaćen, mada na različite načine, kod svih onih kojima snažna dramska riječ, poruka umjetnički oblikovana, nešto znači.

Mirko Kovačević

Umjetnost

JUBILARNA IZLOŽBA MIRKA RAČKOG

Slikar Mirko Rački doživio je i proslavio dvostruki jubilej. Navršio je devedeset godina života i 70 godina stvaralačkog rada. To je veliki životni zgoditak koji je mimoišao tolike hrvatske književnike i likovne umjetnike. Naša dnevna i periodička štampa, kao i televizija Zagreb, ustupile su prostor na svojim stranicama i informativno prikazale život i rad ovog patrijarhe hrvatskog slikarstva. Što je najvrednije i najvažnije kulturne ustanove našeg grada organizirale su izložbu u Umjetničkom paviljonu na Tomislavovu trgu. Od 2.000 slika i crteža, koje je Rački ostvario, izabrano je i izloženo 117 što znači tek sedamnaesti dio. Prema televizijskoj obavijesti izložbu je posjetilo više od 12.000 posjetilaca što nam bjelodano govori da Zagrepčani cijene umjetničku ostvarenja Račkoga. Ova činjenica nas raduje i učvršćuje u uvjerenju da u ovom tehniciziranom, užurbanom i na materiju dresiranom društvu ima još poklonika ljepote.

Životni put ovog umjetnika bio je dug ali i buran. Porijeklom je iz Gorskog kotara odakle je ponio, kao sastavni dio svoga bivstva, smisao za patnje, upornost, radinost i bogatu maštu koja je svojstvena Goraninu kao čedu raskošnog i vilovitog goranskog krajolika. Rački je bio odabrao učiteljsko zvanje, ali urođeno nagnuće slikarstvu bilo je toliko snažno da je zatvorio pučku školu u Šćitarjevu i na vratima ostavio obavijest da se više neće vratiti. Rački je otišao učiti slikarstvo u Prag gdje ga sunarodnjak i veliki umjetnik Vlaho Bukovac, kao profesor praške Akademije, uvodi u tajne slikarskog stvaralaštva, u misterij boja i oblika. Prije nego u Pragu bio je u Beču, poslije Praga u Dubrovniku, Veneciji, Milanu, Münchenu i Genevei. Materijalne poteškoće pratile su ga stalno pa je ovaj put mladog slikara bio praćen odricanjem i patnjama. Bijedu su ublažavali pojedinci koji su bili svjesni njegovog talenta i stvaralačkog žara i poleta. U tom pogledu Rački nas zadivljuje svojom objektivnošću i ljubavliju prema istini. Naime, on s velikim priznanjem i zahvalnošću govori o ljudima koji su ga shvatili, hrabrili i pomogli. Među njima su baron Ljo Vraniczany, vlasnik imanja Oroslavlje, Đuro Bedeković-Komorski, vlasnik imanja Bedekovčina, a posebno dr Izidor Kršnjavi, slikar, pisac i predstojnik za bogoštovlje i nastavu. U interviuu za zagrebačku televiziju Rački je posebno naglasio da su se Kršnjavom desetljeća nanosile nepravde i uvrede iako je Kršnjavi učinio mnogo kako za njega, Račkog, tako i za druge mlade umjetnike i hrvatsku kulturu uopće. Stranačke tj. političke strasti zaslijepile su sve one koji su svojevremeno pisali o Kršnjavom pa zbog toga ništa nisu vidjeli dobra što je ovaj čovjek učinio. Naime, on je bio madžaron pa je to bilo dosta da mu stranački protivnici ne vide, ne priznaju ništa što je učinio za vrijeme predstojništva za bogoštovlje i nastavu. Međutim, istina se ipak u novije vrijeme sve više učvršćuje kad je riječ o Kršnjavom, a iza nje stoji i slikar Mirko Rački.

Organizatori izložbe su nastojali odabrati djela koja će predstaviti sva razdoblja umjetnikova stvaralačkog života. Tu su mali formati krajolika s jednostavnim i lijepim dvorima Oroslavlje, Šimunovec i Bedekovčina. Puni su vedrine, sunca i drage i tople tišine a podsjećaju nas na razdoblje i djela francuskih impresionista. Rački, Meštrović, Krizman i Kljaković bili su u svojim mladenačkim danima oduševljeni jugoslavenskom ideologijom. Učinili su sve što su mogli kao mladi intelektualci i umjetnici za njenu afirmaciju napose u inozemstvu kao i za njeno ostvarenje u zemlji. Njihove zamisli bile su čiste, tj. bez bilo kakve računice i primisli za osobnu korist. Njihov idealizam je samo dio ili bolje rečeno odraz idealizmu sklone hrvatske narodne duše. Međutim, vrijeme je poučilo i ove mlade entuzijaste kao i čitav hrvatski narod što je zanos i idealizam, a što je realna politička računica. U tom zanosu Meštrovićeva mašta stvara i u mramoru ostvaruje viziju kosovske epopeje. Kljaković se sa srpskom vojskom probija preko albanskih brda i jedva iznosi živu glavu. Mirko Rački ostvaruje bojama epopeju Marka Kraljevića. U tom zanosu i prema svom programu ovi hrvatski umjetnici izlažu svoja djela 1911. g. u Rimu i to u paviljonu kraljevine Srbije i tako jednodušno pokazuju što misle o Austro-ugarskoj monarhiji, napose o Mađarskoj. Svojim razmjerima, kompozicijom i maštom izložena djela hrvatskih majstora iza zvaše pozornost posjetilaca. Međutim, srpska štampa i diplomacija postupiše netaktično kad ih nazvaše Srbima što je izazvalo nepredviđene i žestoke polemike sa štampom u Hrvatskoj. Rački je tada izložio svoja velika platna na kojima je u liku opjevanog Marka Kraljevića prikazao onu borbenu, robustnu i neuništivu snagu srpstva tijekom nesretne i teške povijesne zbilje i hrvanja s Turcima. U Likovnoj enciklopediji, knjiga IV, str. 45. piše Matko Peić da je srpska vlada otkupila sve slike Račkoga izložene 1911. g. u Rimu, a bilo ih je pet. Međutim, novije činjenice govore drukčije. Vlada je otkupila tri slike, a dvije su se, recimo, izgubile pa su se pronašle 1962. g. u beogradskom Narodnom muzeju i odlukom beogradskog Okružnog suda vraćene su autoru i bile su izložene na ovoj jubilarnoj izložbi. To su Marko Kraljević i Mina od Kostura i Turci u Marka na slavi. Privukle su pažnju gledalaca i sigurno mnogima nametnule misao o romantičnom zanosu mladog Račkog. Rački je na rimskoj izložbi bio izložio i svoje radove s tematikom iz Danteove Božanske komedije. Koliko je uspio, najbolje govori odluka talijanske vlade da određeni broj radova otkupi za grafičku zbirku firentinske galerije Uffizzi. Ovaj uspjeh ohrabrio je mladog Račkog i dao mu još više poleta i vjere u sebe. Slike Danteova ciklusa dominirale su i na zagrebačkoj retrospektivi od 17. ožujka do 14. travnja 1970. Pred slikom Grad Dis, U gradu Disu, Dante stiže pred Dis, Dante, Virgil i Stacije, Haron, Franceska i Paolo što je gledalac mogao nego uskliknuti: koja li bujna fantazija, koja li snaga i sugestivnost boja, koja li ljepota kompozicije, koja li dubina čuvstava straha, jeze, očaja u ponorima pakla i grijeha. Da sâm Dante vidi ove radove, uvjeren sam, da bi bio zadovoljan. Rački nije samo ilustrator, vrstan ilustrator, Rački je stvaralac.

Na izložbi su izloženi još krajolici, portreti, zatim radovi sa sakralnom tematikom: Navještenje, Jairova kći i Isus, Marta i Marija. Zatim slike sa simboličnom tematikom: Zla žena, Dobra žena i Religija, Život i Država.

Autoportreti majstora Račkog iz raznih razdoblja njegova života jesu divne studije vlastite duše i svoje sudbine. Čovjek ne zna za koji bi se odlučio kao najuspješniji, najdublji i najživotniji. Koliki je Rački majstor portreta govori nam i portret slikara Vilka Gecana.

Sve u svemu organizatori izložbe dali su nam dobar uvid u stvaralaštvo slikara Račkog, s dobrim ukusom rasporedili u Paviljonu eksponate i pribavili nam pravi užitak. Hvala im.

Smiljan Velebit

Knjige

ESKALACIJA OSJEĆAJNOSTI U POEZIJI IVE BALENTOVIĆA

Pododbor Matice hrvatske u Umagu (Istra), u Maloj biblioteci, sv. 1, 1969. godine, izdao je zbirku pjesama Ive Balentovića **»Balada o rastanku«**. Slika stare kočije na omotu knjige poznati je crtež hrvatskog slikara Milivoja Uzelca, simbola nekadanjega sporovoznog sredstva cestovnog prometa, pa je taj smisao crteža poetski inspirirao Balentovića da dio svoje zbirke pjesama nazove **»Kočijaške balade«** (13 pjesama). Drugi je dio zbirke **»Balada o rastanku«**, od 20 pjesama. Zbirka dakle sadrži 33 pjesme različitog opsega, sadržaja i pjesničke intonacije.

»Kočijaške balade« tematski nesvjesno pružaju idilu, bukolička raspoloženja uz ditirampski osmijeh da bi se osjetio dah naše milolike zemlje, puls vremena i ritam seoskog života, one esencijalne narodne karakteristike pune vedrine, raspoloženja i optimizma. U njima sućutno odjekuju u deskriptivnim stihovima priproste naracije obilježja nedavno minulih vremena pa su onda tako neki stihovi »Kočijaške balade« suvenirski posvećene posljednjim fijakeristima. Iluzije na stare kočije sadrže slike iz snova i život što će »romane nove na staroj putanji tkati«, zatim opservaciju realnosti, društvo običnih priprostih ljudi i sjet o prolaznosti. Uz utrnuta ognjišta gdje ostaju »usta bez živog slova, uho bez ikakva zvuka« potenciran je osjećaj izbjeglištva, ekonomske emigracije, populaciono propadanje, izumiranje, uništenje, a sânja o trsci s obale Bosuta i o Spačvanskoj šumi predočuje znamen starih prolaznih vremena, daną rezignacije i trenutne senzibilne bolećivosti. Nostalgija za starim domom zapravo je bol, tuga, osjećajna romanca, neumoljiva brutalnost otrgnuta od egzistencijalnosti i uranjanje u dašak sebične prolaznosti. Pjesnik Ivo Balentović u šumu uspomena širokom, vedrom i pomalo slavonski raspojasanom bezbrižnosti i neodoljivom ljubavi voli sve što život nudi, pruža, nameće u svem hedonističkom raspoloženju. Odasvud se osjeća dašak vedrine, veselosti, životnog optimizma uobličenog samo u neku sjetu, sentiment, melankoličnu rezonantnost, prividnu rezigniranost ali nad kojom nezaustavan pišti zapretavani vedri, nenametnuti, spontani, radosni osjećaj, bahantski poklik i životni zanos podjaren mirisavošću rubinskih kapi teškoga vina u starom bokalu. Pjema o majci je međutim bez puno zanosa i emocija, ali istinska, iskrena, proćućena i uzbudljiva, s mnogo životne i ljudske istine. Svuda se osjeća utjecaj tradicionalnih i životnofilozofskih sen-

tenaca izraženih u blagoj uvjerljivosti i lokventnoj izražajnosti kondenziranih misli, u frazi ili samo u jednoj riječi. Pri tom čovjek ipak ostaje sam kraj svih vreva vašara i ljudskog osinjaka. U tim baladama skriven. je život, jedno odminulo vrijeme, dah davne mladosti i sahranjenih snova. Životni i, na Šenoin način, programatski credo izražen je u pjesmi **»Tako me učio moj stari«:** gordost i uspravnost, spoj samosvojnosti i tradicionalnog, svijest o postojanosti i ustrajnosti, akt ponosa i nacionalne vrijednosti, sve to zvoni, bruji i odjekuje kroz stihove.

Ostali emotivni izresci slavonske rustikalne stvarnosti doneseni su ili prikazani u poetskom ruhu stilizirane folklorne dekorativnosti.

Poput »Kočijaških balada«, i »Balada o rastanku« donosi mnoge detalje prozaičnosti u slobodnim ili rimovanim stihovima. Tu pjesnik u svakodnevni slučaj **(Utopljenik)** unosi poetski osjećaj, osvrt, proživljavanje uz trenutačne meditacije s prijelazom u zemaljsko ništavilo. Uz metaforički način i uz »malo smijeha i mnogo tuge u zjenama« isprepliće se rezignacija, tiha, blaga, bezbolna, ali bolećiva i sućutna s čulnom sjetom. U pejzažu i ugođaju slavonskog sela ima vedrine i mnogo nadanja, iako sjećanja posvuda ostavljaju rukovet bola i pregršt ožiljaka. Ta je poezija optimistička, uravnotežena, smirena, poetski izražajna i produhovljena, puna osjećaja, zanosa i ljubavnih bolova jer se u njima primorski pejzaž stopio s osjećajem čovjeka i ostvario bliskost osamljenosti i zanosne maritimne ljepote. Najizrazitija, antologijski vrijedna, jest pjesma **More,** gotovo kao oda moru u kojoj odzvanja vječna čežnja za žalima gdje zriju najslađe iluzije o vječnoj mladosti, pa je stoga pjesma svesilnoga mora uzvišena, majestetična i deklamatorska. Stoga osmišljavanje stvarnosti poetskim načinom usljeđuje uz poantu životnosti i zahuktane automatizacije. Nazdravljanje ljubavi koja ne prolazi, pa hihotnu smijehu i mladosti koja ostaje i izmamljuje **nazdravicu** što je potom vedra, prpošna, vinska, radosna i kliktava. Mnoge su pjesme u zbirci evokativne, kao neka eskalacija osjećajnosti uz ugodnu i privlačnu narativnost, uz radosni odjek psihičkih uzbuđenja i trenutačno ispoljavanje senzibilnih ugođaja. Stihovi od dvostiha, tercina i drugih prozodijskih formi, od rimovanih do slobodnih stihova, aktualizacija su zbivanja prenesena u fina poetska tkanja i emotivno predivo.

Pjesnik Ivo Balentović nije nepoznat u hrvatskoj književnosti. U mlađim godinama izdao je knjigu novela **»Život za opanke«** (Zagreb 1936), zatim zbirku pjesama **»Krvavi ples«** (Županja 1939) i sada zbirku **»Balada o rastanku«** (Umag 1969) i tom literarnom prinovom zaslužuje pažnju hrvatske čitalačke javnosti i uvažavanje kritičarskih krugova.

bk.

MIRKO VALIDŽIĆ: »GOVOR MOJE DUŠE«

Daleko smo stigli, doista! Stidimo se sebe; riječ duša nestala je ne samo iz života nego i iz poezije. Kao i riječ govor u prvotnom smislu, u kome je neodvojivi dio složenice samogovor. Samorazgovor, kao što je oduvijek bila pjesma.

Vrativši se naime na neartikulirani krik ili izgubivši se u piktografiji tipografske poezije (»typoezija«), pjesništvo je napustilo život. Kao što je život napustio poeziju. Čvrstih veza što artikuliraju naše osjete u osjećaj, a osjećaje nastoje uskladiti s mislima (i nas s društvom i narodom čiji smo dio) — više nema. Zato i poezija pluta na površini površinskog života, iskorijenjenog iz tla, i zato bez vjere u budućnost. Ruku na srce, i sami smo toliko puta doživjeli taj zijev koji se pretvara u ponor otuđenosti, te nas je obuzela isprazna ravnodušnost prema svemu. Tijek vremena doživljavamo kao puko trajanje, već navikli na tiho očajanje.

Knjige pjesama raduju danas malo koga! To priznati znači nadvisiti takvo stanje bar svojom gorčinom. One su naime obično toliko opsjednute potrebom za razlikovanjem od drugih

knjiga da su izgubile svaka svoju bit, da naime budu prije svega svjedoci svoga vremena i zemlje. Nepotrebne i neaktivne u životnom procesu, obeshrabruju ionako proriđene redove čitača, rađaju apatiju.

Mala, tanka zbirka od četrdesetak stranica džepnog formata **»Govor moje duše«,** domoljubna i rodoljubna poezija hrvatskog pjesnika Mirka Validžića, o kome iz pogovora doznajemo da je rođen 1920. u Čitluku u Promini kod Knina, — ne pripada onoj pomodnoj vrsti poezije što se iscrpljuje u samodopadanju i samoiživljavanju. Nekadašnji učenik poznatog pjesnika — intimista Gašpara Bujasa počeo je pjevati još u gimnaziji, u školskim klupama, prekinuvši to »prigodno, nabožno i narodno« pjevanje zgranut (nad ratnim pustošenjima) sve do šezdesetih godina. Tek 1962. objavljuje svoje **»Osmijehe čežnje«,** kako kaže pogovor, »intimnu liriku, pravu ispovijest« u svome petom desetljeću. Vraća se narodnom osmercu i desetercu, stihovima svoga rodnog kraja, i njegovim svetištima, te iznosi pred nas istinu svojih patnja, briga i nada u jednostavnoj, gotovo proznoj dikciji.

Za sladokusce visokog artizma ovdje nema senzacija. Izvjesna »staromodnost«, izvjesna romantika, pobožnost i patriotizam odbit će kozmopolitskog estetu. Ali onaj tko se nije dao razoružati početnim poteškoćama u prilagođivanju bit će zato ubrzo i obilato odštećen, doživjet će nesvakidašnji govor jedne duše;

Tražim petroljaču staru,
drveni krevet i debele biljce
i jednu dragu sliku . . .

Ali nigdje ništa, osim gluhoće
u kojoj dogara vrijeme
i nestaje netragom besmisla.

(Gluhoća nestanka)

Nakrivljeni plast, plač starog oraha, tuga podivljale mačke, sovina pjesma usuda, noćno sijelo — eto pregršta naslova i ujedno »tema« prvog ciklusa: **»Napušteni dvori«.** Izvjesna arhaičnost izraza opravdana je vizijama, koje sugerira ova ponoćna elegija:

Netom se oglasi ponoć
. . . .
Na čelu zamišljen ide
stari djed
. . . .
Za njim žuri sitnim korakom
marljiva baka
s okrugom bijelom
U zobnici novoj nosi
preslicu, vreteno,
krupne pletaće igle
i veliko klupko pređe.

(Noćno sijelo, odlomci)

Taj svijet podno Dinare, na ugašenim ognjištima, ostvaren je najbolje u pretposljednjoj pjesmi zbirke, **»Otočanka«,** samorazgovoru posvećenom istoimenom kipu uglednog hrvatskog kipara Ante Starčevića. Prva i posljednja kitica te pjesme upravo su antologijske:

Što zuriš tupo u daljinu mora
i netremice gledaš prazninom bez kraja?
Što pogledom tražiš, u kom tuga cvjeta
ko beznadni uzdah mučnog uzdisaja?
. . . .
I ode jeka našim starim krajem
okupana krvlju sutona što sivi.
Ispred kuće osta kamena i tiha
Otočanka stara u nama živi.

To je bolna, čemerna inspiracija ove poezije, to je njegov »jamb«, koji otkriva rane. Pjesnik je rano napustio svoj zavičaj, pri povratku zatekao je u ruševinama i svoje snove iz djetinjstva, zavičaj svoga duha, napuštena sela, prazna ognjišta, puste zidove. Nimalo sklon artističkom estetiziranju, moralist prije svega, ovdje je Validžić prije svega pjesnik.

Vrlo jednostavan pokus može nas uvjeriti u to. Pretpostavimo da ne pripadamo narodu i domovini, a kamoli zavičaju o kome govori ova poezija, kada i ne bismo znali za ratna pustošenja i poslijeratno iseljivanje, pa da i ne znamo za probleme depopulizacije i senilizacije sela, u kome ostaju samo najstariji stanovnici (i djeca), osobito s ovu i s onu stranu kičme Dinare, u Dalmatinskoj zagori i Zapadnoj Hercegovini — da li bi naš doživljaj te životne tjeskobe bio manji? — Dakako, ne može se isključiti prisutnost situacije »tua res agitur«, — ali i bez toga, tragični osjećaj života, koji je iskonski svakom čovjeku koji misli, ne bi bio manje potresan. Njegova bi izražajnost bila također očita, da se i ne radi o nama.

***

Za drugi dio ove zbirke, za rodoljubne evokacije (uglavnom povijesnog izvora: Krešimirova oporuka, Marku Maruliću, Starcu Milovanu, Ocu domovine) to vrijedi u manjoj mjeri. Tek djelomično, i to u stihovima u kojima se probije sama silina stiha kroz inače pretežno racionalno konstruiranu poeziju, pjesnik postiže onu razinu sugestivnosti, koja zanosi.

Tu, gdje postaje litanija i psalam, ova »programska« poezija s izrazitim etičkim usmjerenjem ne gubi krepčine, što međutim nije slučaj u nekim drugim pjesama **(Naš grad, Na šestinskom groblju 1965).**

Ono što je prosječno, a pogotovo ono što je samo po svojoj plemenitoj namjeri pjesma, ionako **ne ulazi u zbirni sud o jednoj poeziji.** Čak i veliki Homer katkada zadrijema. Kamoli ne bi drugi. Nama je dovoljno da nas potrese i zgrabi za srce, da uđe u našu dušu bar pokoji stih, pa da budemo radosni što smo upoznali jednu osobnost više i time obogatili sebe za još jednu spoznaju.

U ovom slučaju, to je nedvoumno, Mirko Validžić jest pjesnik. Mala knjižica — na čijim koricama dominira Krekovićeva vizija Krešimira Velikog s kamenom poveljom Hrvatske (»Mare nostrum«?, nadahnuta očito Mojsijem i vizijom deset zapovijedi) — krije u sebi više od samih stranica. Ovaj herbar osušenih suza sadrži naime Duh.

Boro Pavlović

JOJA RICOV: »MARABUNTA«

Joja Ricov je odavno shvatio ožiljke stvaranja, ishodište života, konačište pjesme i zato nije sasvim slučajno razapet između neba, pjesme i pučine života koja mu odmiče u uzdasima zemlje ureknuta plačem sunca. Bez straha, bez boležljivosti u današnjem Kaosu pjesnik ulazi hrabro u svaku ideju, temu vremena. Nije otuđen, iako često nazire pakao zla, psovke i gađenja. U njegovim pjesmama nema fraza jalovih; njegova poezija djeluje kao jedan literarni plašt u kojem iskri životni put, spretno iskazan bez finesa, vješto brušen, konvencionalan i muzikalan. Tu nema ogoljenosti, mucanja, načela, trenutnih paragrafa, ne, ni najmanje: u svakom stihu raste vitalizam, iskušenje, traženje smisla u povijesti u kojoj bdije jedan pjesnik. Napit buntom ulice, gnjevom duše, očajem majke, pjesnik bez ustručavanja veli:

S mržnjom moga brata, s očajem
moje majke, s gnjevom mojih o-
čeva. Prestat će i moja povijest
i bit će kao da nikada nisam bio
ja, štene ulice.

Joja vidi i ljubav ugašenu, ušutkanu — negdje daleko na svemiru. Sanja o smrti u kojoj će završiti dan, potomstvo, slutnja očiju, smrknuti užasi i svako bezakonje svijeta. Pjesnik ne može zaustaviti svoju krv, ona mu odmiče u ponore, jaruge, ona hoće slobodu, shvaćanje, bezgraničnost leta. Pjesnik ne može da shvati niti svoje podrijetlo, smjer ljubavi, suvišne zanose, čekanja na zračnoj splavi. I zato bez poraza kaže:

u mojoj domovini i drugdje ponavlja se
iz dana u dan ista izmoždena priča
ždere život krvoločna hajka obrtnik se
nateže sa sirotinjom
gazdarica tjera podstanara,
kandžija bije tko se uopće suprotstavlja.

Ova pjesma zvoni pesimistički. Pjesnik, sav ogorčen, gazi blato, kalužu i tragičnu viziju. U slijedećim stihovima naziru se ljudi-paraziti koji životare na leđima drugih, to je veoma značajno za ovo doba gdje traje borba za radna mjesta.

Ni jedan pjesnik nije do sada bio hrabar toliko koliko naš Ricov, on daje sve iz sebe, ima izvrsnu mogućnost percepcije, to je svakako poželjno za pjesnika. Riječi su odmjerne. Nema suvišnih spregova, natezanja, sve teče glatko iako je život mukotrpan, odrpan, opljuvan. Ja mu se divim na snalažljivosti. Naša hrvatska književnost može biti sretna što je ugledala ove nepresušne stihove, neugasive iskre istine, realne slike svijeta, biblijske raspone, muške psovke, osude, humanistička artikulacija omogućuje spoznaje bitka, vremena. Ricov pjeva o svemu i svačemu, nikome ne oprašta, vedro i smjelo korača ulicama zapažajući i najmanji gest prolaznika. Vjerujem da će njegova poezija naći pravo mjesto u književnosti i svaka sumnja u njenu vrijednost suvišna je i lažna.

U ovu knjigu pjesnik je uvrstio i prepjeve. Čitajući te prepjeve, nisam mogao naići na praznine, pjesnik je u potpunosti opravdao svoj zadatak i na taj nam način omogućio da ugledamo stihove talijanskog pjesnika SALVATORA QUASIMODA i stihove španjolskog pjesnika JUANA RAMÓNA JIMÉNEZA. Također možemo odati priznanje Društvu koje je uspjelo objelodaniti ovu knjigu.

I na kraju još nešto: Joja Ricov je nadaren, mudar, sav u pretakanju, žilav, sistematičan, hrabar i svjestan civilizacije u kojoj živi, stvara, leti i pada. Vjerujem da će njegova slijedeća knjiga biti blagorodna, spasonosna, pitka poput vode usred ilinštaka.

Veseljko Vidović

— — — — — — — — — — — — — —
svijet laže
svijet blaguje svoju obmanu
pobačaj mira.

Iz ovih stihova može se uočiti ona istinska ljubav prema domovini, to jest odraz doživljaja sa svijetom, promašaj istine, dok laž blaguje, a naš topli mir odbačen u tijelu i u duši. Ponekad se događa da je svijet, prostor i vrijeme monotono, sve se stvari iz dana u dan ponavljaju bez neke velike novosti, često se vidi jagma, neznanje, nezasitnost.

Tako na primjer Ricov veli:

Vijesti

40-GODIŠNJICA KNJIŽEVNOG RADA ANTE JAKŠIĆA

Pod pokroviteljstvom HKD sv. Ćirila i Metoda, a na inicijativu prof. Jurja Lončarevića, održana je 27. travnja 1970. svečana akademija povodom 40-godišnjice umjetničkog rada hrvatskog književnika kršćanske inspiracije Ante Jakšića.

Na akademiji su, među drugima, govorili: Miroslav Vaupotić, docent na katedri za noviju hrvatsku književnost na Filozofskom fakultetu u Zagrebu o mjestu Jakšićeve poezije u lirskom stvaralaštvu između dva rata, Stanko Dominić o etičkoj i religioznoj usmjerenosti Jakšićevih napora, Svevlad Slamnig o Jakšićevom romanu »Neugasivi plamen«, Enver Čolaković o razlozima zbog kojih je, s nepravom, Jakšić ipak relativno malo poznat našoj široj kulturnoj javnosti premda je još uvijek aktivan pedagog i socijalni radnik ove zemlje, a Krešimir Mlač je evocirao nekoliko uspomena iz studentskih dana Ante Jakšića.

Recital pjesama Ante Jakšića izvodili su: Zlatko Crnković, član drame HNK-a i profesor interpretacije na Akademiji za kazališnu umjetnost u Zagrebu i članovi KUD-a »Šokadija«: Marijana Hernaut, Milan Čudić, Zvonko Poduška i Mandica Štitić.

August Đarmati, poetski srodan sa slavljenikom, pročitao je nekoliko svojih pjesama posvećenih Jakšiću.

Na kraju se slavljenik zahvalio svima i smisao svog rada rezimirao u pet proživljenih, iskrenih, dubokih religioznih pjesama što ih je sam pročitao.

Čestitamo!

PIERRE EMMANUEL U ZAGREBU

Poznati francuski književnik i predsjednik međunarodnog PEN-kluba Pierre Emmanuel (umjetničko ime Noël Matthieua) održao je 11. V 1970. u prostorijama HKD sv. Ćirila i Metoda predavanje kojemu je prisustvovalo dvadesetak književnika i prijatelja hrvatske književne revije »Marulić«.

Pošto ga je pozdravio glavni urednik ćirilometodskog društva prof. Radovan Grgec, visoki gost je održao dulje predavanje o svojim dojmovima iz naše zemlje i o poslanju kršćanstva u današnjem svijetu. Po njegovu mišljenju pjesnik evanđeoske inspiracije kao i svaki kršćanin vrši svoje poslanje hvaleći i slaveći živoga Boga pjesmom i životom. Tako se ljudi približuju izvoru bića preko velikih slika evanđeoske i sakramentalne ljepote. U središtu Emmanuelova umjetničkog stvaranja nalazi se slika Uskrsnuća ne samo kao povijesni događaj, nego i kao uvijek prisutna životna stvarnost.

U diskusiji, koja se potom razvila, govorilo se o filozofiji i teologiji Božje smrti, o ulozi kršćanskih simbola u Emmanuelovu stvaralaštvu, o nepovjerenju mladeži prema »literaturi« koja nije odraz života, o slobodi umjetničkog stvaranja, o onima koji nalaze Krista tražeći ga i o mnogim drugim temama. Akademik Emmanuel govorio je i o velikoj ulozi koju bi trebala odigrati revija »Marulić« u poratnoj literaturi kršćanske inspiracije u Hrvatskoj. Sugovornici su, na kraju, izrazili Pierru Emmanuelu veliku zahvalnost što je, unatoč kratkoći svoga boravka u Zagrebu, toliko vremena posvetio ovoj manifestaciji bratstva i prijateljstva.

Pierre Emmanuel je jedno od najpoznatijih imena suvremene francuske literature i javnog života. Član je Francuske akademije, predsjednik međunarodnog PEN-kluba i generalni sekretar Fundacije za uzajamnu pomoć evropskih intelektualaca. Kao pjesnik kršćanske inspiracije objavio je mnoge

pjesme. Od zbirki pjesama poznatije su: »Orfejev grob«, »Pjesnik i njegov Krist«, »Evanđelistar i Jakob« a od zbirki eseja: »Tko je taj čovjek« i »Radnik jedanaestoga sata«. Napisao je i jedan roman. Rođen 1916. u Pauu na jugu Francuske, već zarana počeo se baviti poezijom. Sudjelovao je aktivno u francuskom pokretu otpora. Proputovao je gotovo čitav svijet. Jugoslaviju je posjetio nekoliko puta.

Mišljenje

Joseph MAJAULT:

TEŠKA SITUACIJA LAIKA

Svetost se u službenim priznanjima Crkver laicima dugo vremena uskraćivala, a i sada im se ta priznanja prilično škrto odmjeravaju. Izuzevši dva prva vijeka, kada prvobitna Crkva nije pravila nikakve razlike među svojima, bili oni apostoli ili vjernici, malen broj muževa i žena, koji su živjeli običnim životom, smatrao se dostojnima da budu predloženi ostalima kao uzor.

Trebalo je da oni izaberu život izvan svijeta ili da se iz svijeta povuku kako bi jurisdikcija mogla donijeti odluku o njihovim krepostima i pozvati narod da ih časti; samostanska regula sa zavjetima bila je najsigurnije jamstvo za one koji su su vodili procese beatifikacije. Od svjetovnoga klera tražile su se naročite zasluge da bi u tom pogledu mogao imati iste povlastice kao cenobiti ili monasi, jer je po svojoj službi bio previše angažiran u životu »svijeta«.

Što se pak tiče laika, mučeništvo je bilo gotovo jedini put da se priznaju dostojnima čašćenja. K tome je trebalo »preskočiti« dio njihova života prije mučeništva. Jedino oštrica krvnika mogla je poslužiti kao argumenat za pokretanje »kauze«.

Prijašnji život, ispunjen žrtvovanjem i odricanjem za svoje, za ženu i djecu, nije tu dolazio u obzir; katkada je čak bio i na smetnju. Neke su svetice mogle biti uzdignute na čast oltara tek kad su bježale od svojega muža i na taj način ponovo zadobile djevičansku čistoću.

Možda pretjerujem? Gotovo ne. Ali sada su drugačije prilike, reći će mi tkogod. Nisam baš u to siguran. Pišući o ovim stvarima, ne mislim toliko na svjedočanstvo Rima o službeno priznatim svecima (konačno, Bog će znati prepoznati svoje!) koliko na stanovitu sumnju i nepovjerenje koje se, tu i tamo, još uvijek pokazuje prema laicima. Naravno, Koncil je proklamirao jedinstvo Božjeg naroda, ali od riječi do djela dalek je put. Ni inicijative, koje su poduzete u skladu s tom proklamacijom, nisu naišle svagdje na isto prihvaćanje. Na primjer, u onoj župi se primjedbe i prigovori laika nikada ne prihvaćaju: kler postupa samo »po svojoj glavi«.

U onoj drugoj župi, usrdne molbe roditelja, zabrinutih za vjersku pouku svoje djece, nikada se ne slušaju: mi smo za vas odlučili i naši su razlozi najbolji.

Drugdje opet svaljuju na laike sav teret vođenja poslova — uostalom s pravom — ali uporno odbijaju svaku njihovu sugestiju ili prijedlog u vezi s liturgijom: to je naš posao.

Na taj način postaje sve slabija nada laika da će konačno moći da se dublje i prisnije povežu s pravim životom kršćanstva. Nije dovoljno da se nekom laiku dadne čitati poslanica pod misom pa da ovaj odmah bude siguran da mu se iskazuje povjerenje.

Najzanimljivije je da su svećenici, koji se deklariraju za aktivno sudjelovanje laika i otvaranje Crkve, katkada baš oni koji su najmanje skloni suradnji s laicima! Kao da bi htjeli svoje inicijative obraniti od svake eventualne kritike i očuvati se od ingerencija što bi po njihovu mišljenju mogle kočiti reforme za koje bi željeli da se što prije ostvare. Kad bi laici bili bolje obaviješteni o promjenama i pozvani da u njima učestvuju, bila bi omogućena šira i sveobuhvatnja obnova, iako možda ne tako brza.

Još se uvijek više nalaže nego predlaže. Zajednica laika, željna da pruži svoju pomoć i doprinos, osjeća kako je i opet udaljena od zajedništva akcije na koju se pripremala.

Paradoksalno da našu braću svećenike, baš onda kada razbijaju lance izolacije da bi pošli među svijet, nekakvo staro nepovjerenje sprečava da prihvate one koji bi im možda mogli pomoći da pronađu najbolje puteve prodiranja u svijet.

Neka se ne plaše! Laici ne žele nadomjestiti svećenike od kojih će i dalje očekivati i tražiti riječ što prosvjetljuje i uči. Ali neka im se ne uzme za zlo ako misle da su primili isto poslanje kao i službenici Crkve, samo na drugačiji način. Pa ako i nemaju ambicija da budu podignuti na čast oltara, ne mogu a da ne vjeruju kako su baš oni ugaoni kamen koji oltare podržava i nosi.

La Croix, 21. V 1970. str. 2,
preveo Radovan Grgec

Joseph Majault, poznati francuski suvremeni pisac kršćanske inspiracije (rođ. 1916. u Niortu; romani: En tes mains, Un amour heureux, Les enfants du soir, itd., esej: Mauriac et l'art du roman) piše redovito u listu »La Croix« odakle donosimo ovaj **i za naše prilike vrlo aktualan** članak.

Za orijentaciju naše revije bilo bi važno da nam i oni koji to nisu učinili vrate ispunjeni anketni listić.

S A D R Ž A J

Ivo Šrepel: Religiozna umjetnost Ivana Meštrovića 1
Branislav Zeljković: Ante portas 9
Miro Glavurtić: Magla i vatra, Kolombo, Obraćanje anđelu . . . 10
Zvonimir Remeta: Te noći je i Gospodin bio odsutan 12
Božo Gvozdenović: Kritički radovi Ljubomira Marakovića . . . 19
Smiljan Velebit: Smisao za lijepo je vječan 27
Ton Smerdel: Dvije romantične balade 32
Svevlad Slamnig: Nepoznati gradovi, Puteljak 35
Hrvoslav Ban: Vihor pred gradskim vratima 37
August Đarmati: Čudni su putevi jutra 47
Stanko Dominić: Istrajati u čovječju 47
Josip Berka: Angelus 48
Ante Parčina: Potkrovlje 49
Makso Peloza: Hijerarhijski i teritorijalni razvoj goričke crkvene provincije 1749—1965 50

Nova imena

Slavko Vranjković: Teško je biti suparnik vječnoga Boga . . . 60
Alojz Jembrih: Haiku 65
Ante Šimunić: Rastanak s poezijom, Zahvalnost ptici 66
A. Marius: Bez riječi 66
Miljenko Bistrić: Sjećanja 67
Đuro Crljenko: Iz poeme »Sunce« 68
Josip Ćosić: Podravski cvijet 69
Mislav Ježić: Razine 70

Recenzije

Svevlad Slamnig: Glorija, Revolucija u dvorcu 73
Mirko Kovačević: Navještenje 76
Smiljan Velebit: Jubilarna izložba Mirka Račkog 78
bk: Eskalacija osjećajnosti u poeziji Ive Balentovića 80
Boro Pavlović: Mirko Validžić, »Govor moje duše« 81
Veseljko Vidović: Joja Ricov »Marabunta« 83
40-godišnjica književnog rada Ante Jakšića 85
Pierre Emmanuel u Zagrebu 85
Joseph Majault: Teška situacija laika 86

ISPRAVAK

U članku Neretljanin ili Neretvanin (br. 1/1970.) u rečenici koja počinje na str. 110, a svršava na str. 111. ispao je cijeli redak; ista rečenica treba glasiti ovako: I tako je za te novinare sve u Neretvi postalo »neretljansko« i više ništa nije neretvansko!

Možete naručiti kod HKD sv. Ćirila i Metoda, Zagreb, Trg kralja Tomislava 21:

Zbornik »Marulić«	30 d
G. BERNANOS: **Dnevnik jednog seoskog župnika** (roman) .	15 d
A. JAKŠIĆ: **Neugasivi plamen** (roman)	20 d
M. ŠVEL: **Priče za Sveu i Karen** (za djecu) . . .	8 d
M. ŠVEL: **Legende**	8 d
A. JURAS: **Ciplić** (pripovijest za djecu)	8 d
A. JAKŠIĆ: **Povratak u djetinjstvo** (priče iz djetinjstva) .	8 d
I. BALENTOVIĆ: **Dječak i limena truba** (pripovijest) .	10 d
S. KRČMAR: **U zrcalu** (novele iz suvremenog života) .	8 d